ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE – HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS
2026 Tomus LXVI. Fasc. 2 Pag. 9–97

DOKTOŘI PRAŽSKÉ NĚMECKÉ UNIVERZITY V LETECH 1882–1945

TEREZA KOPECKÁ

DOCTORS OF GERMAN UNIVERSITY IN PRAGUE, 1882–1945

The student body of the German universities in Prague belongs to little-studied subjects although researchers could draw on numerous informative resources. This study is based chiefly on an analysis of a continuing source, the registry of doctors. The questions the author is trying to answer are mainly of a demographic and social nature, linked to the course of study and the choice of occupation. Information gleaned from these sources is then interpreted in the context of modernity, social change, and democratisation of education, while taking into account totalitarian regimes, migration, and ostracization of certain ethnic groups. This contribution shows that it would be wrong to view the German university in Prague as just a place that became the seat of Nazi pseudo-science and ideology. Its past was shaped by many ethnic groups and interesting personalities: it was a place of meetings and socialisation of European Jews as well as Czech Germans, a seedbed of valuable scientific discoveries, and *alma mater* of outstanding scientists.

Keywords: Prague universities – social origin – students – German language – Jews

DOI: 10.14712/23365730.2026.27

Úvod

Když se v roce 1882 po desetiletích rozepří rozdělila Karlo-Ferdinandova univerzita na Českou a Německou Karlo-Ferdinandovu univerzitu,[1] nebyl to ani začátek, ani konec, spíše jen pokračování příběhu pražské univerzity v jiném žánru. Organizace, které sdílely tentýž prostor, anebo spolu těsně sousedily, se po dobu své existence nikdy nerozdělily absolutně, přestože se v mnohém odlišovaly a cíleně vymezovaly. Akademické komunity pražských univerzit měly odtažité vztahy a jednaly separátně,[2] jejich identitu ale formovala i vzájemná komplementarita. Situaci můžeme připodobnit k rozvedenému manželství, ve kterém rozvod sice zbaví jednotlivce povinnosti žít s partnerem z jednoho rozpočtu, vystupovat na

[1] K.k. Karl-Ferdinands-Universität zu Prag se rozdělila na K.k. Deutsche Karl-Ferdinands-Universität zu Prag a K.k. Tschechische Karl-Ferdinands-Universität zu Prag. Další detaily ohledně terminologie organizací viz níže.

[2] Separátní vývoj akademických komunit po národní linii ukazuje na příkladu historického bádání Bálint Varga, *The Making and Unmaking of an Austrian Space of Historical Scholarship, 1848–1914*, East Central Europe 44/2–3, 2017, s. 341–366, dostupné online: <https://doi.org/10.1163/18763308-04402004>.

© 2026 The Author. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0).

veřejnosti jednotně a společně se rozhodovat, ale nikdy nemohou úplně přestat vzájemně reflektovat svoji existenci.

Komplementarita české a německé univerzity určuje i význam symetrie historického bádání. Přesněji řečeno, studium dějin německé univerzity není přínosné jen pro poznání německého univerzitního života a německojazyčné inteligence v českých zemích, nýbrž i pro poznání české univerzity a českojazyčné inteligence.

V devatenáctém a v první polovině dvacátého století se národ stal jednou z nejdůležitějších kategorií života. Odmítavé postoje a konfliktní situace se nevyhýbaly ani univerzitní půdě, nicméně antagonismus pražských univerzitních komunit nebyl bezbřehý. Například nelze říct, že by čeští intelektuálové ignorovali Alberta Einsteina jen proto, že během své pražské přítomnosti nepracoval na české univerzitě, nýbrž na německé.[3]

Pražská univerzita je významná také sociologicky. Ještě dlouho po svém vzniku byla jediným zemským zdrojem akademicky vzdělaných odborníků, kteří utvářeli domácí obsazení institucí i svobodných intelektuálních povolání, a byla také nástrojem sociální mobility. O mobilitu se pochopitelně nejedná tam, kde dochází k reprodukci elit, a k té do určité míry dochází vždy, pokud už daná společnost nějaké vlastní elity má. V době zakládání prvních univerzit akademické elity teprve vznikaly: nejprve *de novo* (musela vzniknout sdílená představa o instituci, jejíž význam nemusel být v začátku úplně dobře patrný, a o komunitě s ní svázané); poté jako společenská skupina, za účasti importu/výměny osob, rámců a idejí z univerzit už etablovaných. V těchto počátečních dobách se odehrával především převod ekonomického kapitálu na kapitál symbolický – univerzitní vzdělávání bylo poskytováno tomu, kdo byl hmotně podporován, a důvodem ke studiu nebyla ani tak reprodukce hodnotových rámců, jako spíše snaha o institucionalizaci statusu. Se vznikem této nové, hmotně i symbolicky privilegované sociální skupiny se začal více uplatňovat princip reprodukce elit, ovšem pouze do určité míry: zásadní význam mělo na středověkých univerzitách studium teologické, kde se rodinné vzorce uplatňují jen omezeně. Ve společnosti předmoderní byla sociální mobilita nízká a nemajetným nebylo vyšší vzdělání dobře dostupné (ačkoli na individuální bázi mohl nadaný student získat podporu bohatého mecenáše, který ho uhrazením studia pozvedl do společenských kruhů do té doby mu uzavřených). V době moderní se mobilita postupně zvyšovala, i systémově, tedy nad rámec podpory výjimečných talentů. Docházelo k demokratizaci vzdělávání – rozšiřování příležitosti ke vzdělávání do širšího segmentu společnosti. Společenská změna, spadající pod rámec modernity, se tedy ve velké míře odehrávala právě na univerzitě. Součástí demokratizace je i zpřístupnění vzdělávacího procesu ženám. Zachytit tyto děje přímo z pramene je jedním z cílů předkládané práce.[4]

[3] Sehrál například důležitou roli v habilitaci Julia Suchého, k níž čeští profesoři svolit nechtěli, ale autoritě profesora Einsteina ve vlastním zájmu ustoupili. Emilie Těšínská, *Habilitace Julia Suchého z teoretické fyziky na české technice v Praze*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis (dále AUC-HUCP) 59/1, 2019, s. 11–31. Mezi Einsteinovými posluchači byla také řada českých studentů, viz Jan Havránek, *Materiály k Einsteinovu pražskému působení z Archivu Univerzity Karlovy*, AUC-HUCP 20/1, 1980, s. 109–134. To ovšem neznamená, že by se Einstein dobře integroval do života pražské inteligence. Podle Gordina byl v Praze vysloveně izolovaný a neměl, s kým by si pohovořil na úrovni své inteligence a erudice. Michal D. Gordin, *Einstein v Čechách*, Praha 2022, s. 66.

[4] Sociální mobilitu ovšem v první řadě zajišťovala gymnázia, univerzity byly až další etáží. Jak gymnázia, tak univerzity pak mimo jiné posloužily i integraci židovského obyvatelstva. Marsha L. Rozenblit, *The Jews of Vienna, 1867–1914: Assimilation and Identity*, New York 1983, s. 99–126.

Německá Karlo-Ferdinandova univerzita byla ve srovnání s ostatními evropskými německojazyčnými univerzitami relativně méně významná. To ale neznamená, že nebyla atraktivní, že neposkytovala kvalitní vzdělání, že na ní nezůstávali kvalitní akademici, anebo že nebyla uznávána na ostatních univerzitách.[5] V Rakousku-Uhersku patřila mezi nejvýznamnější univerzity (více ceněná byla prakticky jen vídeňská univerzita), poskytovala kvalitní a uznávané vzdělání a vyučovala na ní řada vynikajících osobností.

Ernst Mach (fyzik, Machovo číslo) univerzitě věnoval 30 let života, významnou část své kariéry tu strávili například Guido Adler (muzikolog, spoluzakladatel moderní muzikologie), lékaři Hans Chiari (patolog, Arnold-Chiariho malformace) a Franz Hofmeister (fyziolog-chemik, peptidová vazba), nebo člen vídeňského kroužku Rudolf Carnap (filosof-epistemolog), který po roce 1935 pokračoval v kariéře na nejprestižnějších univerzitách v USA. Otto Kahler (patolog, Kahlerova choroba) strávil v Praze celou svoji krátkou kariéru a veškeré své profesní snažení NU věnoval i Arnold Pick (psychiatr, Pickova choroba), přestože vystudoval ve Vídni.

Německy hovořící odborníci byli obecně mobilnější[6] než českojazyční, což je vidět na mnoha osobnostech. Extrémním příkladem je nacista Hans Eppinger, který jako lékař akademik prošel nejen Prahou, ale i desítkou dalších univerzit. Dnes už můžeme jen hádat, jestli bylo důvodem čilého pohybu jeho neutuchající puzení k migraci, anebo problémy vznikající z jeho nehorázného chování: krádeží, ničení knih a časopisů v knihovnách, týrání pacientů atd.[7]

Českou univerzitu v tomto srovnání posiluje její monopol: byla jedinou (a zároveň nejvýznamnější) univerzitou českou, a pro Čechy to byl jeden z vrcholů národní emancipace. Už pouhá její existence byla úspěchem. Srovnání s prestižními německými univerzitami by ovšem česká univerzita snášela těžko.[8]

Cílem této práce je nahlédnout do demografické a sociální struktury studentstva Německé Karlo-Ferdinandovy univerzity (K.k. Deutsche Karl-Ferdinands-Universität zu Prag), Německé univerzity v Praze (Deutsche Universität zu Prag) a Německé Karlovy univerzity (Deutsche Karls-Universität zu Prag)[9] optikou osob, které na nich získaly doktorský titul. Analýza je založena především na zpracování sériového pramene – matrik doktorů.

[5] Zajímavé důkazy o tom přináší i práce: Jiří Pešek – Nina Lohmann, *Guido Goldschmiedt (1850–1915). Ein jüdischer Chemiker zwischen Wien und Prag*, in: Friedrich Edelmayer – Margarete Grandner – Jiří Pešek – Oliver Rathkolb (Hgg.), Über die österreichische Geschichte hinaus. Festschrift für Gernot Heiss zum 70. Geburtstag, Aschendorff 2012, s. 79–110.

[6] Důvody rozdílné prostorové mobility českojazyčných akademiků tkvěly často v jejich národním cítění, které je udržovalo na Karlově univerzitě, přestože jejich schopnosti by jim umožňovaly postup na prestižnější univerzity. Postupně se v českojazyčných akademických kruzích rozvinula svébytná komunita, svým způsobem etnocentrická, protože její identita byla pevně spjata s konkrétním územím a národním obrozením. Naproti tomu německojazyčná akademická sféra se opírala o širší kulturní prostor, kde byla německá identita jednou z vrstev sdílených napříč střední Evropou. Etnocentrismus byl u Němců příznačný, ale zahrnoval značnou transregionální mobilitu a integraci do dalších německojazyčných univerzitních center. Srov. Jan Havránek, *Dějiny Univerzity Karlovy*, III, *1802–1918*, Praha 1997, s. 308 (mobilita německojazyčných vědců interpretována jako nestálost).

[7] Dostupné online: <https://www.dgim-history.de/en/biography/Eppinger;Hans;1123> [31. 3. 2025].

[8] Zároveň byla jednou z nepočetných univerzit s hlavním vyučovacím jazykem slovanským. Podrobněji k úspěchům České Karlo-Ferdinandovy/Karlovy univerzity viz Jiří Pešek, *Die Prager Universitäten im ersten Drittel des 20. Jahrhunderts: Versuch eines Vergleichs*, in: Hans Lemberg (ed.), *Universitäten in nationaler Konkurrenz. Zur Geschichte der Prager Universitäten im 19. und 20. Jahrhundert*, München 2003, s. 145–166.

[9] Pro tuto organizaci, která vystřídala tři citované oficiální názvy, v této práci používám většinou jednotný název „německá univerzita“ nebo NU.

Základním předpokladem zvoleného přístupu je, že jestliže se organizace a s ní související komunita rozdělí na dvě části, prostudováním jedné dceřiné komunity se nedozvíme nic, anebo jen málo. Teprve tehdy, když prostudujeme obě, vyhodnotíme charakter jejich rozdělení a popíšeme, co měly společné a čím se lišily, získáváme relevantní informaci o pražském univerzitním životě jako celku, i o jeho částech. Tyto informace tedy potřebuje pro svoji úplnost i bádání o univerzitě české, kterému byla dosud věnována větší pozornost.

Univerzitní život je zajímavou zkumavkou, ve které můžeme na definovaném vzorku společnosti spatřovat celospolečenské procesy, specifické pro české země, i širší. Dalším cílem je tedy podívat se drobným a poněkud pokřiveným zrcátkem na společnost závěru devatenáctého a první poloviny dvacátého století.

Všechny výzkumné otázky této práce můžeme zastřešit společnou intencí: zjistit, kdo byli námi zkoumaní doktoři, jací byli studenti, a z demografické kompozice a její dynamiky vyčíst informace o tom, jakými poměry, procesy, jakou reflexí sociální reality a z ní vyplývajícími osobními volbami byla jejich komunita utvářena a jak ji můžeme popsat a vymezit. Odpovědi dosud známe jen rámcově, mimo jiné proto, že německá univerzita nezapadala do stereotypního obrazu českých dějin, který byl dlouho preferován. Přítomnost českých Němců v dějinách českých zemí a jejich participace na veřejném životě byly ještě před několika desítkami let palčivými tématy, na která se vázaly i politické tlaky. Jejich důsledkem je, že německá univerzita není tak důkladně probádaná jako česká.[10]

Problematika národnostních konfliktů v českých zemích je ošemetná i dnes, a ne vždy jsou důsledně rozlišovány politické tendence směřující k emancipaci českých Němců (která byla legitimní a probíhala paralelně s emancipací českou, analogickým způsobem) od procesu jejich pozdější nacifikace.

Nejvíce probádanou částí dějin německé univerzity je právě její nacistické období, jehož výzkumu nebyly kladeny takové překážky ze strany vládnoucí ideologie komunistické, která mimo jiné i nacismem legitimizovala svoji vládnoucí roli. Výzkum druhé světové války je také pro řadu badatelů atraktivní a složité národnostní otázky jsou jejím prizmatem přece jen snáze uchopitelné, nicméně ve výsledku akcentace tohoto období pohled na německou univerzitu neadekvátně redukuje. Faktem zůstává, že antisemitismus nebyl specifický pro německojazyčné obyvatelstvo.[11]

Populace studentů v letech 1939–1945 je ovšem zcela specifická a můžeme ji ohraničit poměrně přesně ještě před nahlédnutím do matrik. Především je výrazně preselektovaná, a to ještě více než většina ostatních vysokoškolských studentských populací. Pro studium na říšské vysoké škole museli mít adepti určité předpoklady – politické, rasové, rodinné i jiné.

[10] Jiří Pešek to tvrdil ve své práci již v roce 1989, a od té doby se, alespoň co se týče studentstva NU, mnoho nezměnilo. Jiří Pešek, *Die „eigenen" und die „fremden" Studenten der Philosophischen Fakultät der Prager Deutschen Universität 1940–1945*, in: Dietmar Neutatz – Volker Zimmermann (edd.), Die Deutschen und das östliche Europa. Aspekte einer vielfältigen Beziehungsgeschichte. Festschrift für Detlef Brandes zum 65. Geburtstag, Essen 2006, s. 149–168. Situaci v recentní době napravuje řada badatelů a trend směřuje k nápravě zmíněné asymetrie. Jedním z cílů předkládané práce je tuto snahu ulehčit.

[11] Při velkém důrazu na nacifikaci německé univerzity může vznikat dojem, že německé etnikum v českých zemích charakterizuje antisemitismus, ale je dobré připomenout, že antisemitismus byl v celém studovaném období součástí každodenního života v českých kruzích, stejně jako v německých (a židé se stávali také terčem protiněmeckých tendencí českého obyvatelstva). Srov. Michal Frankl, *Emancipace od židů: český antisemitismus na konci 19. století*, Praha 2008; Alexej Mikulášek, *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století. Teoretická a historická studie*, Praha 2000.

Ovšem vnitřní diverzitu má každá sociální skupina,[12] včetně tak vyhraněné, jako jsou osoby propojené s nacistickými vládnoucími strukturami, anebo přinejmenším „nevzpírající se" jejich moci a vlivu. Tyto otázky už nám zodpoví matrika, jak uvidíme níže: nacházíme tu nejen potomstvo nacistických funkcionářů (a není jich málo), ale i aristokracii – řekněme, že ne každý si může dovolit otevřený odpor vůči vládnoucí ideologii, zejména je-li na něj dobře vidět.[13] Na základě analogie s mnohokrát publikovanou žitou realitou říšské německé mládeže můžeme předpokládat i přítomnost studentů, kteří přijali nacistickou ideologii v rámci sekundární socializace, a její reálný dopad na společnost si uvědomili až pozdě, případně neměli bezpečnou možnost se vůči ní vymezit.[14] V neposlední řadě tu studovaly i „rozkladné živly", například člen SS, který si za zneužití služební uniformy odpykal trest odnětí svobody.[15]

Těmito tvrzeními ale studentstvo neobsáhneme, a neohraničíme je ani etiketou nacismu, jakkoli přiléhavá může v době druhé světové války být. Na skladbu studentstva měly vliv i další faktory, například omezení migrace v době druhé světové války. V předchozích obdobích sice přicházeli do Prahy studovat především kandidáti, kteří by rasovým požadavkům nacistické univerzity nevyhovovali, ale přicházeli také takoví, kteří by tu směli studovat i za protektorátu. Ani na otázky migrace ale z dříve známých údajů a výkladů vyčerpávající odpovědi nenalezneme. Sledovat migraci v době druhé světové války je obecně extrémně obtížné a je tomu tak i na univerzitě. Ani ambice předkládané práce v tomto směru nemohou být vysoké. Hlavním limitem je, že známe jen místo narození studenta, ale neznáme jeho národnost ani konfesi,[16] natož další dobové údaje (míšenectví, politické postoje apod.), ze kterých bychom mohli trajektorie alespoň odhadnout.

Nacifikace univerzity sice z celkového pohledu na německou univerzitu nemusí být vnímána jako nosná, mimo jiné proto, že začala až za polovinou její existence, navíc byla postupná a pozvolná, ale byla nesporná a nepřehlédnutelná. Už na začátku meziválečného období byla na NU nacistická/antisemitská „buňka", která se ve třicátých letech profilovala k otevřené podpoře nacistického Německa a později se zapojila do nacifikace univerzity. Jejími členy byli především studenti, ale měla své více či méně aktivní příznivce i mezi pedagogy.[17]

[12] Kromě občanů Německa – okupantů – tu samozřejmě i nadále studovali čeští Němci. A ti byli velmi diverzní. Zde si můžeme posloužit i pasáží z knihy Evy Hahnové, která popisuje německojazyčné obyvatelstvo českých zemí takto: „Od středověkých nositelů úzkých vztahů mezi českým státem a Svatou říší římskou, nositelů církevní příslušnosti českých zemí k biskupství řezenskému a arcibiskupství mohučskému, přes kolonisty osídlující nová území, obchodníky, řemeslníky, měšťany a později průmyslníky, až k akademickým příslušníkům pražské univerzity, šlechtickým rodům usazujícím se v českých zemích, vojenským a církevním hodnostářům a úředníkům rakouského císařství…", Eva Hahnová, *Sudetoněmecký problém: Obtížné loučení s minulostí*, Ústí nad Labem 1999, s. 68.

[13] Skutečné poměry ohledně členství v nacistických organizacích na FFNU zkoumal Jiří Pešek, motivaci k němu samozřejmě sériově zkoumat nelze. J. Pešek, *Die „eigenen" und die „fremden"*.

[14] Tímto tématem se zabývá mnoho publikací, z recentních například Michael H. Kater, *Hitler Youth*, Cambridge (USA) 2004. Na stranách 115–148 se autor věnuje diverzitě vztahů říšské mládeže k Hitlerjugend, konkrétním podobám organizovaného disentu a riziku, spojenému s různými způsoby nesouhlasu.

[15] JUDr. Helmuth Üller-Westing, který získal doktorát na NU 3. 9. 1941, byl odsouzen ke trestu v délce trvání 4 let a 6 měsíců za podvody a neoprávněné nošení uniformy SS. Zároveň mu byl zrušen doktorát. Archiv Univerzity Karlovy (dále AUK), fond Matriky Německé univerzity v Praze (dále f. Matriky NU), inventární číslo 7, Matrika doktorů Německé univerzity v Praze (1940–1945), strana 143a.

[16] Během druhé světové války se konfese do matriky doktorů nezaznamenávala, viz níže.

[17] Zajímavý pohled na politickou orientaci představitelů pražských univerzit nabízí recentní práce Petr Svobodný, *Inaugurační projevy rektorů pražských univerzit od konce 19. do počátku 21. století*, AUC-HUCP 66/1, 2026, s. 179–197.

Chronologický rámec této práce končí společně s matrikami doktorů na jaře 1945,[18] kdy byla Německá univerzita nejen uzavřena (během osvobozování 5. května 1945), ale i zrušena se zpětnou platností k 17. listopadu 1939.[19]

Zpracovanost tématu

Dosavadním zdrojem ucelených informací o studentstvu pražských univerzit je především publikace *Dějiny Univerzity Karlovy* (k tomuto období se vztahují díly III. a IV.), která ovšem při volbě témat a v hloubce zpracování preferuje univerzitu českou. O studentech německé univerzity poskytuje základní numerické údaje a doplňuje několik sond do profesního zaměření rodin původu. Komparaci české a německé univerzity v tomto smyslu až na pár drobných zmínek neprovádí.

Tu naopak provedli na základě sond, vypracovaných za využití údajů z projektu *Studenti pražských univerzit 1882–1945*, Marek Brčák a Marek Ďurčanský. Jejich údaje jsou vzhledem ke zvolené metodě orientační, ale přehledné a dobře zasazené do širšího kontextu.[20]

Velmi zajímavá kolektivní monografie *Pražský student: Univerzitní studenti v dějinách Prahy*[21] se také v naprosté většině příspěvků věnuje českojazyčným pražským studentům (později studentům české univerzity). O německojazyčných studentech šířeji pojednávají jen kapitoly Jiřího Peška. Alena Míšková je analyzuje z hlediska nacifikace, ale dvoukolejnost pražského univerzitního života jinak tématem autorů není, akcentováno je opět hledisko české.[22] Přínos Aleny Míškové k výzkumu univerzit je širší, patřila k významným badatelům v tomto tématu a její práce pohlížejí na studované období z různých perspektiv, nicméně na studentstvo se zaměřují málo, a především z hlediska nacismu.[23]

Jiří Pešek se otázce německojazyčného studentstva a německé univerzity v Praze věnoval i v dalších pracích.[24] Srovnával v nich například studenty české a německé pražské

[18] Poslední promoce, zaznamenaná v matrice, se odehrála 27. 4. 1945, viz AUK, f. Matriky NU, inv. č. 7, Matrika doktorů Německé univerzity v Praze (1940–1945), s. 398.

[19] Dekret prezidenta republiky č. 122 ze dne 18. října 1945 (zvláště §1 a §3). Sbírka zákonů a nařízení republiky československé, vydaná 15. listopadu 1945, částka 53, s. 295, dostupné online: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1945/053-1945.pdf> [25. 5. 2025].

[20] Marek Brčák – Marek Ďurčanský, *Zielsetzung der Studenten: Titel und Erfahrung. Die Prager Universitäten und mitteleuropäische Studenten im 19. und in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts* (rkp. 2025), prezentováno v rámci mezinárodní konference *Migrationsziel Stadt 2024*.

[21] Jiří Pešek, *Pražští universitní studenti v letech 1848–1939*, in: Jana Ratajová a kol., Pražský student. Univerzitní studenti v dějinách Prahy, Praha 2008, s. 48–58.

[22] V souladu s koncepcí publikace, která byla vydána u příležitosti výstavy takto tematicky laděné. Jana Ratajová (ed.), *Pražský student: Univerzitní studenti v dějinách Prahy*, Praha 2008.

[23] Alena Míšková, *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945: vedení univerzity a obměna profesorského sboru*, Praha 2002. Důraz na nacismus je ovšem patrný v publikaci Alena Míšková – Michael Neumüller, *Společnost pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách (Německá akademie věd v Praze): materiály k dějinám a inventář archivního fondu*, Praha 1994 (dějinám před nacismem je věnováno tři a půl strany). Stejně pojatá je i práce Aleny Míškové, zařazená ve sborníku Blanky Mouralové, *Die Prager Universität Karls IV: von der europäischen Gründung bis zur nationalen Spaltung*, Potsdam 2010.

[24] Jiří Pešek, *Studenti z českých zemí na právnické fakultě vídeňské univerzity v letech 1884 a 1913*, in: Ladislav Soukup (ed.), Pocta Karlu Malému k 65. narozeninám, Praha 1995, s. 282–290.

univerzity,[25] vídeňské a pražské univerzity;[26] některé zahraniční studie publikoval společně s Ninou Lohmann.[27] Práce publikované v ČR tvořil také s Davidem Šamanem,[28] Blankou Zilynskou[29] a Bohdanem Zilynským.[30] Jako samostatnou pragensii publikoval studii o hledání pražské „latinské čtvrti".[31] Zabýval se i židovskými pražskými studenty[32] a studenty nacistické Německé Karlovy univerzity.[33] S problematikou doktorátů pracuje také monografie Martiny Bečvářové *Doktorky matematiky na univerzitách v Praze 1900–1945* a její analýzy poskytují podstatná vysvětlení i pro jevy, pozorované v předkládané práci.[34]

Existuje mnoho dalších zajímavých publikací, zvláště věnovaných jednotlivým oborovým komunitám, které tematicky souvisejí s předkládanou prací. Nemohou být všechny jmenovány zde, ale některé z nich jsou citovány v textu. Pro detailnější přehled o myšlenkovém světě studentů německé univerzity je velmi důležitá přehledová publikace (prakticky edice pramene), shrnující témata všech podaných disertačních prací.[35] Jak ale zdůrazňují sami autoři, tato témata nepostihují celou univerzitu, jednak proto, že na právnické a lékařské fakultě se po reformě studia z roku 1872 disertační práce nepsaly, a jednak proto, že ne všichni studenti, kteří podali disertační práci, pak ještě složili rigoróza.[36]

Tam, kde bylo potřeba univerzitu stavět do vyššího, celopopulačního srovnání (alespoň rámcově), posloužila jako zdroj referenčních údajů práce Jany Machačové a Jiřího Matějčka, která se sice primárně věnuje období meziválečnému, ale argumentuje i vývojem

[25] J. Pešek, *Die Prager Universitäten im ersten Drittel des 20. Jahrhunderts*, s. 145–166.

[26] Jiří Pešek, *Les étudiants des pays tchèques entre Prague et Vienne: comparaison du rôle des trois universités en 1884*, in: Michel Godé – Jacques Le Ridder – François Mayer (edd.), *Allemands, Juifs et Tchèques à Prague*, Montpellier 1996, s. 101–113; týž, *Prag und Wien 1884 – ein Vergleich zwischen den Universitäten und deren Rolle für die Studenten aus den Böhmischen Ländern*, in: Andrei Corbea-Hoisie – Jacques Le Rider (edd.), *Metropole und Provinzen in Altösterreich (1880–1918)*, Wien 1996, s. 94–109.

[27] J. Pešek – N. Lohmann, *Guido Goldschmiedt*, s. 79–110.

[28] Jiří Pešek – David Šaman, *Mitteleuropäische Forschungslandschaft im Vergleich: Die Prager (deutsche) und die Wiener Chemie im Lichte ihrer Dissertationen aus den Jahren 1882 bis 1945*, AUC-Studia Territorialia 9/3, 2009, s. 9–43.

[29] Jiří Pešek – Blanka Zilynská, *Židovští studenti pražské české a německé univerzity okolo roku 1900*, in: Miloš Pojar (ed.), Hilsnerova aféra a česká společnost 1899–1999, Praha 1999, s. 108–112.

[30] Jiří Pešek – Bohdan Zilynskyj, *Bydliště pražského univerzitního studentstva před sto lety – 1884*, Documenta Pragensia 5, 1985, s. 158–173.

[31] Jiří Pešek, *Bydliště pražského a vídeňského studentstva na přelomu 19. a 20. století*, Documenta Pragensia 20, 2002, s. 415–423.

[32] Jiří Pešek, *Jüdische Studenten an den Prager Universitäten 1882–1939*, in: Marek Nekula (ed.), Franz Kafka im sprachnationalen Kontext seiner Zeit, München 2006, s. 211–225; týž, *Prager jüdische Studenten am Ende der Ersten tschechoslowakischen Republik. Juristen 1937/38*, in: Marek Nekula – Walter Koschmal (Hgg.), Juden zwischen Deutschen und Tschechen. Sprachliche und kulturelle Identitäten in Böhmen 1800–1945, München 2006, s. 65–72.

[33] J. Pešek, *Die „eigenen" und die „fremden"*.

[34] Martina Bečvářová, *Doktorky matematiky na univerzitách v Praze 1900–1945*, Praha 2019.

[35] Milena Výborná, *Disertace pražské university 1882–1945*, II, *Německá universita*, Praha 1965.

[36] Tyto důvody uvádí Marie Tulachová, *Disertace pražské university 1882–1953*, I, *Karlova universita*, Praha 1965, s. 4. Výsledkem popsané situace (a snad i jistých nesrovnalostí v univerzitní administrativě) je, že údaje publikované v těchto knihách se neshodují s univerzitní matrikou a přispívají k rozporným údajům ve studiích, které z těchto pramenů těží. Nejnápadnější rozpor se týká prvních žen, které na německé univerzitě získaly doktorát, srov. např. Jiří Pešek, *Dr. Alice Hofmann. K počátkům ženské vědecké emancipace na Německé univerzitě v Praze*, in: Tomáš Jiránek – Karel Rýdl – Petr Vorel (edd.), Gender history – to přece není nic pro feministky, Pardubice 2017, s. 287–296. Předkládaná práce interpretuje jako superiorní údaj uvedený v matrice. Z uvedených důvodů údaje o disertačních pracích neodpovídají uděleným doktorátům ani v digitalizačním projektu Studenti pražských univerzit 1882–1945.

z 19. století.[37] Porovnání s primárními zdroji dat je obtížné. Především není možné k porovnání dat z 80. let 19. století využít dobovou statistiku rakouskou, jejíž kvalita je žalostná.[38] Většina dat o pražských univerzitách v ní chybí, a „data", která jsou tu obsažena, evidentně nejsou správná.

Prameny

Tato studie je především analýzou údajů obsažených v matrikách doktorů, které obsahuje fond Matriky Německé univerzity v Praze, a jejich srovnáním s primárními referenčními vzorky – nerozdělenou Karlo-Ferdinandovou univerzitou (před rokem 1882) a českou Karlo(-Ferdinando)vou univerzitou, která byla druhou následnickou organizací po rozdělení. Archivní fond je uložen v Archivu Univerzity Karlovy, má 0,89 bm a obsahuje sériové prameny vztahující se ke studenstvu.[39]

Sérii matrik doktorů tvoří sedm knih o 250–999 stranách, kde je na každé plně vypsané straně zaznamenáno pět čerstvě promovaných doktorů. Kromě studentů, kteří absolvovali studium na této univerzitě, tu jsou i nostrifikace a čestné doktoráty. Čestné doktoráty lze rozeznat snadno, je jich jen velmi málo (n = 16). Byly udělovány především výrazným osobnostem tehdejšího intelektuálního a kulturního života, ale i pro účel umožnění akademického postupu, pro nějž byl doktorát podmínkou.

Nostrifikace vždy spolehlivě rozeznat nelze, způsob jejich zápisu je nekonstantní a jeho cílem není srozumitelnost sahající za interní potřebu, což se na přínosu pro badatele zřetelně odráží. Z podrobnějších rozborů jsou tedy odstraněny čestné doktoráty (nevypovídají nic o studujících na NU), z téhož důvodu a z důvodu absence údajů jsou odstraněny i zjevné nostrifikace, ale některé (nepoznané) nostrifikace jsou pravděpodobně ponechány mezi ostatními. Zvláště na konci kalendářního roku se vždy v zápisech vyskytuje několik doktorátů netypického formátu, především se zvláštními poznámkami; je možné, že se jednalo o jakési zvláštní případy anebo nostrifikace, ale ze zápisů to není zřejmé.

Údaje jsou do matriky vpisovány ručně, nejčastěji kombinací kurentu a humanistické kurzívy. Jazyk záznamu je zpočátku latinský (a to nejen v označení fakulty a povolání otce, ale i v místě původu), od zimního semestru 1892/1893 (matrika č. 2) je jazyk zápisu německý. Místo původu je v pozdějším období psáno relativně často česky (včetně diakritiky).

V malé části matriky z posledního období schází údaj místa narození, který je pro potřebu této práce nahrazen údajem místa bydliště rodičů, neuváděl-li digitalizační projekt ve své databázové části jinak. (Údaje tu byly zřejmě doplňovány z dalších pramenů, pokud byly dostupné.)

Pramen je snadno přístupný i méně zkušeným badatelům, až na krátké úseky psané mikrograficky, kde ovšem se čtením pomáhá digitalizační projekt Studenti pražských univerzit

[37] Jana Machačová – Jiří Matějček, *Sociální pozice národnostních menšin v českých zemích 1918–1938*, Opava 1999, s. 127.

[38] *Österreichische statistik 1880–*, Band XII, Heft 3, *Statistik der Unterrichts-Anstalten in den Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern für das Jahr 1883/84*, s. 26, dostupné online: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=ors&datum=0012&page=302&size=45> [24. 5. 2025].

[39] Fond obsahuje matriky doktorů, matriky imatrikulovaných a evidenční knihy studentů z období 1940–1945 – knihu převzetí diplomů a dvě knihy studentů nahrazující matriky imatrikulovaných. Porovnání těchto pramenů s matrikami doktorů by bylo jistě zajímavé a výtěžné, ale obsahem a rozsahem vydá na samostatnou studii.

1882–1945. V něm je možné vyhledat doktory obou pražských univerzit daného období podle jména, příjmení, místa a roku narození, nebo fakulty. Jediné dva údaje, které digitalizační projekt z matriky do své databáze nevytěžil, jsou konfese a povolání otce. Jejich informační váha v daném období je také jedním z důvodů, proč vznikla tato studie.

Obsah digitalizačního projektu někdy výrazně pomáhá dohledat obtížněji interpretovatelné údaje, zejména u míst narození zahraničních studentů nebo v případě neobvyklých křestních jmen. Při důkladném ověřování koherence ale může badatel odhalit určité drobné odlišnosti mezi tímto datasetem a digitalizačním projektem. Nejedná se o více než několik jednotek či nízkých desítek rozdílů.

Přestože se tato studie snaží rozšířit známé údaje o pražské německé univerzitě nad rámec digitalizačního projektu, v jednom ohledu mu přenechává dominantní postavení, a to je přesné datum narození promovaných. Tento údaj má přínos pro univerzitní administrativu, případně genealogii, ale pro demografickou a socioprofesní analýzu nikoli.

Na rozdíl od předchozích prací, které používají akademické roky a semestry, předkládaná práce řadí data promoce do jednotlivých kalendářních roků. Zatímco posluchače není možné dělit jinak, než do zimních a letních semestrů akademických roků, do nichž se zapsali, u promocí tato nutnost není. Ve studovaném období probíhaly promoce celoročně, obvykle s měsíční (srpnovou) letní přestávkou, ale někdy dokonce i bez ní. Odpadá tak nutnost složitého kódování, které komplikuje označování a dohledávání promocí, vytváří objemné popisky dat a vlastně jen snižuje přehlednost.[40] Údaje o semestru promoce jsou v databázi přítomny, ale informace, kterou poskytují, nemá žádný přínos pro zodpovězení badatelských otázek, a není tu rozebírána.[41]

Metody

Primárním cílem předkládané studie je vytěžit dosud chybějící údaje z primárního pramene, poskytnout je dalším badatelům a nabídnout interpretaci, která může být dále rozvíjena, zpřesňována, nebo opravována. Soubor výzkumných otázek je tedy namířen bezprostředně k datům a odpovědi na tyto otázky vycházejí také především ze získaných dat. Záměrně se přitom vyhýbá širokým, literárně pojatým výkladům, které by data zamlžovaly nebo předčasně rámovaly. Výzkumné otázky jsou následující:

1. Jaké byly počty doktorů jednotlivých fakult v jednotlivých letech? Jaká byla jejich dynamika? Naznačuje srovnání dostupných údajů významné rozdíly oproti české univerzitě? Snižuje se počet promocí na FFNU po vydělení přírodovědecké fakulty? Které fakulty dominovaly v období nacismu? A jaké trendy jsou v promočních datech tohoto období patrné?
2. Jak na německou univerzitu pronikaly ženy? Kdy tento proces začal? Byl rychlejší, pomalejší nebo srovnatelný s českou univerzitou? Kdo byly první doktorky? Odkud

[40] K označení akademického roku je potřeba osm číslic a lomítko, k označení semestru jsou potřeba dvě písmena, osm číslic a lomítko, k označení kalendářního roku stačí čtyři číslice (a vzhledem k existenci digitalizačního projektu, ve kterém lze vyhledávat doktory podle roku promoce, je to údaj s velkým praktickým přesahem).

[41] Při detailním srovnávání údajů s předchozími pracemi mohou na této bázi vznikat určité numerické odlišnosti dané posunem rastru (akademický rok / kalendářní rok), které ale mají kosmetickou povahu, a nemění celkové trendy ani interpretaci dat.

byly, jakou měly konfesi a jaké sociální zázemí? Dávaly ženy některým fakultám přednost?

3. Jaký byl podíl cizinců[42] mezi doktory? Odkud byli? Jaké byli konfese? Jakého byli pohlaví? Bylo jich více, než na české univerzitě? Byla německá univerzita spíše německá nacionalistická instituce, nebo spíše inkluzivní mezinárodní škola?
4. Jaké byly obecné konfesní poměry na univerzitě? Kolik na ní promovalo židů? Kdy promovali poslední židé, kdo byli? Byla více židovská česká nebo německá univerzita? Držely se tyto poměry stabilně, nebo se měnily?
5. Jaký byl sociální původ (ve smyslu povolání otce) doktorů německé univerzity podle Havránkova schématu? Lišily se poměry mezi fakultami? Lišily se mezi sebou univerzity? Potvrzují charakteristiky NU v Havránkově schématu i data, zpracovaná podle Goldthorpova schématu?
6. Rozdělily se univerzity z hlediska demografických a sociálních charakteristik studentstva, resp. doktorů symetricky, nebo asymetricky?

Vzhledem k tomu, že téměř žádné z údajů nejsou zpracovávány ve své syrové podobě, ale jsou ještě před analýzou nějak interpretovány, je nutné vysvětlit, jak jsou data získávána, chápána, označována a hodnocena.

Hodnocení národnosti

Kdekoli je v této práci použit pojem „cizinec“, jeho výklad je „osoba narozená mimo české země“. Toto je autentické označení, které v sumarizaci údajů používá i sama matrika – Ausländer, Inländer. Pokud jde o národnost jako takovou, v této studii ji (vzhledem k povaze pramene) nemůžeme hodnotit vůbec. Matriční zápisy neobsahují ani jednu z položek, kterými lze národní identitu vyjádřit (obcovací jazyk nebo národnost). Hodnoceným údajem je místo narození. V matrikách je zapsáno i místo bydliště rodičů a místo absolvování gymnaziálních studií, která ale o skutečné národnosti nevypovídají o nic více, a nejsou tedy ve většině případů přínosná (pokud základní údaj o místě narození nechybí).

V případě hodnoceného údaje se tedy jedná spíše než o skutečnou národnost o jakousi historickou příslušnost k obyvatelstvu dané země nebo oblasti. Pro některá hlediska to nemusí být relevantní údaj, například pro hodnocení etnicity. Ale pro migraci, která je fyzicky nutná pro přesun z místa narození do místa studia a vždy představuje překážku v mnoha smyslech slova, pro jejíž překonání musí existovat motivace, je to údaj přínosný. Migrace sama je přitom jako koncept/proces/fenomén i jako historická skutečnost hodná povšimnutí.

U místa narození existuje logický metodický problém, který je daný několikerou změnou hranic zemí střední Evropy ve sledovaném období. Není možné z matriky automaticky opsat informaci, že daná obec je v Maďarsku, Rumunsku, Polsku, nebo Rusku, a vnímat ji ahistoricky. Zvlášť ve východní Evropě jsou i takové regiony, jejichž zařazení pod státní útvar se ve studovaném období změnilo několikrát. Pro takto orientovanou práci by nebylo přínosné hodnotit místo narození s ohledem na to, ke kterému politickému útvaru dané místo aktuálně náleželo, protože by se pak dala srovnání dělat jen v obdobích mezi těmito změnami, a ty bohužel nebyly synchronní, aby to bylo vůbec technicky možné. Navíc

[42] Tj. osob narozených mimo české země, viz dále Hodnocení národnosti.

vyhledávat historické hranice regionů s přesností na konkrétní vesnici ve velkém sériovém pramenu není metodicky příznivé. Při označování míst narození bylo tedy hlavním cílem vyhledat data o tom, v jakém státním útvaru je daná obec v dnešní době, což nabízí nejlepší replikovatelnost pro další bádání.

Zvlášť velký problém vznikal při identifikaci drobných vsí ve východní a jihovýchodní Evropě. Nebýt databáze digitalizačního projektu AUK, kde tyto údaje analyzovali zkušení archiváři s bohatou znalostí historické geografie, řada údajů by zůstala nevyřešena. Problém byl ale i v jejich zařazení, zejména v západní části Balkánského poloostrova. S pomocí databáze bylo možné údaje začlenit alespoň do orientačního rámce, který by se dal pojmenovat „území bývalé Jugoslávie" nebo „území bývalého SHS". Vzhledem k tomu, že uvedení modernějšího a lépe zmapovaného státního útvaru opět nabízí lépe využitelné nástroje pro další bádání, využívá tato práce označení „území bývalé Jugoslávie".

Ve studované populaci je i jeden student, který se narodil v Jeruzalémě. Vzhledem k obtížné politické situaci, která se historicky týkala a dodnes týká tohoto města i celého regionu, který ho obklopuje, se tato práce přiklání k označení „Jeruzalém", které je v případě jednoho studenta zcela funkční. Tuto etiketu podporuje i existence kolektivní identity, kterou mají tradiční obyvatelé Jeruzaléma a ve které příslušnost do Jeruzaléma splývá s národností.

Kdyby snad vznikaly pochybnosti o tom, zda tento přístup dostatečně popíše sociální realitu v domácím prostředí studovaných osob, je dobré si uvědomit, že národní identita, pokud ji vůbec obyvatelé daných regionů nějak cítili a vyjadřovali (což není samozřejmost), se neměnila na povel shora podle toho, kdo danému regionu vládnul. Doktoři sami uváděli do dokumentů často jen název regionu (Bukowina, Galizien, Karpaten), ke kterému své místo narození zařazovali, a státní útvar ani nezmiňovali.

Nutno dodat, že konfese je pro situaci daleko důležitější, než kdo danému regionu zrovna vládne, a může také pozadí původu částečně vysvětlit: pokud například nalezneme v matrice osobu s vysloveně německým jménem, narozenou na Bukovině, pak se přečtením záznamu o konfesi pravděpodobně přesvědčíme o tom, zda to byl maďarský žid, anebo spíše křesťanský *Volksdeutsch*, třeba potomek rodiny, jejíž živitel byl z profesních důvodů dlouhodobě dislokován mimo svoji vlast (což bylo zcela běžné u vojáků z povolání, ale i u techniků různého zaměření, kteří v zahraničí řídili stavby, zaváděli provozy továren, učili na univerzitách apod.) Nicméně i při hodnocení těchto údajů je třeba opatrnosti, protože konfese podléhá možnosti konverze, navíc v mladším období se objevovalo stále více osob, které se označovaly za bezkonfesní, a tuto rovinu zneprůhlednily.

Pro správné pochopení analýzy, založené na údaji o místě narození, je nutné zdůraznit, že i její zpracování je založené na interpretaci, a to všude, kde schází pomocné údaje, které by význam údaje vysvětlily nebo potvrdily. Některé údaje jsou zcela jasné (například Prag – Praha), další jsou pravděpodobné (Aussig je sice označení pro více Ústí, ale primární význam je Ústí nad Labem). U těch méně jistých, pokud nebyla přítomna vyslovená indicie, aby výraz, jehož významem je také lokalita v českých zemích, odpovídal jiné lokalitě zahraniční, je interpretován jako česká lokalita. Jako příklad vezměme Liebenau, což může znamenat Hodkovice nad Mohelkou, ale také Liebenau (Dolní Sasko), Liebenau (Hesensko), Liebenau (Horní Rakousy), nebo Liebenau (Štýrský Hradec). Zde je problém nejistoty významu velmi zřetelný, ale přítomný je téměř všude, protože německé názvy obcí pokrývají velkou část tehdejší Evropy a jejich duplikace je zcela

běžná. Cílem tohoto postupu je nahradit nedostupné upřesňující údaje pravděpodobnými údaji. Přesná verze těchto dat neexistuje, nicméně i tato je informativní, pokud je kriticky nahlížena, a díky práci s digitalizovaným primárním pramenem je snadno přístupná případným opravám.

Hodnocení konfese

Ani údaje o náboženském vyznání studentů nepřinášejí vždy jednoznačné výsledky. V matrice je konfese uváděna zkratkou, bohužel nikoli standardním souborem zkratek, ale víceméně organicky. Málo pochybností nastává u římských katolíků, anebo židů, u kterých matrika využívá běžný repertoár dobře srozumitelných zkratek. Při jejich výkladu je ovšem vždy nutné respektovat limitovanou výpovědní hodnotu matriky: žid, který se nepovažuje za žida a konfesi nesdělí, případně konvertuje, anebo se prohlásí za bezkonfesního, nemůže být ve studii, jejímž stěžejním pramenem je matrika, považován za žida. Židem je zde „deklarovaný žid" – ten, kdo má údaj o příslušnosti k judaismu uveden v univerzitních matrikách.

Matriky v žádném období neuvádějí údaje o tom, jaké je postavení studenta/čerstvě promovaného doktora optikou norimberských zákonů. To můžeme číst pouze z přítomnosti nebo nepřítomnosti těchto osob v době nacismu, případně z pramenů, vztahujících se k šoa. Analogicky zůstává poněkud nejasný i význam negativního údaje o konfesi. Umíme přesně definovat, jak si my vykládáme „confessionslos", „konflos", nebo „sine", ale nevíme, zda si ho stejně vykládal i student a matrikář. Může jít s různou mírou pravděpodobnosti o různé situace: student mohl být ateista (nevěří v Boha a není členem žádné náboženské obce), věřící bez konfese (věří v Boha, ale není členem žádné náboženské obce), případně daná osoba svůj údaj nesdělila, sdělila ho nečitelně, ve zdrojovém dokladu byla kolonka prázdná atp. Tyto limity, které přináší sám formát matriky, nelze za dané situace překonat. Předkládaná práce interpretuje údaj „sine" a „bez" jednotně jako bezkonfesní, stejně jako „confessionslos" nebo „konflos" apod. Prázdnou kolonku chápe jako absenci údaje a vyřazuje z příslušné analýzy.[43]

V matrice se také objevují nejrůznější označení z okruhu východního křesťanství – graecoorientalis, orthodox, serb. orthodox a mnohé další. Rozčleňovat je důsledně není vzhledem k nekonstantní zkratce vůbec možné, a ani pro mapování sociálního nebo etnického pozadí není zásadní, zda komunita daného doktora uznávala papeže, nebo ne, a jak se nazývala. Proto tyto náboženské směry předkládaná práce shrnuje do skupiny východního křesťanství. Analogicky přistupuje ke studentům, kteří se přihlásili k některému evangelickému křesťanství. Některé z těchto údajů byly upřesněny, jiné byly ponechány při obecném „evang." Přesná kategorizace za těchto podmínek není ani možná, proto jsou augsburští, kalvinisté i všechna další označení, která se považují za etikety některého evangelického křesťanství, shrnuty do množiny evangelíků.

Nacistická univerzita měla problematický vztah ke konfesi: na začátku své existence začala do kolonky konfese vpisovat kromě standardních údajů i „gottgläubig", což údaje

[43] Každý údaj (kromě nejzákladnějších – jména a příjmení, fakulty apod.) u části záznamů chybí. Tyto neúplné záznamy jsou z dané analýzy vyřazeny, proto se součty záznamů v jednotlivých typech analýzy liší.

nesymetricky ochuzuje.[44] Podle ostatních položek je pak zřejmé, že legitimním náboženstvím této doby bylo skutečně pouze křesťanství (v roce 1940 ovšem promoval i jeden buddhista).[45] Židé z matriky logicky zmizeli – během druhé světové války bojovali o holou existenci a vysokoškolské studium jim bylo zcela zapovězeno. V matrice č. 7 na straně 92 (1940) začíná období, kdy konfese není uváděna již vůbec, a při tom univerzita setrvala až do konce své existence.[46]

Hodnocení sociálního původu

V jednom z jader této práce je hodnocen sociální původ studentů, přesněji řečeno status rodiny původu. Hodnocení se provádí na základě údaje o povolání rodičů (otce nebo poručníka, pouze výjimečně je uvedena matka). Z těchto údajů můžeme usuzovat na ekonomické zázemí, motivace a vzorce chování určitých společenských tříd nebo profesních skupin, na reprodukci elit nebo sociální mobilitu. V jednotlivých případech může profese rodičů pomoct interpretovat ostatní údaje, konstruovat jakýsi habitus (případně i kolektivní habitus nebo kolektivní biogram), který může svědčit například o tom, jaký osobní význam studium mohlo pro danou osobu nebo skupinu osob mít. Modelový příklad: aristokrat (kterých bylo na univerzitě mnoho) vysokoškolským studiem institucionalizoval svůj vznešený status, a mimo jiné se jím připravoval pro svou budoucí dráhu, často spojenou s vedením podniků nebo panství, politikou, diplomacií apod. Jeho volba byla téměř automatická a nepředstavovala žádný existenční ústupek nebo významné nepohodlí. Aristokratický student měl dostatek financí k libovolné délce studia a k nákupu knih, kvalitní bydlení a stravu podle přání. Motivací ke studiu (potažmo ke skládání respektovaného a ceněného doktorátu) tedy mohl být kromě společenských a rodinných očekávání i odklad vstupu do následující, náročné životní etapy, ve které dědic velkého majetku a zodpovědnosti přebírá své povinnosti; studium ovšem může také svědčit o zodpovědném přístupu k budoucím úkolům, které jsou s jeho společenskou rolí spojeny. Naopak jeho modelový kolega, dejme tomu lotyšský žid, jehož otec byl obuvník (a měl tedy plné ruce práce, aby uživil členy rodiny, za které je bezprostředně zodpovědný – sebe, manželku a nezletilé děti), studoval vysoko nad rámec očekávání svých společenských kruhů a doktorátem se z nich zcela vymknul. Činil tak za cenu daleké migrace, která fakticky znamenala ztrátu domova, rodiny a přátel, dále za cenu nutnosti skloubit denní studium se zaměstnáním a zpravidla také úplné chudoby, bez jakékoli

[44] V nacistickém Německu bylo sebeoznačení *gottgläubig* (věřící) nařízeno ministerským výnosem, který vydal říšský ministr vnitra Wilhelm Frick 26. listopadu 1936. Ten sice není součástí RGB, ale podle studie Richard Steignann-Gall, *Gottgläubig: Assent of the Anti-Christians?*, in: The Holy Reich: Nazi Conceptions of Christianity, 1919–1945, Cambridge 2003, s. 218–260, lze výnos dohledat v pottsdamském archivu pod označením BAP NS 6/232/136 (16 November 1936: Berlin). Ve formulářích, dokladech a matrikách toto označení využívaly osoby, které opustily církve, ale nepovažovaly se za ateisty. V některých zdrojích je sebeoznačení gottgläubig snad až příliš přímočaře spojováno s národním socialismem, ale zvláště v pražských podmínkách je namístě určitá opatrnost – důvodů k uvedení v matrice mohlo být do roku 1940 více. Od přesvědčeného nacismu a členství v jeho strukturách, přes kalkulovanou kariérní volbu, vystoupení z církve z jiného důvodu, konformismus ze strachu, až po snahu vyhovět dobovému trendu, nebo jakýkoli méně předvídatelný důvod. Od roku 1940 byli jako *gottgläubig* zapisováni bez rozdílu všichni, a bylo by odvážné označit všechny členy komunity pražské německé univerzity přímo za nacisty.

[45] AUK, f. Matriky NU, inv. č. 7, Matrika doktorů Německé univerzity v Praze (1940–1945), s. 80.

[46] Také je možné říct, že poslední údaj o konfesi je na straně 91. AUK, f. Matriky NU, inv. č. 7, Matrika doktorů Německé univerzity v Praze (1940–1945), s. 91.

sociální garance pro případ nemoci atd. Motivací mu mohla být touha po sociální mobilitě, po splnění vize, která už stála mnoho času, námahy a nepohodlí (a také ušlou mzdu, i jakkoli nízkou). Zodpovědný byl pouze sám za sebe, přesto byl jeho boj výrazně těžší. Studium dokončil, jestliže měl štěstí, pevnou vůli a dobře odolával přepracování i deziluzi. Jeho emoční svět si asi nikdo z nás nedovede představit.[47] Některé z těchto charakteristik jsou dobře přenosné do kolektivního měřítka a nabízejí vysvětlení dalších pozorovaných jevů, případně mohou pomoci zařadit do kontextu biografické bádání.

Systematické hodnocení profese vyžaduje použití některé škály.

- Jednak je dobré použít sociologicky argumentovanou standardní škálu – pro tento účel jsem zvolila Goldthorpovo revidované schéma,
- jednak je kvůli souměřitelnosti s daty publikovanými v Dějinách UK III. A IV. nutné použít tamní schéma a snažit se co nejvíce přiblížit způsobu, jakým ho aplikovali jeho autoři.

Využití Goldthorpova revidovaného schématu[48] (GS) je relativně snazší, protože jeho argumentace, i jeho kritika ze strany pozdějších autorů je poměrně rozsáhlá, a ukazuje na možnost určitého přizpůsobení hodnocené populaci. Schéma je založené na rozdělení povolání do sedmi skupin podle sektoru, charakteru vykonávané práce, potřebné kvalifikace a právního vztahu k zaměstnavateli. Bylo aplikováno na řadu výzkumů po celém světě a v mnoha společnostech se ukázalo jako žádoucí provést určitou modifikaci. Polemiku a modifikace GS shrnuje ve svém článku Geoffrey Evans.[49] Předkládaná práce se přiklání k verzi korespondující se zkoumanou společností a typem pramene, ve kterém je možné rozlišit třídy 5–7 jen s obtížemi, pokud vůbec. Proto jsou zde shrnuty třídy 5–7 do jedné.

Goldthorpovy principy jsou aplikovány na studovanou společnost a období takto:

G1 jsou specialisté (vysokoškoláci), osoby angažované ve vládnoucích strukturách, majitelé výrobních závodů a jiného výnosného majetku, ředitelé, bankéři, radové.

G2 jsou nemanuální pracovníci, především úředníci. Do této skupiny lze ale zařadit i pracovníky ve vedoucích a administrativních funkcích výrobních závodů, dolů, panství apod. Patří sem také pomocní úředníci a písaři, také například výpravčí a přednostové stanic.

G3 jsou povolání obchodní, pokud se nejedná o velkoobchodníky, kteří disponují velkým kapitálem, případně exportéry, kteří vykonávají vysoce specializovanou práci s použitím cizích jazyků. Lze sem zařadit i nižší nemanuální povolání bez specializovaného vzdělání (kancelářský sluha nebo zřízenec). Tato skupina je poněkud problematická, protože do ní patří vetešník, koňský handlíř i relativně bohatý kupec (pokud není velkoobchodníkem, který disponuje značným základním majetkem; ten by spadal do třídy G1, nicméně práh pro toto zařazení nelze formulovat).

[47] Modelově do něj můžeme nahlédnout díky studii Bohdana Zilynského o studentu konkurenční Karlovy Univerzity Ivanu Lukaščukovi, který neunesl těžké životní podmínky nemajetného imigranta s omezenou možností zaměstnání, a pod tlakem této zátěže upadl do závislosti na alkoholu. Bohdan Zilynskyj, *Těžký život ukrajinského studenta pražské lékařské fakulty (Úvaha o dvou anonymních příspěvcích Peroutkovy Přítomnosti z roku 1930)*, AUC-HUCP 58/1, 2018, s. 137–145.

[48] Roxanne Connelly – Vernon Gayle – Paul S. Lambert, *A Review of occupation-based social classifications for social survey research*, Methodological Innovations 9, (published 2016), dostupné online: <https://doi.org/10.1177/2059799116638003> [7. 8. 2026].

[49] Geoffrey Evans, *Testing the Validity of the Goldthorpe Class Schema*, European Sociological Review, 8/3, 1992, s. 211–232, JSTOR, dostupné online: <http://www.jstor.org/stable/522716> [19 Mar. 2025].

G4 obsahují samostatná povolání řemeslná a zemědělská.

G5–7 jsou profese dělnické, služebné, pomocné a nekvalifikované. Zde jsou do nich zařazena i ta řemesla, která se jeví jako hrubě manuální, fyzicky náročná a chudá (tedy sociálně nepříznivá, pauperizující) – například kameník, dále je sem zařazeno tkaní, což byla zcela nekvalifikovaná autodidaktická činnost obyvatel chudých regionů, zpravidla ještě vyžadující investici/zadlužení, a také masová povolání, jako je horník (nejedná se o dělnictví jako takové, ale o hrubou manuální práci s malým výdělkem). Samozřejmě sem náleží i prekariát – nejistá, nestabilní, příležitostná zaměstnání.

Obtížnější bylo využití schématu Havránka a kol. Ve zdrojové publikaci je jeho využití popsáno spoře:

Povolání otce nebo poručníka:

1. Velkostatkář, statkář – šlechtický titul bez profese
2. Podnikatel – továrník, mlynář, sládek, stavitel, ředitel továrny, ředitel pojišťovny, správce vápenice
3. Vzdělanec – doktorský titul, advokát, lékař, profesor, lékárník; učitel, duchovní, redaktor, inženýr, akademický malíř, ředitel kůru, hudebník, spisovatel
4. Měšťan – soukromník, majitel realit, purkmistr
5. Obchodník – hostinský, obchodní cestující, řezník, zástupce pojišťovny
6. Úředník – důstojník, rada, soudce; revident, lesní správce, účetní, městský tajemník, komisař, advokátní koncipient, lesmistr
7. Zřízenec – průvodčí, podúředník, oficiál, strážmistr, poštovní správce, nadmistr, skladník, důlní, expedient, věžný, advokátní písař, dozorce vězňů, knihkupecký sluha, hajný
8. Řemeslník, dělník – konkrétní profese, fotograf; dělník, nezaměstnaný
9. Rolník – výminkář, domkář, chalupník, zahradník[50]

Toto schéma, které zřejmě dobře fungovalo v méně objemných sondách, je v datasetu o více než 18 000 hlavách tvrdým oříškem. Spektrum formulací, kterými je v celé šíři dat popsána profese otce nebo poručníka, je tak obrovské, že shody se promění v mnoho hraničních poloh. Navíc vymezená označení často zahrnují atributy více skupin (JUDr. koncipient), anebo se zmíněnému podobá pouze částečně a existují důvody i proč je ponechat v dané třídě i proč je zařadit výše (konduktér). Některá povolání se podle tohoto schématu dají zařadit jen díky fantazii a kreativitě badatele, čímž se ovšem ztrácí veškerá replikovatelnost, a tím i vědeckost metody. Jako nejzajímavější úvaha se jeví posuzování velikosti vlastněného domu, aby bylo možné rozhodnout, zda je daná osoba statkář (1), majitel realit (4), nebo domkář (9). V mnoha případech to nebylo možné rozhodnout.

Převod Havránkova a Goldthorpova schématu je možné orientačně načrtnout takto:

- Havránek 1, 2 a 3 = GS 1
- Havránek 4 a 5 = GS 3
- Havránek 6 a 7 = GS 2
- Havránek 8 a 9 = GS 4 a 5

[50] J. Havránek, *Dějiny Univerzity Karlovy*, III, s. 354.

Souměřitelnost dat, zdrojové populace, tematizace a interpretace

Souměřitelnost dat je v této fázi bádání největším rizikem a navzdory veškeré metodické opatrnosti zůstává možným zdrojem nepochopení, nepřesností nebo dezinterpretací. Proto se předkládaná práce zaměřuje především na poskytnutí různě formulovaných dat a jejich konfrontaci s dosavadními zdroji. K přesnějším komparacím a interpretacím by bylo vhodné přistoupit až ve fázích následujících, které ve svém celku představují kompletní zpracování demografických údajů posluchačů a všech druhů absolventů[51] obou pražských univerzit (dalším cílem by pak mohlo být srovnání studentstva pražských univerzit s oběma pražskými technickými vysokými školami).[52]

Pro hodnocení jakýchkoli populačních dat je samozřejmě nutné vztáhnout se k nějaké referenční populaci. Data zdrojové nebo dokonale analogické společnosti ke zkoumanému souboru dat (doktorům NU) ovšem zatím nemáme k dispozici – v prvním případě by šlo o posluchače Německé univerzity, ve druhém případě o doktory Univerzity Karlovy. Analýzy dostupné v Dějinách Univerzity Karlovy III a IV ale pracují s populací pro komparaci nejméně příznivou – údaji posluchačů Univerzity Karlovy, což není populace zdrojová ani analogická.

I vnitřní souměřitelnost dat z matriky doktorů NU je problematická, a to vzhledem k různým podmínkám udělení doktorátu na různých fakultách. Množina doktorů zahrnuje všechny absolventy pouze v případě lékařské fakulty, kde bylo podmínkou udělení titulu úspěšné složení tří rigorózních zkoušek, a pouze tam platilo „všechno nebo nic“. Na právnické fakultě byl doktorát udělován analogicky k lékařské fakultě těm, kdo složili příslušné tři rigorózní zkoušky, ale výlučnost doktorátu tady neplatila. Studenti, usilující o uplatnění například ve státní správě, doktorát nepotřebovali a mohli úspěšně ukončit studium složením tří státních zkoušek (z nichž první – právněhistorická se skládala již v průběhu studia). [53] Na ostatních fakultách (tedy teologické, filosofické a po roce 1920 přírodovědecké) museli absolventi, kteří chtěli získat doktorát, složit nejen rigorózní zkoušky, ale přístup k těmto zkouškám byl podmíněn předložením a schválením disertační práce (po většinu sledovaného období skládali absolventi přírodovědecké i filosofické fakulty dvě rigoróza). Povinnosti předkládat disertační práci byli lékaři a právníci zproštěni ještě před začátkem studovaného období, ke změnám došlo až na konci sledovaného období s přijetím nových studijních řádů podle říšských norem.

Doktoráty z různých fakult tedy nebyly technicky rovnocenné a „doktoři“ vlastně představují jen formální kategorii. S tím souvisí i asymetrie zachycení absolventů v matrikách doktorů. Zatímco na lékařské fakultě nacházíme v matrice doktorů všechny absolventy,

[51] Absolventů v dnešním slova smyslu. Absolutorium v dobovém smyslu označovalo jednak maturitu, jednak potvrzenou prezenci na předepsaných přednáškách. Absolutorium se poskytovalo pouze kandidátům medicíny a práv. Otto Placht – František Havelka, *Předpisy pro vysoké školy republiky Československé*, Praha 1932, s. 1644–1947.

[52] Dalšími fázemi bádání o studentstvu pražských univerzit (po analýze doktorů Německé univerzity) je analýza doktorů Univerzity Karlovy, analýza posluchačů Německé univerzity a analýza posluchačů Univerzity Karlovy. Teprve kompletní analýza všech těchto populací umožní plnou souměřitelnost všech dat. Bylo by ovšem zbytečné ponechávat data z jednotlivých fází v utajení; do doby kompletní analýzy mohou být komparována se sondami a kazuistikami. Předkládaná práce je ze čtyř vytyčených analýz objemem nejmenší, je prvním krokem, pravděpodobně bude v dalších fázích korigována a je si své limitace vědoma.

[53] Studijní předpisy výslovně počítaly se studenty, kteří nemíní dosáhnout doktorátu práv ani způsobilosti pro státní službu. Tamtéž, s. 1746–1747.

všude jinde je to jen část, a to pravděpodobně různě velká, i podle oboru. Farmaceutické studium, které probíhalo nejprve na filosofické a později na přírodovědecké fakultě, mělo spíše praktický charakter – pro jeho započetí bylo nutné (po maturitě) absolvovat nejprve lékárenskou praxi a složit zkoušku učňovskou (tirocinální), až po ní bylo možné studovat dvouletý program na univerzitě, kde byl titul magistra udělen těm, kdo složili tři přípravné zkoušky a rigorózní zkoušku. Zájemci o doktorát ve farmaceutickém oboru museli po roce 1889 zvlášť vystudovat chemii na filosofické/přírodovědecké fakultě, doktorát farmacie z větve studia farmaceutického udělován nebyl.[54] Na filosofické a přírodovědné fakultě se mimo farmaceuty připravovali většinou budoucí pedagogové, proto dávala část absolventů přednost zkoušce učitelské způsobilosti pro střední školy před doktorátem.[55]

Tuto mezifakultní asymetrii je nutné mít paměti při hodnocení datových souborů, vzešlých z matriky doktorů. Její přesnou pozici v pramenech navíc objasní až srovnání s daty posluchačů a ostatních absolventů, a především srovnání s Univerzitou Karlovou.

Každý z těchto typů dat má svoji logiku a výpovědní hodnotu, žádný není lepší nebo horší, více nebo méně cenný. Pouze je nutné mít na paměti, co se z nich můžeme dozvědět a co ne. Navzdory systémové odlišnosti za určitých okolností srovnatelné jsou, můžeme totiž předpokládat, že proporce úspěšných studentů je málo pohyblivá, tedy počty posluchačů a absolventů úměrné, a úměrná by měla být i kompozice těchto skupin. Uspořádání studijních programů ale nabízí prostor k deformaci situace samotným aktérům, přesněji řečeno dobovým trendům v oblasti volby cílového stupně studia, což, jak uvidíme níže, souvisí i s demokratizací vzdělávání. Značný vliv na situaci ovšem mohly mít také jakékoli změny univerzitních předpisů. Jak uvádí Martina Bečvářová, například změna podmínek nostrifikace diplomů získaných v zahraničí mohla měnit nejen rozhodnutí o tom, zda skládat či neskládat doktorát, ale i migrační trajektorie.[56]

Není ovšem důvod předpokládat, že by na univerzitě probíhala vědomá selekce, která by z populace studentů cíleně odstraňovala osoby s určitými charakteristikami (například ženy, osoby narozené v Brně, nebo syny lékařů). Jedinou výjimkou je hmotné zabezpečení, které mohlo být pro studenty diskvalifikující. Vysoká škola ovšem nebyla stěžejním místem, kde by se nemajetní studenti museli vzdávat svých ambicí. Jak správně vykládá Jiří Pešek, už absolvování gymnázia nezřídka trvalo studentům devět i více let, a tato doba představovala naprosto zásadní náklady a úsilí.[57] Symbolický kapitál pro svůj příští život přitom mohl někdejší student čerpat už z pouhé osobní studentské historie, pro uplatnění maturitu tak docela nepotřeboval. Aby ji mohl složit a zapsat se na univerzitu, musel překonat gigantické množství velmi náročného učiva (zejména mrtvých jazyků),[58] a přestože finanční těžkosti se mohly dostavit kdykoli, tříleté nebo čtyřleté studium univerzity největší překážkou nebylo. Studentům navíc pomáhali nejen rodiče, poručníci nebo rodinné autority, ale také mecenáši, nadace nebo spolky. Vstřícná byla i sama univerzita – nemajetným byly univerzitní taxy odpouštěny, nebo odkládány.[59]

[54] O. Placht – F. Havelka, *Předpisy pro vysoké školy*, s. 2010, 2016.
[55] O formálních náležitostech zkoušek viz tamtéž, s. 1835–1836. O volbě různých zkoušek viz níže.
[56] M. Bečvářová, *Doktorky matematiky*, s. 21.
[57] J. Pešek, *Pražští universitní studenti v letech 1848–1939*.
[58] M. L. Rozenblit, *The Jews of Vienna, 1867–1914*, s. 101.
[59] O. Placht – F. Havelka, *Předpisy pro vysoké školy*, s. 136. Údaje o odpuštění školného jsou samy o sobě nosným indikátorem ekonomické situace studenta, matrika doktorů je však neposkytuje.

Nejde ovšem jen o vliv na celkovou úspěšnost: sociální status studenta může měnit jeho průchod studiem, což se kromě klasické korupce (o níž existují svědectví) samozřejmě týká i sociálního kapitálu, který může ovlivňovat výsledek zkoušek (ne každý si dovolí nechat propadnout děti prominentů nebo svých kolegů). Ani sociální kapitál ale nemusí zachraňovat studenty, kteří se opakovaně prezentují na zkouškách nedostatečně připraveni.[60]

Počty posluchačů a doktorů ovšem zcela ztrácejí svoji dlouhodobou úměru za podmínek válečných, pandemických, nebo v totalitních režimech. Válka se vždy týká výrazněji mužů než žen, a vojenská povinnost byla velkou obavou vysokoškolských studentů v letech první světové války. Tato obava byla bohužel oprávněná, z bojišť se nevrátilo několik set tisíc mužů z českých zemí. Počet studentů mezi nimi lze odhadnout na základě demografických údajů.

V Českých zemích byly před rokem 1914 asi 2 miliony mužů ve věku 18–40 let. Z nich na frontách 1. světové války padlo 300 000, což odpovídá asi 15 % této skupiny. Vysokoškolští studenti tvořili malou část této věkové skupiny (asi 15 000). Pokud byla úmrtnost stejná jako ve zdrojové populaci, mohlo padnout asi 2 000–2 500 studentů. Tito „chybějící muži" vytvářejí anomálii v dynamice dat posluchačů a doktorů – představují osoby, které studovaly na univerzitě, ale ať byla jejich studijní perspektiva jakákoli, už ji nikdy neabsolvují.

Mezi absolventy ale nemuseli chybět pouze mrtví – vzdělávací proces mohl selhat i z méně vážných důvodů. Pro stabilní růst počtu doktorů je třeba, aby se studenti ke studiu nejen zapisovali, ale aby také stabilně, nepřerušovaně a dlouhodobě studovali (k tomu nutně potřebují být naživu a na univerzitě) a aby skládali závěrečné zkoušky.

K závěrečným zkouškám je potřeba, kromě fyzické soudržnosti a životních funkcí, dostatečná erudice a zkušenosti, ale také zdraví, umožňující náročný režim denního docházení na přednášky a studia; dále je nutná určitá psychická kondice, umožňující soustředění, a také odhodlání vystavit se nevyhnutelnému stresu. Válka může zasáhnout do všech těchto etáží, a to těžko analyzovatelným způsobem.[61] Problémem bylo i nedostatkové období poválečné. Jestliže i osoby, pracující na plný úvazek, mají v době potravinové nouze plné ruce práce, aby se uživily, bude dopad špatného zásobování na nemajetné studenty o to větší a následkem může být odklad využívání placených služeb, včetně přerušování studia, anebo souběh s prací, která studiu brání. Nadměrná zátěž, spojená s takovým způsobem života, může zvláště v kombinaci s malnutricí způsobit vážné zdravotní problémy a studenty diskvalifikovat trvale (například pokud se rozvinou těžší formy TBC). To vše se pak může projevit jako proměny počtu nebo podoby populace doktorů, pozvolna, až s několikaletou latencí, a s obtížnou interpretací.[62]

Těžko přehlednou změnu dat z hlediska dlouhodobého srovnání prohlubují ženy, které v době války zaujaly místa mužů ve třídách gymnázií a v posluchárnách. Univerzitní studenty různé pokročilosti nahradila velká skupina studentek prvních ročníků, a další

[60] Klíč k úspěchu nemusejí být peníze, postavení, ani politický vliv – majetní studenti selhávají na nedostatku motivace, viz například Tereza Kopecká, *Ztracená generace lékařů*, Praha 2022, s. 45.

[61] V česky hovořící komunitě nás o této problematice a její tragické i komické komplexitě důkladně edukuje společenství Masarykovy koleje na Hradčanech. Kolektiv autorů, *Almanach hradčanských kolejáků 1919–1929*, Praha 1929.

[62] Jestliže na univerzitu nazíráme optikou matrik doktorů, je to nepřekonatelný limit metodiky. V dalším bádání ovšem není nutné u těchto pramenů setrvávat. Velkou pomocí bude studium imatrikulačních matrik a kartotéky posluchačů NU, které jsou zachovány a přístupné bádání.

přicházely po dokončení gymnázia. Tyto ženy pak zahájily demografickou proměnu studentstva a s určitou latencí také absolventů univerzit a doktorů. Jimi započatá proměna po první světové válce z mnoha důvodů pokračovala, jak je popsáno níže.

Ženy zaznamenaly také specifickou demografickou ztrátu, a to v době pandemie španělské chřipky. Odhadnout počet studentek nebo potenciálních studentek mezi nimi je ovšem při současném stupni poznání takřka nemožné.

Specifickým problémem období druhé světové války je, že vůbec neexistuje referenční datový soubor: po uzavření českých vysokých škol zmizela hlavní srovnávací populace – studentstvo Univerzity Karlovy. Jediným kandidátem je Německá vysoká škola technická v Praze, nicméně není jisté, jestli existuje pramen, ze kterého by bylo možné srovnatelným způsobem studovat srovnatelnou populaci (doktory).[63]

Některé otázky by za předpokladu dostatečně velkého datového souboru mohla pomoci zodpovědět velká statistická analýza. Ta ovšem v předkládané práci není použita, a to z důvodu nepříznivých podmínek na straně dat. Potíž je v tom, že badatelské otázky samy o sobě data několikrát dělí. Na fakulty, muže a ženy, sociální třídy, konfese atd. a ještě na časové jednotky. Výsledkem tohoto opakovaného dělení je, že reálně porovnávaná data jsou objemem relativně malá a výpovědní hodnota statistických výpočtů je problematická. V této fázi výzkumu, kdy z dat vyvozujeme jen prvotní závěry a očekáváme významnou korekci po zpracování dalších pramenů, by navíc využití statistického aparátu znamenalo „přesnou kalkulaci nepřesných čísel" a statistika by pouze zamlžila spojení mezi daty a odpověďmi na badatelské otázky.

Problémů s analýzou a interpretací dat získaných z matrik doktorů NU je mnoho, ale chceme-li dospět ke kompletní analýze a porovnání všech dat pražských univerzit, musíme zpracovat každý segment, a byla by škoda nepokusit se jeho obsah nějak pochopit.

Výsledky

Obecné údaje

Celkový počet doktorátů v matrikách německé univerzity v období 1882–1945 je 18 336.[64] Následkem poškození matriční knihy údaje jednoho doktora neznáme vůbec a údaje jednoho dalšího se skládají ze čtyř zachovaných písmen. Tedy sice víme o jejich existenci, ale nemáme o nich kromě roku promoce (1904)[65] žádné další údaje. Z další analýzy jsou vyloučeni stejně jako čestní doktoři a zjevné nostrifikace, u kterých zvláště ve starším období chyběly i nejzákladnější informace. Analýza je provedena na celkovém počtu 18 317 doktorů.

Nejedná se ale o 18 317 unikátních osobností. V malém počtu případů zápisy ukazují, že osoba vlastnící již jeden doktorát právě získává další.[66] I každý následující doktorát je pro tuto studii významný, nejen jeho nositel. Předchozí doktorát ovšem nemusel být udělen na

[63] Fond Německá vysoká škola technická v Praze v Archivu ČVUT dosud není zpracován.

[64] Po odstranění všech zřejmých duplicit; jedná se o součet řádných doktorátů, čestných doktorátů a nostrifikací.

[65] AUK, f. Matriky NU, inv. č. 3, Matrika doktorů německé Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze / Německé univerzity v Praze (1904–1924), s. 1–2.

[66] Jeden případ vícenásobného doktorátu získaného na NU je v této studii zmíněn níže, u prvních doktorek.

této univerzitě, navíc nemusel být ve studovaných matrikách uveden u jmen všech opakovaných doktorů.[67]

Dynamika počtu doktorátů na německé univerzitě je následující: po rozdělení univerzity zůstává až do první světové války víceméně stabilní. Následuje propad počtu nově promovaných doktorů, spojený s první světovou válkou, ale po ní se počet nevrací na předchozí úroveň – dosahuje dvoj až trojnásobku předválečných hodnot. Další vzestup nastává po roce 1933 a díky informačně bohatému prameni můžeme rovnou upřesnit, že za tímto vzestupem překvapivě nestojí vzestup počtu imigrujících Němců. Boom, pozorovaný na začátku třicátých let, tvořily osoby z území dnešního Polska a Ukrajiny (důvodem k migraci byl pravděpodobně tam zavedený *numerus clausus*[68], ale skládat doktorát mohlo být rozhodnutí spojené s podmínkami nostrifikace[69]).

Obrovský bezprecedentní vzestup (přímo exploze) počtu doktorů nastal v roce 1939, snad v předtuše příštích událostí a snaze studentů v těžkých dobách co nejdříve získat soběstačnost a třeba i usnadnění migrace, která je pro kvalifikovaného perspektivního odborníka vždy snazší než pro studenta. Od této exploze dále sledujeme propad počtu nových doktorů až na úroveň před první světovou válkou, který nastal v roce 1942. Je zřejmě spojený s odlivem bojeschopných mužů na frontu. Poté až do konce existence univerzity počet doktorů stoupá.

Všem očekáváním se vymyká závěrečný spurt jarních měsíců roku 1945. V této době se zřejmě studující snaží stůj co stůj dokončit svůj program, aby mohli promovat dříve, než nastane další velká společenská změna. Je otázkou, do jaké míry to byla osobní motivace studentů – už z důvodu předpokládaného osobního nebezpečí a nežádoucí přítomnosti v Praze po válečné porážce Německa, ale svou roli mohlo sehrát i vědomí, že po osvobození Prahy bude univerzita zrušena a nostrifikace absolvovaného studia může být problematická. Za tímto jevem ale mohla stát manipulace univerzity samé – stimulace studentů posledních ročníků, aby studium ve vlastním zájmu co nejrychleji, a možná i s určitým zvýhodněním, dokončili. Sice by nebylo v zájmu nacistických institucí, aby říši zásobovaly nekvalitními doktory, kteří neprošli řádným studiem a nesplnili podmínky pro převzetí kompetencí spojených s doktorátem, nicméně není úplně jasné, jak ideologie pracující s nadřazeností německého národa fungovala uvnitř akademických institucí v tak specifickém období.[70]

[67] Promující doktoři totiž nemuseli předchozí doktorát používat, anebo mohli požádat o zápis bez něj. Není také vyloučeno získání dvou doktorátů na NU, přičemž jeden by byl udělen ještě před začátkem mnou studovaného období. Určité vyjasnění by přinesla přesná identifikace osob, ale tato studie nepracuje s daty narození, a excerpovat dalších téměř 37 000 položek k argumentaci této podrobnosti je iracionální. Celkový počet násobných doktorů bude v řádu jednotek nebo nízkých desítek.

[68] Numerus clausus neměl vždy podobu plošného zákonného opatření (ačkoli v Maďarsku tomu tak bylo, viz Mária M. Kovács, *The Beginnings of Anti-Jewish Legislation: The 1920 Numerus Clausus Law in Hungary*, Budapešť 2023). V Polsku si v tomto období univerzity stanovovaly pravidla pro studium samy. V praktické rovině se nejednalo jen o omezení přístupu deklarovaných židů do studijního programu, ale i o tzv. *ławki gettowe*, umístěné obvykle na levé straně sálu, tedy fyzickou segregaci židovských studentů. Klaudia Kimel, *Zabawy i rozrywki studentów Uniwersytetu Poznańskiego w dwudziestoleciu międzywojennym*, in: Mateusz Frankiewicz – Maciej Michalski – Jakub Wojtczak (edd.), Powtórka z historii rozrywki. Szkice historyczne i archeologiczne, Poznaň 2024, s. 305–327. Podle některých autorů bylo cílem těchto opatření dosáhnout *numerus nullus*, tedy úplné zamezení studia osobám, které se hlásí k židovské víře. Poznaňská univerzita stačila přijmout *numerus nullus* ještě před 2. světovou válkou. Natalia Judzińska, *Po lewej stronie sali. Getto ławkowe w międzywojennym Wilnie*, Varšava 2023, s. 101, 108.

[69] M. Bečvářová, *Doktorky matematiky*, s. 21.

[70] Někteří doktoři byli promováni za bizarních okolností – například Wolfgang Wolfram von Wolmar. Z jeho spisu a posudku je ovšem znát, že dokonce i nacistické ideologii a politice naklonění profesoři museli provádět značnou mentální akrobacii, aby jeho práci, nesplňující základní náležitosti (a disertační práce byla jen

V úvahu je nutné vzít také pohyb front na konci druhé světové války a s ním související ukončování činnosti univerzit. Praha se v důsledku geopolitických zvláštností závěru války, zejména druhořadým vojenským významem ve srovnání s Berlínem a své blízkosti k demarkační linii ocitla mezi posledními univerzitními městy, která zůstávala v rukou nacistického Německa. Zatímco v jiných částech Říše nacistické univerzity ukončily svoji činnost, na Německé univerzitě v Praze byly diplomy předávány ještě v květnu 1945. Data posledních převzetí diplomů proto napovídají, že mohla být i poslední uzavřenou říšskou univerzitou.

Klíčovým zlomem této studie je 27. duben 1945, kdy se na NU odehrála poslední promoce zaznamenaná v matrice doktorů. V dalších pramenech se ale můžeme přesvědčit, že rigoróza probíhala dál. Kniha *Rigorosenprotokoll ab 12. Mai 1944 bis – (V.)*[71] obsahuje údaje o dalších třinácti doktorech filosofie, kteří stihli promovat před osvobozením Prahy.[72] Kniha převzetí diplomů[73] pak ukazuje, že lékařský diplom si převzalo ještě 52 dalších doktorů medicíny, kteří také nejsou uvedeni v matrice, a jeden další doktor práv. Takto nalezené údaje by bylo možné zahrnout do celkové analýzy pouze pod podmínkou, že oželíme u filosofů údaje o sociálním původu a u lékařů a právníka vše kromě jména a příjmení.[74] Pro účel zvýšení výpovědní hodnoty předkládané studie snad postačí sdělení, že spurt, který vidíme v období těsně před ukončením činnosti univerzity, byl ještě větší, než se jeví ve světle matriky doktorů, a to zejména u lékařů (u kterých je relativně nejvýraznější i ten spurt, o kterém nás informují matriky doktorů, nejde tedy o nijak průlomový údaj). Posledním doktorem je (v souladu s publikovaným seznamem disertačních prací) Ludwig Brandts-Buys, který svoji práci o Donauzeitungu jako prostředku žurnalistického a politického vedení v jihovýchodní Evropě obhájil 5. května 1945, tedy v době, kdy byla naprostá většina nacistické třetí říše v rukou Spojenců.[75]

Doktorátů práv je za celou dobu existence německé univerzity 6953 (38 %), doktorátů teologie 157 (1 %), doktorátů medicíny 8663 (47 %), doktorátů filosofie 1742 (10 %) a doktorátů přírodních věd 802 (4 %). Přírodovědecká fakulta se v roce 1920 odštěpila od fakulty filosofické, na níž byly „přírodovědné" obory do té doby vyučovány. (Nešlo jen o přírodní vědy v užším slova smyslu, ale i o chemii,[76] matematiku a velmi důležitou farmacii.) Doktorů, kteří vystudovali přírodní vědy, tedy bylo výrazně více, než se jeví při hodnocení podskupiny přírodovědecké fakulty. Obor studia je možné zjistit z publikovaného katalogu obhájených disertačních prací.[77] Takto statické porovnání ovšem nemůže být

vyvrcholením nevyhovujících předchozích studií) vyhodnotili jako vyhovující. Zdá se, že ani takový prominent neměl cestu k doktorátu zcela hladkou, musel pro ni hodně lhát a využít veškerých svých konexí a autority plynoucí ze své funkce. Jeho případ je důkladně popsán ve studii Jana Ratajová, *Rigorózní řízení Wolfganga Wolframa von Wolmar. Příspěvek k dějinám studia politických prominentů*, AUC-HUCP 58/1, 2018, s. 155–170.

71 AUK, fond č. 54, Filosofická fakulta Německé univerzity v Praze (Philosophische Fakultät der Deutschen Universität in Prag), Úřední a pomocné knihy 1877–1945, Rigorózní protokoly, i. č. 5: Rigorózní protokol FF 1944–1945.

72 Jejich disertační práce jsou navíc uvedeny v knize M. Výborná, *Disertace pražské university*, II, *Německá universita* (s. 133, 136–139).

73 AUK, f. Matriky NU, inv. č. 11, Kniha převzetí diplomů Německé Karlovy univerzity v Praze.

74 Tyto údaje by bylo možné doplnit ještě za využití imatrikulační dokumentace, ale jejich přínos neodpovídá vynaložené námaze. Celkově představují 0,79% podíl zkoumané populace.

75 Milena Výborná, *Disertace pražské university*, II, *Německá universita*, s. 139.

76 Zde šlo o teoretickou chemii, fyzikální chemii, farmaceutickou chemii apod., nikoli o technologickou chemii, která se vyučovala na technice.

77 M. Výborná, *Disertace pražské university*, II, *Německá universita*.

příliš výstižné. Podívejme se tedy na proměny poměru počtu doktorů v čase, jak je shrnuje následující tabulka 1.

Tab. 1: Počet doktorátů v kalendářních letech na jednotlivých fakultách Německé univerzity

	FF NU	PřF NU	LF NU	TF NU	PF NU	NU součet	NU kumulativní
1882	3		7	0	15	25	25
1883	5		45	5	51	106	131
1884	7		18	2	57	84	215
1885	4		30	0	43	77	292
1886	5		56	0	52	113	405
1887	10		33	1	56	100	505
1888	5		54	5	73	137	642
1889	3		68	3	69	143	785
1890	8		71	2	45	126	911
1891	3		65	1	60	129	1040
1892	2		69	4	66	141	1181
1893	6		89	1	61	157	1338
1894	7		119	1	43	170	1508
1895	3		105	5	54	167	1675
1896	5		74	1	64	144	1819
1897	10		102	1	50	163	1982
1898	10		76	1	57	144	2126
1899	17		84	2	59	162	2288
1900	13		78	4	52	147	2435
1901	8		91	1	62	162	2597
1902	13		50	3	55	121	2718
1903	7		72	1	69	149	2867
1904	11		33	3	84	131	2998
1905	20		43	4	64	131	3129
1906	21		48	1	52	122	3251
1907	13		41	3	81	138	3389
1908	18		23	4	60	105	3494
1909	28		47	2	87	164	3658
1910	29		38	2	72	141	3799
1911	30		55	3	71	159	3958

	FF NU	PřF NU	LF NU	TF NU	PF NU	NU součet	NU kumulativní
1912	38		53	3	73	167	4125
1913	31		57	4	76	168	4293
1914	27		97	0	66	190	4483
1915	26		60	2	43	131	4614
1916	21		23	4	33	81	4695
1917	25		46	6	38	115	4810
1918	26		37	3	66	132	4942
1919	32		84	0	141	257	5199
1920	39	5	157	1	248	450	5649
1921	29	23	283	2	246	583	6232
1922	51	28	236	3	184	502	6734
1923	9	32	268	2	137	448	7182
1924	35	30	217	1	105	388	7570
1925	38	27	274	2	124	465	8035
1926	32	30	283	2	152	499	8534
1927	27	41	221	2	140	431	8965
1928	52	43	160	3	162	420	9385
1929	31	29	173	4	174	411	9796
1930	42	48	144	3	214	451	10 247
1931	38	37	190	2	190	457	10 704
1932	37	54	200	1	206	498	11 202
1933	42	45	216	4	218	525	11 727
1934	45	42	294	3	258	642	12 369
1935	50	37	285	4	265	641	13 010
1936	47	52	297	2	269	667	13 677
1937	52	38	345	1	228	664	14 341
1938	45	52	291	3	300	691	15 032
1939	118	44	638	5	527	1332	16 364
1940	99	26	185	6	198	514	16 878
1941	64	21	203	4	29	321	17 199
1942	40	6	118	2	15	181	17 380
1943	26	9	193	7	25	260	17 640
1944	45	3	215	0	13	276	17 916
1945	59	0	336	0	6	401	18 317

Zdroj: Archiv Univerzity Karlovy, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inventární čísla 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

Když se teď zaměříme na zaznamenaný vývoj poměru počtu doktorů z jednotlivých fakult, můžeme vidět, že od začátku sledovaného období až do začátku druhé světové války jsou početně nejsilnější právnická fakulta a lékařská fakulta, nejvýrazněji ve třicátých letech 20. století. Jednak to skutečně byly největší fakulty, jednak je třeba mít na paměti výlučnost doktorátu na medicíně a jeho velký význam na právech. Během druhé světové války je počet nových doktorů práv oproti předchozímu období výrazně redukován, o to více (logicky) dominuje medicína. Nápadný pokles počtu doktorátů práv během druhé světové války mohl být následkem dlouho diskutované reformy právnického studia, která zaváděla povinnost obhájit disertační práci.[78] Toto opatření odejmulo studiu práv, tradičně považovanému za nejsnazší, jeho přístupnost. Nadále však otevíralo cestu k dobře placeným a společensky distingovaným profesím, je tedy možné, že svou roli sehrály i jiné příčiny. Mezi nimi je možné navrhnout problematický provoz právnické fakulty po změně právního systému, anebo preferenci říšských univerzit pro právní kariéru.

Tyto společenské proměny zřejmě neměly velký vliv na fungování teologické fakulty NU. Doktoři teologie tvoří po celé sledované období velmi slabou vrstvu, početně celkem stabilní. Od přelomu století až do první světové války ovšem stoupá počet doktorských promocí na filosofické fakultě NU, a klesá až po roce 1920. V tom období si ale můžeme povšimnout poklesu počtu doktorátů jinde, například na medicíně, což působí výrazný percentuální vzestup filosofických doktorátů v horizontu celé univerzity. Tento jev, který bychom mohli vnímat jako dočasný přesun zájmu, v sestupné fázi částečně vysvětluje osamostatnění přírodovědy, ale ještě je nutné vysvětlit jeho fázi vzestupnou. Kde se najednou vzal tak nápadný zájem o filosofické (myslitelské, učitelské) doktoráty? Z pozic historicko-sociologických můžeme navrhnout tyto odpovědi:

1. Jednak docházelo právě v této době k bouřlivému rozvoji sekundárního vzdělávání, který můžeme nazvat demokratizací, ačkoli tento oblíbený termín situaci poněkud zamlžuje. Ve skutečnosti šlo o komplexní sociální změnu, která se mimo jiné projevovala rozšířením vzdělanostní základny společnosti a proměnou jejího vztahu k vědění. Součástí toho procesu byla stále významnější participace žen. Na přelomu století se ženám začaly otevírat univerzity, což muselo mít vliv i na zájem o sekundární vzdělání, které pro vstup na univerzitu bylo nutné. Přitom se měnil obsah i forma výuky, přibývaly nové formáty studia, měnila se očekávání. Tuto inovaci bylo nutné podchytit také personálně, a inovátor musí mít pevnou pozici jak ve své profesní hierarchii, tak v tradičním obsahu vědění – potřebuje prokázat, že inovace není cestou z odborné bezradnosti, ale vědomým rozvojem odbornosti, takže doktorát může být i nástrojem legitimizace inovace.[79] Studium na filosofické fakultě s těmito procesy souviselo na obou stranách: expandující a inovující sekundární školství potřebovalo vysoce kvalifikované pedagogy a zároveň

[78] AUK, fond Úřední tisky Německé univerzity v Praze (1881) 1882–1945, karton č. 27, Promotionsordnung der Rechts- und Staatswissenschaftlichen Fakultät der Deutschen Karls-Universität in Prag für die Erlangung des akademischen Grades eines Doktors der Wirtschaftswissenschaft (Dr. rer. pol.) nebst den Ausführungsbestimmungen.

[79] Kulturní války, vedené mezi gymnaziálními profesory starého ražení a inovativním přístupem ke studentům jsou námětem mnoha dobových uměleckých děl. Jako jejich autor se v česky mluvícím prostředí etabloval Jaroslav Žák. Za povšimnutí stojí, že Žák vyvracel stereotypní představu, že starší profesoři jsou vůči studentům nepřátelští, že se tedy jedná v podstatě o generační spor. Jeho profesoři Matulka, Rabiška a Gábrlík byli ze starší generace, přesto se chovali ke studentům vstřícně a s pochopením.

produkovalo ambiciózní kandidáty univerzitního studia. Poskytovat pedagogické vzdělání gymnaziálním profesorům bylo ve studovaném období dominantní rolí filosofických fakult, později i přírodovědecké fakulty. Doktorát nicméně nebyl pro výuku na středních školách nutný, kvalifikaci bylo možné získat aprobací u komise pro učitelství pro střední školy (v Archivu UK značená ZKG).[80] Část pedagogů si ho přesto přála (ze společenských i kariérních důvodů) složit.[81] Nárůst počtu doktorátů tedy mohl být dán jak zvýšením počtu nastávajících gymnaziálních profesorů, tak zvýšením popularity doktorátu jako cesty ke kvalifikaci. V tom případě by se analogicky zvýšil také počet absolventů zkoušek způsobilosti k učitelství na středních školách.

Fond ZKG NU (Zkušební komise pro učitelství na středních školách Německé univerzity v Praze) který je digitalizován v Archivu UK, umožňuje nahlédnout pro tuto chvíli alespoň metodou sondy do aprobačních protokolů a orientačně porovnat popularitu této examinace s doktorským titulem ve studovaném období.[82] Sondy jsou definovány takto: ve jmenném hledání projektu Studenti pražských univerzit 1882–1945[83] je vybráno zobrazení všech osob v oddíle ZKG NU. Časově jsou sondy vymezeny do decennií 1890, 1900, 1910, 1920 a 1930, vždy zároveň od i do téhož roku. Díky této sekvenci kroků obsahuje sonda osoby, které v daném roce univerzitní studia zahajovaly nebo končily, a měly záznam ve zkouškových protokolech ZKG NU. Cílem této definice sondy bylo získat „výhled na obě strany", tedy přehled o širším segmentu studentstva dané dekády.[84] Další výhodou je práce s většími čísly, která snižuje náhodné kolísání.

Sonda ukazuje, že doktorát a aprobace byly oddělené světy s jen částečným průnikem. V období zvýšení počtu doktorátů byl zvýšený zájem také o aprobaci, s vrcholkem v roce 1910 a poté mírným sestupem. Zajímavou veličinou byl v této sondě zájem o doktorát u aprobovaných pedagogů, kteří (vzhledem k aprobaci) zřejmě směřovali do sekundárního školství, takže ho nepotřebovali. (U osob, které skládaly pouze doktorát, můžeme jejich volbu chápat jako přání pokračovat výukou na univerzitě.)[85] Ve všech časových

[80] Bylo by ovšem chybné považovat aprobaci za lehký způsob absolvování studia na filosofické fakultě. Podle zkušebních protokolů byla zkouška velmi náročná, analogicky s dneškem obsahovala domácí práci obdobnou diplomové práci, její obhajobu a ústní zkoušky. Mnoho adeptů bylo suspendováno.

[81] V přepisu řeči poslance vládního rady dr. Ing. Petelenze o úpravě platů profesorských na zasedání poslanecké sněmovny říšské rady ze dne 22. ledna 1907 se dočteme toto: „Musím říci ke chvále našich středoškolských učitelů, že víc jak polovice, ba dvě třetiny jich mohou se vykázali vyšší kvalifikací, než jaká se vyžaduje k ustanovení. Ne nepatrný jest mezi nimi počet vysokoškolských docentů, přemnozí z nich mají doktorát, přemnozí se mohou, dík horlivému pěstování věd na universitách, prokázati četnými pracemi vědeckými a professoři vysokých škol dosvědčí mi přede všemi ostatními, že mají v nás ty, kteří šíří do nejširších kruhů a vrstev to, čemu nás naučili a k čemu nás nabádali." Drobné zprávy: Jednání o úpravě platů professorských v rozpočtovém výboru a na říšské radě, Věstník českých professorů 14/7, 1907, s. 332.

[82] Porovnání s UK zatím není provedeno, protože analogický fond na české univerzitě (ZKG UK) digitalizovaný není, a provedení analogické sondy v archivovaných protokolech by bylo nepřiměřeně náročné vůči jejímu významu pro tuto argumentaci.

[83] Dostupné online: <https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/?lang=cs> [7. 10. 2026].

[84] Vzhledem k obvyklé délce studia je opakování týchž osob málo pravděpodobné. Během zpracování sondy jsem odhalila pouze několik málo případů, které výsledky významně neovlivnily.

[85] Někteří pozdější vědci nicméně začínali jako gymnaziální profesoři, například po dobu čekání, než se uprázdní na univerzitě pracovní místo. Touto cestou se vydal historik Jaroslav Bidlo, který si přál pokračovat akademickou kariérou a gymnázium pro něj byla dočasná nutnost. Proto také aprobaci k výuce neskládal (nemá o ní záznam v archivním projektu Studenti pražských univerzit). Měl pouze doktorát, který ho ovšem k výuce na gymnáziu kvalifikoval také. Archiv Univerzity Karlovy, fond Matriky Univerzity Karlovy, inventární číslo 1, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity I, s. 341.

bodech byl relativně vysoký, zejména u žen. Zatímco u mužů podíl doktorů mezi aprobovanými spíše stoupal, u žen spíše klesal (snad společně s normalizací obrazu ženy jako středoškolské pedagožky, a tedy oslabení potřeby získávat autoritu formálními nástroji). U osob imatrikulovaných/examinovaných v roce 1930 se procento doktorů mezi aprobovanými potkalo u mužů i žen na 60 %. Neznamená to ale, že by byl výrazný vzestup počtu filosofických doktorátů následkem vstupu žen. Do první světové války byl roční počet doktorek na filosofické fakultě velmi malý, a ženy se tedy nejeví jako vysvětlení. Popsaný vzestup počtu doktorů způsobili z 80–100 % muži.

Slabinou vysvětlení tohoto jevu expanzí sekundárního školství je, že rozvoj školství se v meziválečné době nijak nezpomalil. Počet doktorátů filosofie na NU se ale výrazně snížil.

2. Klíčem může být také vyučovací jazyk. Rozvoj mobility (charakteristické pro německy mluvící vzdělance) na přelomu století mohl budoucí pedagogy stimulovat k získání nejuznávanějšího gradu, ale situace se mohla změnit s válkou a vznikem republiky. Po vzniku Československa ubylo pracovních příležitostí pro pedagogy vyučující dominantně v německém jazyce.[86] Nedostatkem tohoto vysvětlení je, že na české univerzitě je v dané době vzestup zájmu o studium na filosofické fakultě ještě výraznější.
3. Je třeba vzít v úvahu i výše zmíněnou změnu předpisů po vzniku první ČSR, která ztížila nostrifikaci zahraničních diplomů a mohla imigranty vést k rozhodnutí vydat se cestou složení doktorátu.[87] Níže vyčíslené počty doktorátů cizinců ale tuto možnost nepotvrzují (přinejmenším jako nosnou).
4. Situaci můžeme vnímat také prizmatem dějin vědy. Právě tato doba, mezi přelomem století a první světovou válkou, byla érou vědeckých revolucí, nových a inspirujících myšlenek – nastoupila silná generace velkých myslitelů. Svá stěžejní díla tvořil Albert Einstein, Max Planck, Henri Poincaré, Sigmund Freud a Carl Gustav Jung, Bertrand Russell, Edmund Husserl, Henri Bergson, Max Weber, Émile Durkheim a řada dalších. To vše muselo podnítit nebývalý zájem o vědní obory, které tehdy sdružovala filosofická fakulta.

Můžeme navrhnout ještě další řadu intencí, které mohly vést absolventy k usilování o doktorát, ale snad bude vhodnější ponechat tento úkol navazujícímu bádání.

Porovnání počtu doktorátů s českou univerzitou

Německá univerzita byla od rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity menší, převahu (naprostou) získala až po uzavření českých vysokých škol na podzim 1939. Dosud publikované práce neuvádějí údaje o počtu doktorů Univerzity Karlovy (pracují, jak již řečeno, s počty posluchačů), ale přesto je možné se alespoň k odhadu počtu doktorů české univerzity propracovat, a to dvěma způsoby.

Doktoráty české univerzity jsou součástí digitalizačního projektu *Studenti pražských univerzit 1882–1945*. Data jsou zde rozčleněná tak, že se můžeme přesvědčit o examinaci,

[86] Jak předkládaná práce zmiňuje na více místech, dichotomie mezi českým a německým jazykem nebyla u obyvatelstva českých zemí vždy jednoznačná. Řada odborníků vládla oběma jazyky, nicméně jejich počet nebyl tak vysoký, abychom mohli přehlížet problémy, způsobované jazykovou bariérou.

[87] M. Bečvářová, *Doktorky matematiky*, s. 21.

absolutoriu nebo doktorátu studentů na jednotlivých fakultách a v různých platformách examinace.

Při práci s databází není možné navolit do filtru jednu celou univerzitu, ale je možné postupovat sečtením různých jejích segmentů – fakult a platforem examinace. Databáze aktuálně obsahuje matriky doktorů Univerzity Karlovy, matriky doktorů Německé univerzity v Praze, knihy zkušebních protokolů státních zkušebních komisí při PF UK, knihy zkušebních protokolů státních zkušebních komisí při PF NU v Praze, protokoly farmaceutických zkoušek Univerzity Karlovy, protokoly farmaceutických zkoušek Německé univerzity v Praze a knihy zkušebních protokolů zkušebních komisí pro učitelství na středních školách NU v Praze. Z výčtu pramenů vyplývá, že všechny osoby, jejichž údaje databáze obsahuje, nejsou doktoři, a bohužel je tu faktor limitující z něj vyvozenou úměru: na německé univerzitě byly už digitalizovány protokoly ZKG, tedy německá část databáze obsahuje i aprobované pedagogy bez doktorátu. Naproti tomu středoškolští učitelé, aprobovaní na UK, v databázi nejsou, pokud nemají i doktorát. Projekt navíc obsahuje i protokoly státních zkoušek právníků, přičemž je známo, že ne všichni zkoušení právníci pak získali doktorát; protokoly farmaceutických zkoušek také nebyly vždy následovány doktorátem, a protokoly zkoušek na gymnaziální výuku také ne.

Podle souhrnného údaje, který se ukáže při odstranění všech filtrů, databáze obsahuje údaje 69 422 osob. Ze součtů jednotlivých součástí NU vyplývá, že 33 734 osob má archivované dokumenty vztahující se k examinaci na této univerzitě, a z předkládané analýzy víme, že na německé univerzitě bylo uděleno více než 18 000 doktorátů – německojazyční doktoři tedy tvoří asi 54 % všech osobních záznamů v digitalizačním projektu. Jestliže se pokusíme aplikovat tuto úměru na celkové číslo české univerzity, u níž je podle součtu jednotlivých součástí celkový počet osob s archivovanými dokumenty 48 106, byl by celkový počet doktorátů na české univerzitě (48 106 x 0,54) 26 120. Další možnost odhadu nabízejí digitalizované matriky UK, které jsou dokonce číslovány nikoli vždy od začátku, ale čísly stránek navazujícími na předchozí matriční knihu. Poslední stránka matriky doktorů UK, na které jsou zaznamenáni promovaní doktoři, má číslo 4898. Na každé straně jsou údaje pěti osob, opět nikoli unikátních osob, ale prostým vynásobením získáváme odhad počtu doktorátů na české univerzitě ve sledovaném období – 24 480, což je výsledek velmi podobný odhadu provedenému na základě vypočteného podílu doktorátů na NU a počtu všech záznamů osob examinovaných na UK a digitalizovaných v rámci projektu.

Podobným způsobem by bylo možné vypočítat úměry i z jednotlivých fakult, ale tady se skrývá další metodický problém: každá osoba je přiřazena ke všem fakultám, na kterých se kdy zapsala. A například lékařská fakulta, která se na první pohled jeví jako velmi transparentní, protože každý absolvent je doktor, byla velmi náročná a mnoho studentů z ní přestoupilo na jiný obor studia. Proto kdybychom postupovali podle počtu osob v databázi, které jsou zařazeny k lékařské fakultě (9948 osob na LFUK, 8952 osob na NU), došli bychom k závěru, že univerzity byly skoro stejně velké, což je v rozporu s dosavadními údaji i sondami, a se všemi dobovými narativy. Z toho také vyplývá, že při práci s databází v podobě čísel je vždy nutné počítat s překryvem dat, protože studenti přestupovali nejen mezi fakultami, ale i mezi jednotlivými pražskými univerzitami.

Pokud chceme z počtu absolventů vyčíst údaje o objemu univerzit, musíme se vyrovnat s dalším problémem: korigovat jejich objem na stejnou dobu existence. Období fungování obou univerzit se lišilo o šest let druhé světové války (NU byla činná po dobu 63 let,

zatímco UK pouze 57 let), pro porovnání počtu doktorátů z hlediska objemu univerzit by tedy bylo vhodné korigovat odhadnutý počet doktorátů na UK (vynásobením počtu českých doktorátů podílem 63/57). Při odhadu podle matričních stránek je výsledným korigovaným počtem 27 056 doktorátů, při vynásobení počtu odhadnutého podle podílu doktorátů na NU a počtu všech záznamů na UK je výsledným korigovaným počtem českých doktorátů 28 869. Tolik doktorátů by odhadem měla česká univerzita, kdyby nebyla na podzim roku 1939 nacisty uzavřena. I tato korekce má svoje limity, například nelze říct, jaký vývoj by měla UK v době druhé světové války, jestli srovnatelný s německou univerzitou, nebo jiný. Korekce nemá být pokusem o alternativní historii, ale o (alespoň hrubou) nápravu rozdílu v době trvání, která je evidentní a brání porovnání objemu. Smiřme se tedy s jednoduchou a transparentní korekcí, založenou na extrapolaci podle počtu let.

Když se budeme držet metodicky přesnějšího odhadu podle počtu matričních stránek a zkusíme jeho optikou posoudit předpoklad, že studenti německé univerzity skládali doktoráty zhruba stejně často (resp. zhruba stejný podíl studentů zakončil své studium doktorátem), vychází nám, že doktorátů na české univerzitě bylo při použití korigovaného počtu pouze 1,5krát více, zatímco z hlediska objemu posluchačů byla UK ještě o něco silnější než NU (viz tab. 2). Zdá se tedy, jako by studenti německé univerzity skládali doktoráty o něco častěji než studenti Karlovy univerzity. Tento údaj ale nemá hodnotící význam, pouze poukazuje na určité vzorce rozhodování. Pokud budeme interpretovat vzorce rozhodování německojazyčné komunity českých zemí jako konzervativnější (což navrhujeme níže při analýze studia žen), častější zakončení studia doktorátem do tohoto obrazu zapadá. V liberálnějším pojetí terciárního vzdělávání spočívalo těžiště v osvojených kompetencích, nikoli v titulech.[88] Tento závěr ovšem staví na prvotních odhadech a bude vhodné ho ještě upřesnit dalším výzkumem.

Předchozí badatelé pracovali na německé straně pouze se sondami, a do značné míry zřejmě také s dobovými narativy, které ovšem mohly vypovídat o ambicích národních projektů více než o realitě samé.

Můžeme nicméně ještě konfrontovat publikované údaje o počtu posluchačů po první světové válce. Jejich komparace přináší velmi zajímavé výsledky, které nepodporují dosud převládající tvrzení o výrazné početní převaze české univerzity, právě naopak: vezmeme-li v úvahu demografické poměry zdrojové populace (obyvatelstvo českých zemí bylo jazykově rozděleno v poměru cca 2 Češi na 1 českého Němce, tedy 65 % česky a 35 % německy hovořícího obyvatelstva).[89]

[88] S tímto dobovým narativem se můžeme setkat například ve filmu *Dědečkem proti své vůli*. Raoul Schránil v roli Jiřího Ostena-Ostrovského v 60. minutě vysvětluje svoji kvalifikaci tak, že vystudoval na technice, ale státnici ještě nesložil. Nepovažuje to ovšem za nedostatek, protože „více než na titulu záleží dnes na schopnostech". *Dědečkem proti své vůli* (hraný film), režie Vladimír Slavínský, ČSR 1939.

[89] Gabriela Šamanová, *Národnostní struktura obyvatelstva českých zemí 1880–1930* (online), Praha 2004, dostupné na: <https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c3/a138/f28/100023s_Samanova-narodnost.pdf> [1. 4. 2025].

Tab. 2: Porovnání počtu posluchačů Karlovy univerzity a posluchačů Německé univerzity v Praze v období 1920–1938. Index odpovídá násobku počtu studentů UK/NU.

UK posluchači (zimní semestr)		NU posluchači[90]		Index
1920/1921	8951	1920/1921	3668	2,4
1921/1922	8814	1921/1922	3523	2,5
1922/1923	8150	1922/1923	3093	2,6
1923/1924	8160	1923/1924	3250	2,5
1924/1925	8195	1924/1925	3527	2,3
1925/1926	8176	1925/1926	3447	2,4
1926/1927	8237	1926/1927	3651	2
1927/1928	8254	1927/1928	4073	2
1928/1929	9213	1928/1929	4463	2
1929/1930	9934	1929/1930	4714	2,1
1930/1931	10 455	1930/1931	4927	2,1
1931/1932	11 006	1931/1932	5282	2
1932/1933	10 681	1932/1933	5286	2
1933/1934	10 573	1933/1934	5278	2
1934/1935	10 614	1934/1935	5007	2,1
1935/1936	10 006	1935/1936	4921	2
1936/1937	9300	1936/1937	4429	2
1937/1938	9067	1937/1938	4205	2,1
1938/1939	7847	1938/1939	2265	3,5

Zdroj: Jan Havránek – Zdeněk Pousta (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, *1918–1990*, Praha 1998, s. 597, 609–613

V datech tabulky 2 vidíme českou převahu, která prakticky odpovídá zdrojové populaci (dvojnásobnou), a to navzdory faktu, že imigrace se v meziválečném období z velké části přesměrovala na českou stranu, stejně jako většina židů, kteří stáli poněkud mimo stereotypní rozdělení obyvatelstva českých zemí, a navzdory postupné změně skladby obyvatelstva, v němž početně rostla česky hovořící populace, zatímco počet českých Němců stagnoval.[91] O nějakém nezájmu o studium na straně českých Němců tedy hovořit nemůžeme, spíše by se dalo říct, že navzdory nepříznivým demografickým podmínkám německá univerzita držela původní objem vůči univerzitě české.

[90] Ve zdroji není uvedeno, jestli se i v případě Německé univerzity jedná o počty posluchačů v zimním semestru, ale dá se předpokládat, že autoři neměnili metodiku napříč datovým souborem.

[91] Jana Machačová – Jiří Matějček, *Sociální pozice národnostních menšin v českých zemích 1918–1938*, Opava 1999, s. 112.

Sluší se dodat, že údajná výrazná převaha objemu české univerzity nad německou se ani v 19. století, přinejmenším podle čísel publikovaných v Dějinách Univerzity Karlovy III,[92] nejeví nijak dramatická. Jestliže ze 3000 posluchačů nerozdělené univerzity přešlo skutečně 1368 studentů (46 %) na německou stranu, rozhodně není na místě to prezentovat jako neúspěch Němců. Oproti jejich zastoupení v populaci českých zemí (35 %)[93] a tedy očekávané hodnotě 1000 studentů je to zhruba o třetinu víc.[94] Další údaj, který je prezentován jako poměr počtu posluchačů v polovině 80. let, zní 1700/1100, představuje tedy asi 1,5krát více studentů na české straně, a i to ukazuje na silnější podíl NU, než je ve zdrojové populaci. Analogický výsledek jako předkládaná práce poskytují i sondy, které provedl Jiří Pešek.[95] Tyto údaje si tedy zaslouží zvláštní pozornost při dalším výzkumu.

Pronikání žen do terciárního vzdělávání

Otevření vysokých škol ženám bylo tématem ve své době velmi ožehavým. Ženy měly o studium na univerzitě velký zájem, ale k tomu, aby jim stát a společnost toto umožnily, vedla dost dlouhá společenská debata. Samozřejmostí nebylo pro dívky ani gymnaziální studium, a některé obory univerzitního studia (přesněji řečeno ty, které nebylo možné zahrnout pod profese pomáhající, které jediné se tehdejší majoritní[96] společnosti jevily jako vhodné pro ženy) odolávaly vstupu žen dlouho. Nejdéle bylo ženám odpíráno studium práv, přestože v době započetí diskusí byly již ženy studentkami i absolventkami studia na jiných fakultách. V diskusi byly tematizovány obavy spojené s feminizací obecně (zda bude po vstupu žen do daného sektoru trhu práce dostatek pracovních míst pro muže), i specifických pro akademické profese (jestli jsou ženy vůbec intelektuálně schopny uspět, a to jak z hlediska studia, tak z hlediska praxe). Datace vstupu žen na univerzitu tedy není shodná s načasováním vyjádření jejich zájmu o studium (na rozdíl od mužů). Oproti němu má výraznou latenci, je vyvrcholením procesu, který zájmem teprve začal. Vstup žen jako takový tedy není demografickým parametrem, ale věcí právně-historickou.

Na filosofických fakultách tamních univerzit směly ženy v bývalém Rakousku-Uhersku studovat od roku 1897 (včetně farmacie) a v roce 1900 jim byla povolena studia lékařská.[97] Na právnickou fakultu se mohly zapisovat od akademického roku 1918/1919. Hrubou představu o procesu zpřístupňování studia nám poskytuje následující dobová tabulka 3, která sumarizuje „pohyb žen“ (snad počty řádných a mimořádných posluchaček) na jednotlivých

[92] J. Havránek, *Dějiny Univerzity Karlovy*, III, s. 310.

[93] G. Šamanová, *Národnostní struktura obyvatelstva* (online).

[94] Tato třetina navíc pokryje případnou výtku, že část tvořili cizinci.

[95] J. Pešek, *Die Prager Universitäten im ersten Drittel des 20. Jahrhunderts*, s. 145–166.

[96] Argumentaci různých názorů v tomto tématu můžeme ohledat například pročtením dvou periodik z počátku 20. století: *Ženské listy: Orgán Jednoty českých dam a Sdružení česko-amerických dam*, Chicago: Bohemian Women's Publishing Company, dostupné online: <https://ndk.cz/uuid/uuid:f746b3e9-f700-4710-9dd2-a591317c2c29> [6. 4. 2026]; *Mládenec: časopis hájící zájmy tzv. „starých mládenců“ a svobodných mužů*, Praha: Fr. Flanderka, 1907–1915, dostupné online: <https://ndk.cz/uuid/uuid:cce3e0c0-9169-11e8-9690-005056827e51> [6. 4. 2026].

[97] Proces vedoucí ke vstupu žen na právnické fakulty viz Vendulka Valentová, *Počátky řádného studia posluchaček Právnické fakulty Univerzity Karlovy*, *Právněhistorické studie* 43/1, 2013, s. 311–326. Ženy a studium medicíny viz Petr Svobodný, *Lékařky v českých zemích v první polovině 20. století*, AUC-HUCP 35/1–2, 1995, s. 75–87. Srov. Marie Štemberková, *Doktorky filozofie a medicíny na pražské univerzitě od r. 1901 do konce první světové války*, in: Žena v dějinách Prahy: sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993, Praha 1996, s. 213–234.

fakultách/oborech. Jedná se o jeden z mála dobových souhrnů, a do dnešní doby ho badatelé používají k argumentaci tématu žen na univerzitě. Horní malé okénko vždy odpovídá součtu žen studujících na československých univerzitách s vyučujícím jazykem českým nebo slovenským (nejprve se jedná jen o Českou Karlo-Ferdinandovu univerzitu, po první světové válce přibydou ještě univerzity v Brně a v Bratislavě.[98] Dolní malé okénko odpovídá počtu studentek na Německé univerzitě v Praze. Velké okénko je součtem obou malých, tedy počtem studentek na všech univerzitách na území pozdějšího Československa. Tato data jsou dost nepřesná, což je patrné při pohledu na jednotlivé obory studia, například medicíny. Tabulka je ale jednak cennou dobovou reflexí žité reality, jednak je pro základní přehled přínosná a dobře přehledná. Čtení tedy vyžaduje určitý odstup a nadhled. Zde je tabulka uveřejněna především pro konfrontaci s předkládanými daty, kterou by znalci tohoto pramene jistě požadovali.

Tab. 3: Vstup žen na vysoké školy v ČSR podle A. Kozákové

Akad. rok	Počet posluchaček FILOSOFIE ČS/NU	Součet posluchaček FILOSOFIE	Počet posluchaček PŘÍRODOVĚDY ČS/NU	Součet posluchaček PŘÍRODOVĚDY	Počet posluchaček MEDICÍNY ČS/NU	Součet posluchaček MEDICÍNY	Počet posluchaček PRÁV ČS/NU	Součet posluchaček PRÁV	Počet posluchaček FARMACIE ČS/NU	Součet posluchaček FARMACIE	Počet posluchaček TEOLOGIE ČS/NU	Součet posluchaček TEOLOGIE	Součet studujících žen v daném akad. roce
1897/1898	10 0	10											10
1898/1899	10 0	10											10
1899/1900	13 1	14											14
1900/1901	9 1	10											10
1901/1902	14 1	15											15
1902/1903	18 1	19											19

[98] Zvláštní postavení přitom měla HČEBF (Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká), jejíž žádosti o inkorporaci do Karlovy univerzity nebylo vyhověno. Dostupné online: <https://web.etf.cuni.cz/ETFN-190.html> [16. 7. 2025].

Akad. rok	Počet posluchaček FILOSOFIE ČS/NU	Součet posluchaček FILOSOFIE	Počet posluchaček PŘÍRODOVĚDY ČS/NU	Součet posluchaček PŘÍRODOVĚDY	Počet posluchaček MEDICÍNY ČS/NU	Součet posluchaček MEDICÍNY	Počet posluchaček PRÁV ČS/NU	Součet posluchaček PRÁV	Počet posluchaček FARMACIE ČS/NU	Součet posluchaček FARMACIE	Počet posluchaček TEOLOGIE ČS/NU	Součet posluchaček TEOLOGIE	Součet studujících žen v daném akad. roce
1903/1904	21	22											22
	1												
1904/1905	24	32			7	14							46
	8				7								
1905/1906	24	30			4	11							41
	6				7								
1906/1907	23	28			8	15							43
	5				7								
1907/1908	21	27			6	12							39
	6				6								
1908/1909	40	60			9	18							78
	20				9								
1909/1910	30	49			10	20							69
	19				10								
1910/1911	49	67			23	29							96
	18				6								
1911/1912	59	83			27	48							131
	24				21								
1912/1913	62	89			21	42							131
	27				21								
1913/1914	78	98			65	89							187
	20				24								
1914/1915	128	157			116	148							305
	29				32								
1915/1916	139	169			188	233							402
	30				45								
1916/1917	170	218			235	294							512
	48				59								

Akad. rok	Počet posluchaček FILOSOFIE ČS/NU	Součet posluchaček FILOSOFIE	Počet posluchaček PŘÍRODOVĚDY ČS/NU	Součet posluchaček PŘÍRODOVĚDY	Počet posluchaček MEDICÍNY ČS/NU	Součet posluchaček MEDICÍNY	Počet posluchaček PRÁV ČS/NU	Součet posluchaček PRÁV	Počet posluchaček FARMACIE ČS/NU	Součet posluchaček FARMACIE	Počet posluchaček TEOLOGIE ČS/NU	Součet posluchaček TEOLOGIE	Součet studujících žen v daném akad. roce
1917/1918	169	240			310	380							620
	71				70								
1918/1919	154	222			388	467		80					769
	68				79								
1919/1920	214	286			479	608		196					1090
	72				129								
1920/1921	245	308	34	70	527	722	203	213					1313
	63		36		195		10						
1921/1922	281	346	109	140	496	672	164	187	13	29			1374
	65		31		176		23		16				
1922/1923	375	428	140	164	539	677	187	203	5	29	3	3	1504
	53		24		138		16		24		–		
1923/1924	509	581	168	183	559	688	206	220	13	38	2	2	1712
	72		15		129		14		29		–		
1924/1925	592	683	199	235	558	675	192	217	23	51	3	3	1864
	91		36		117		25		28		–		
1925/1926	672	769	198	234	539	643	209	235	43	75	4	4	1960
	97		36		104		26		32		–		
1926/1927	767	868	227	273	521	657	238	286	55	85	5	5	2174
	101		46		136		48		30		–		
1927/1928	1074	1268	–	453	543	705	307	383	–	70	9	9	2888
	194		–		162		76		–		–		
1928/1929	1158	1355	–	471	612	804	379	467	–	66	10	10	3173
	197		–		192		88		–		–		
1929/1930	1201	1601	–	507	704	925	421	517	–	130	8	8	3688
	400		–		221		96		–		–		

Zdroj: Libuše Pajerová, *Pohyb studia žen v jednotlivých oborech vysokých škol v ČSR*, část a) university, in: Anděla Kozáková (ed.), Čeho jsme docílily … deset let práce Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v RČS, Praha 1932, všito mezi stranami 96 a 97. Transponováno a opraveno (ve zdroji byl chybný součet)

V tabulce č. 3 se můžeme přesvědčit, že první fakultou, na které studovaly ženy, byla fakulta filosofická. Po ní ženy zamířily na studium lékařství, a s poměrně velkým časovým odstupem teprve došlo na ostatní fakulty/obory. Také vidíme, a to je zde nejdůležitější závěr, že vyučování v českém jazyce si našlo své posluchačky o několik let dříve, což bychom mohli interpretovat jako konzervativní vzorec chování u německy hovořící populace českých zemí.

Teprve po nahlédnutí do výše uvedené tabulky můžeme detailně porozumět načasování prvních ženských doktorátů na německé univerzitě – samo o sobě není určeno ani legislativou, ani rozhodnutím samotných žen, ale kombinací obojího, a odlišně než na české univerzitě. Participaci žen na doktorátech NU ukazuje následující tabulka 4. Ta shrnuje celé studované období, aby byla dynamika růstu počtu doktorátů mužů a žen co nejpřehlednější.

Tab. 4: Počet doktorátů na NU podle pohlaví

	Muži	**Ženy**	**Součet**	**% žen**
1882	25		25	
1883	106		106	
1884	84		84	
1885	77		77	
1886	113		113	
1887	100		100	
1888	137		137	
1889	143		143	
1890	126		126	
1891	129		129	
1892	141		141	
1893	157		157	
1894	170		170	
1895	167		167	
1896	144		144	
1897	163	0	163	0
1898	144	0	144	0
1899	162	0	162	0
1900	147	0	147	0
1901	162	0	162	0
1902	121	0	121	0
1903	149	0	149	0

	Muži	Ženy	Součet	% žen
1904	131	0	131	0
1905	131	0	131	0
1906	122	0	122	0
1907	138	0	138	0
1908	103	2	105	2
1909	162	2	164	1
1910	138	3	141	2
1911	158	1	159	1
1912	164	3	167	2
1913	162	6	168	4
1914	184	6	190	3
1915	125	6	131	5
1916	72	9	81	11
1917	109	6	115	5
1918	121	11	132	8
1919	248	9	257	4
1920	425	25	450	6
1921	566	17	583	3
1922	461	41	502	8
1923	411	36	448	8
1924	353	33	388	9
1925	428	37	465	8
1926	449	50	499	10
1927	401	30	431	7
1928	371	49	420	12
1929	378	33	411	8
1930	405	45	451	10
1931	400	57	457	12
1932	448	50	498	10
1933	460	63	525	12
1934	565	75	642	12
1935	569	72	641	11
1936	575	92	667	14
1937	566	98	664	15
1938	601	90	691	13

	Muži	Ženy	Součet	% žen
1939	1174	157	1332	12
1940	447	67	514	13
1941	277	44	321	14
1942	131	49	181	27
1943	218	42	260	16
1944	202	74	276	27
1945	321	80	401	20

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inventární čísla 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

Tyto základní údaje mohou posloužit pro další bádání, například pro všeobecnou sumarizaci situace v jednotlivých letech. Zajímavější a podrobnější zjištění můžeme očekávat na fakultní úrovni.[99]

Následující tabulka 5 ukazuje podíl žen na udělovaných doktorátech na jednotlivých fakultách. Zahrnuje celé studované období, aby byla dynamika růstu počtu doktorátů v tomto kontextu co nejpřehlednější.

Tab. 5: Počty doktorátů Německé univerzity v kalendářních letech, rozděleno na muže a ženy

	LF NU		FF NU		PřF NU		PF NU		TF NU				Kumulativní počet žen
	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	suma žen	suma mužů	
1882	0	7	0	3	0	0	0	15	0	0	0	25	0
1883	0	45	0	5	0	0	0	51	0	5	0	106	0
1884	0	18	0	7	0	0	0	57	0	2	0	84	0
1885	0	30	0	4	0	0	0	43	0	0	0	77	0
1886	0	56	0	5	0	0	0	52	0	0	0	113	0
1887	0	33	0	10	0	0	0	56	0	1	0	100	0
1888	0	54	0	5	0	0	0	73	0	5	0	137	0
1889	0	68	0	3	0	0	0	69	0	3	0	143	0
1890	0	71	0	8	0	0	0	45	0	2	0	126	0

[99] Studium teologie bylo přístupné ženám pouze na Husově československé evangelické fakultě bohoslovecké (HČEFB).

	LF NU		FF NU		PřF NU		PF NU		TF NU				Kumulativní počet žen
	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	suma žen	suma mužů	
1891	0	65	0	3	0	0	0	60	0	1	0	129	0
1892	0	69	0	2	0	0	0	66	0	4	0	141	0
1893	0	89	0	6	0	0	0	61	0	1	0	157	0
1894	0	119	0	7	0	0	0	43	0	1	0	170	0
1895	0	105	0	3	0	0	0	54	0	5	0	167	0
1896	0	74	0	5	0	0	0	64	0	1	0	144	0
1897	0	102	0	10	0	0	0	50	0	1	0	163	0
1898	0	76	0	10	0	0	0	57	0	1	0	144	0
1899	0	84	0	17	0	0	0	59	0	2	0	162	0
1900	0	78	0	13	0	0	0	52	0	4	0	147	0
1901	0	91	0	8	0	0	0	62	0	1	0	162	0
1902	0	50	0	13	0	0	0	55	0	3	0	121	0
1903	0	72	0	7	0	0	0	69	0	1	0	149	0
1904	0	33	0	11	0	0	0	84	0	3	0	131	0
1905	0	43	0	20	0	0	0	64	0	4	0	131	0
1906	0	48	0	21	0	0	0	52	0	1	0	122	0
1907	0	41	0	13	0	0	0	81	0	3	0	138	0
1908	0	23	2	16	0	0	0	60	0	4	2	103	2
1909	2	45	0	28	0	0	0	87	0	2	2	162	4
1910	2	36	1	28	0	0	0	72	0	2	3	138	7
1911	1	54	0	30	0	0	0	71	0	3	1	158	8
1912	0	53	3	35	0	0	0	73	0	3	3	164	11
1913	1	56	5	26	0	0	0	76	0	4	6	162	17
1914	4	93	2	25	0	0	0	66	0	0	6	184	23
1915	0	60	6	20	0	0	0	43	0	2	6	125	29
1916	6	17	3	18	0	0	0	33	0	4	9	72	38
1917	2	44	4	21	0	0	0	38	0	6	6	109	44
1918	4	33	7	19	0	0	0	66	0	3	11	121	55
1919	5	79	4	28	0	0	0	141	0	0	9	248	64
1920	15	142	9	30	1	4	0	248	0	1	25	425	89
1921	10	273	3	26	3	20	0	246	0	2	16	567	105
1922	27	209	6	45	7	21	0	184	0	3	40	462	145

	LF NU		FF NU		PřF NU		PF NU		TF NU				Kumulativní počet žen
	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	suma žen	suma mužů	
1923	27	240	1	8	6	26	1	136	0	2	35	412	180
1924	22	193	10	25	1	29	0	105	0	1	33	353	213
1925	28	246	3	35	2	25	4	120	0	2	37	428	250
1926	38	245	6	26	4	26	2	150	0	2	50	449	300
1927	22	199	5	22	2	39	1	139	0	2	30	401	330
1928	21	139	20	32	3	40	5	157	0	3	49	371	379
1929	19	154	6	25	2	27	6	168	0	4	33	378	412
1930	12	131	17	25	8	40	8	206	0	3	45	405	457
1931	31	159	12	26	4	33	10	180	0	2	57	400	514
1932	23	177	11	26	5	49	11	195	0	1	50	448	564
1933	21	193	19	23	4	41	19	199	0	4	63	460	627
1934	32	260	20	25	7	35	16	242	0	3	75	565	702
1935	28	257	19	31	4	33	21	244	0	4	72	569	774
1936	49	248	16	31	6	46	21	248	0	2	92	575	866
1937	54	291	18	34	4	34	22	206	0	1	98	566	964
1938	42	249	15	30	8	44	25	275	0	3	90	601	1054
1939	90	548	43	75	5	38	19	508	0	5	157	1174	1211
1940	24	161	29	70	1	25	13	185	0	6	67	447	1278
1941	18	185	19	45	3	18	4	25	0	4	44	277	1322
1942	27	91	19	20	1	5	2	13	0	2	49	131	1371
1943	22	171	15	11	4	5	1	24	0	7	42	218	1413
1944	43	172	29	16	1	2	1	12	0	0	74	202	1487
1945	38	298	42	17	0	0	0	6	0	0	80	321	1567

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inventární čísla 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

Z dříve publikované literatury je známo, že období první světové války přeměnilo dřívější pronikání jednotlivých žen na univerzity ve skutečné masové vzdělávání žen, probíhající ve velkém měřítku. Místa, která na gymnáziích a vysokých školách uprázdnili muži, byla pro ženy skutečnou příležitostí. Nemůžeme ale očekávat, že by byl výsledek tohoto procesu v matrikách doktorů patrný ještě během války. Ta trvala čtyři roky, během kterých se postupně utvářela místa pro ženy, s určitou (nejspíše malou) latencí byla zaplňována, a pak ještě příslušnou dobu trvalo, než tyto ženy mohly svá gymnaziální a vysokoškolská studia dokončit. U kratších vysokoškolských programů (například na filosofické fakultě)

se počítalo se čtyřmi roky studia, mohli bychom tedy určitý vzestup počtu žen očekávat už bezprostředně po válce. Studium medicíny naproti tomu trvalo pět a více let, nejčastěji šest nebo sedm, a tak očekávání na vzestup počtu lékařek musíme odsunout ještě o pár let dál. A ty ženy, které využily válku ke studiím gymnaziálním, pak mohly dostudovat univerzitu nejdříve v polovině dvacátých let.

Když se podíváme do tabulky, vyznačující roční počet žen, které na Německé univerzitě promovaly, skutečně takový obraz vidíme. První strmý vzestup představuje rok 1920, který kopíruje především vzestup počtu doktorek medicíny. Další, téměř dvojnásobný vzestup je spojen s rokem 1922 a další velký vzestup vidíme v roce 1926, přičemž poklesy mezi jednotlivými silnými lety nebyly hluboké. Zadíváme-li se na jednotlivé fakultní počty, nejvyšší má podle očekávání profese lékařská, jistě kvůli výlučnosti doktorátu, ale snad i díky tomu, že ženy tato pomáhající profese přitahovala a měla silnou složku praktickou, tj. dávala jim povolání, a to velmi žádané a důležité, jehož společenský význam válka ještě zvýraznila.[100]

V závěsu za lékařskou fakultou následuje fakulta filosofická, která byla ve studovaném období zdrojem gymnaziálních pedagogů, a i tam byl zájem žen jistě velký – nejen díky vzestupu počtu dívčích gymnázií, ale i stále běžnější koedukaci, která se přirozeně reprodukovala do vyšších etáží vzdělávání. Respekt vůči titulu doktora byl důležitý pro všechny, ale zvláštní význam měl pro ženy. Přinejmenším na počátku jistě nebylo snadné uspět v mužském světě sekundární pedagogiky a doktorát mohl průkopnickou roli ženám usnadnit (analogicky jako pedagogům s inovátorskou intencí, viz výše); podle pramenů si toho byly nejspíše vědomy, protože ho skládaly častěji než muži, jak naznačuje níže popsaná sonda.

Titul doktora byl ovšem působivý i u mužů, o čemž se můžeme přesvědčit v dobové kulturní reflexi univerzitních gradů. Jeden příklad za všechny: v hraném filmu *Kvočna* (Hugo Haas, 1937) si dívky (Truda Grosslichtová a Adina Mandlová v roli spolužaček Věry Venturové a Katynky Svaté) dělají z neznámého muže ve vlaku legraci, ale pouze dokud se nepředstaví jako dr. Ivan Musil (40. minuta). V tu chvíli obě zvážní, a přestože se domnívají, že je ženatý, Truda Grosslichtová v roli Věry Venturové si s ním smluví schůzku a přijde na ni (aby mu sdělila, že se už nikdy neuvidí, což jí nevěřila ani její přítelkyně Katy, natož my – ostatně zanedlouho poté došlo k početí nemanželského dítěte). Dr. Musil byl tedy pro ni navzdory všemu perspektivním partnerem. Je asi zbytečné ptát se, jestli by se stejným zájmem reagovala na nabídku muže s menším symbolickým kapitálem.

Tohoto symbolického kapitálu elegantně využily ženy k obhájení své kariéry v sekundárním školství, ačkoli univerzity jeho efektu poměrně dobře odolávaly. Habilitovaných žen bylo před druhou světovou válkou jen velmi málo, a to i na Univerzitě Karlově, a jejich společenská situace nebyla snadná.[101]

[100] Blíže k motivaci například Petr Svobodný, *Proč jsem se rozhodl/a pro lékařské povolání? „Soukromé" rozhodnutí ve prospěch „veřejnosti" ve světle pamětí*, in: Historia, medicina, cultura: sborník k dějinám medicíny, Praha 2006, s. 265–289; Pavla Frýdlová, *Ženy v bílém: deset životních příběhů českých lékařek*, Praha 2010.

[101] Jevily se jako přinejmenším výstřední. Narativy, zesměšňující schopnost žen vystudovat na univerzitě a věnovat se tam získané profesi, měly v naší společnosti tuhý kořínek. Objevovaly se ve všech podobách, vážných i nevážných. K zajímavým dobovým příkladům patří fejeton Jana Nerudy *Lékařky, kněžky, právničky*, formulovaný jako reakce na nejmenovaného německého profesora, bojujícího proti studiu medicíny u žen. Přesněji řečeno, věnuje se nejprve ženám lékařkám, a teprve ve druhém oddíle textu, který se jeví jako pozdější doplnění, rozšiřuje téma na teologii a právo, aby tak obsáhl všechny „kritizovatelné" fakulty univerzity. Filosofii vynechal – snad si uvědomoval, že kritika žen jako gymnaziálních pedagožek by byla přepjatá, protože ženy

Relativně menšímu zájmu se u žen těšila fakulta právnická, primárně snad v souvislosti s úřední kariérou, která byla tehdejším právničkám jako jediná bez větších problémů otevřena[102] a kterou bylo možné zahájit i bez vysokoškolského studia. Nižší zájem žen o právo ale mohl souviset i s dalšími aspekty – například se stále nedokončenou argumentací o rovnoprávnosti žen v této profesi a s tím možná související nedůvěrou rodičů v perspektivu této profesní orientace dcer; a snad i s charakterem právní vědy, která neposkytuje prostor pro kreativitu, a v oboru advokacie se věnuje poněkud nepohodlné problematice konfliktu. Nejslabší zastoupení u žen měla fakulta přírodovědecká, přestože i zde byla řada velmi zajímavých oborů s perspektivním uplatněním pro ženy. Nicméně si musíme uvědomit, že v optice doktorátů neuvidíme farmaceutky, protože ve větvi farmaceutického studia nebylo možné dosáhnout doktorátu (viz výše). Když si představíme, že ženy, které se vydaly na tuto dráhu, musely vystudovat klasické gymnázium, anebo si po studiu reálky doplnit zkoušky z klasické filologie (na čemž univerzity trvaly kvůli čtení receptů magistraliter, které se dodnes píší latinsky), poté se vydaly na dvouletou počáteční lékárenskou praxi, poté dva nebo více let studovaly farmacii na univerzitě – bylo jim v tuto chvíli minimálně 23, reálně spíše 25 let (návaznost bez jakýchkoli prodlev je spíše ideální vizí než skutečností). V tuto chvíli a po všech studiích se nelze divit, že absolventka farmacie směřovala do praxe, aby nepropásla svou soukromou životní perspektivu (na kterou má muž daleko více času).[103] Ani pro muže ale jistě není příjemné začít studia od nuly, aby se mohli stát „panem doktorem“, proto je rozumnější nečekat, že optikou doktorátů vůbec na farmacii dohlédneme. Spíše ji můžeme považovat za faktor, který řadu žen odstraní z našeho zorného pole.

Mužskou převahu této fakultě mohla dodat matematika, fyzika a další silně teoretické obory, které po dlouhou dobu u žen neměly takovou popularitu. Stačí si vzpomenout, že ještě v období zcela nedávném převládal stereotyp matematických a fyzikálních nebo technických studií jako typicky mužských.

Konkrétní čísla bez proporčního hlediska ovšem nedávají celou informaci, proto je v následující tabulce č. 6 shrnuto pronikání žen na akademickou půdu v podobě percentuálního zastoupení žen mezi doktory jednotlivých fakult NU. (Časové okno této tabulky je 1908–1945, tedy od prvních ženských doktorátů, protože celkový přehled už poskytly předchozí tabulky, na které v případě nejasnosti odkazujeme.)

byly učitelkami už dlouho: dávné guvernantky, učitelky hudby a umění, učitelky základních škol, mistrové v žensky obsazených učebních oborech, jako například krajkářství, až po klášterní vzdělávání. Kláštery byly autonomní světy, kde mělo vzdělání jiné zákonitosti a ženy měly opravdu velké kompetence. Není tedy možné ukázat na gymnaziální profesorku jako na absurdní důsledek ženského vysokoškolského vzdělání. Neruda svou vážně/nevážnou kritiku intelektuálek prokládá řadou genderových stereotypů, ale v první řadě si neutahuje ze žen: jeho kritika je širší, zaměřená do značné míry na mužské příslušníky univerzitních profesí. Na stereotypy ovšem spoléhá všude – právník je vychytralý zloděj, lékař zabíjí, a velebníčky kritizuje slovy „pod svícnem bývá vždycky tma, i pod svícnem ctnosti“. Můžeme tento fejeton interpretovat jako chytrou reakci na muže, odmítající ženskou konkurenci, aniž by se sami snažili vykonávat svoji práci poctivě a dobře. Jan Neruda, *Žerty, hravé i dravé*, Praha 1954, s. 91–96.

[102] První právničky, pokud nechtěly být úřednicemi, velmi obtížně nacházely uplatnění, pokud k němu neměly příležitost v zavedené advokátní praxi své rodiny. V. Valentová, *Počátky řádného studia posluchaček Právnické fakulty Univerzity Karlovy*.

[103] Velkou výhodu v tomto smyslu měly dívky, které se učily pro lékárnu svého otce, nebo jiného blízkého příbuzného. Pro ně mohlo představovat studium po gymnáziu pouze tirocinium a dva roky na univerzitě, a získání kvalifikace pro ně bylo relativně pohodlné. Takové podmínky ale nemůžeme považovat za všeobecné, a bylo by nemístné označit studium farmacie za snadné nebo krátké.

Tab. 6: Procenta žen mezi udělenými doktoráty jednotlivých fakult NU v kalendářních letech

	LF NU	FF NU	PřF NU	PF NU
1908	0 %	11 %		
1909	4 %	0 %		
1910	5 %	3 %		
1911	2 %	0 %		
1912	0 %	8 %		
1913	2 %	16 %		
1914	4 %	7 %		
1915	0 %	23 %		
1916	26 %	14 %		
1917	4 %	16 %		
1918	11 %	27 %		0 %
1919	6 %	13 %		0 %
1920	10 %	23 %	20 %	0 %
1921	4 %	10 %	13 %	0 %
1922	11 %	12 %	25 %	0 %
1923	10 %	11 %	19 %	1 %
1924	10 %	29 %	3 %	0 %
1925	10 %	8 %	7 %	3 %
1926	13 %	19 %	13 %	1 %
1927	10 %	19 %	5 %	1 %
1928	13 %	38 %	7 %	3 %
1929	11 %	19 %	7 %	3 %
1930	8 %	40 %	17 %	4 %
1931	16 %	32 %	11 %	5 %
1932	12 %	30 %	9 %	5 %
1933	10 %	45 %	9 %	9 %
1934	11 %	44 %	17 %	6 %
1935	10 %	38 %	11 %	8 %
1936	16 %	34 %	12 %	8 %
1937	16 %	35 %	11 %	10 %
1938	14 %	33 %	15 %	8 %
1939	14 %	36 %	12 %	4 %
1940	13 %	29 %	4 %	7 %
1941	9 %	30 %	14 %	14 %

	LF NU	FF NU	PřF NU	PF NU
1942	23 %	49 %	17 %	13 %
1943	11 %	58 %	44 %	4 %
1944	20 %	64 %	33 %	8 %
1945	11 %	71 %	0 %	0 %

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inventární čísla 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

Velmi nápadný tu je dlouhodobě vysoký podíl ženských doktorátů na filosofické fakultě, což může souviset s problematikou výše uvedenou (snaha uspět mezi muži). V celkových číslech doktorátů německé univerzity je pak jasná dominance lékařské fakulty, jednak díky zájmu žen o medicínu, jednak díky výlučnosti doktorátu na lékařské fakultě. Podíl žen se během sledovaného období zvyšuje, takže v závěru druhé světové války jsou prakticky dva ze tří čerstvých doktorů filosofie na NU ženského pohlaví. Nicméně, jak je patrné i v ostatních analýzách předkládané práce, období druhé světové války je na německé univerzitě v porovnání s předchozími etapami zcela atypické, zvláště od roku 1942. Čísla z období let 1942–1945 tedy není vhodné detailně srovnávat s předválečnou podobou univerzity, spíše je berme jako anomálii, zapříčiněnou válkou a nacistickou politikou. I v tabulce č. 6 můžeme pozorovat více takových změn – například nápadně stoupá podíl žen i mezi přírodovědci – což je částečně logické, protože muži byli angažováni ve válce a bylo také výrazně omezené doplnění studentů imigrací. Otázkou ovšem je, proč toto nepozorujeme u všech fakult.

Následující tabulky 7 a 8 formulují celouniverzitní data o poměru počtu mužů a žen v souboru posluchačů české univerzity a doktorů německé univerzity srovnatelným způsobem, aby (u vědomí všech limitů) umožnily jejich snadnou konfrontaci.

Tab. 7: Ženy a muži mezi posluchači české univerzity v letech 1882–1938

Akademický rok	Posluchači muži	Posluchačky ženy	Součet	% žen
1882/1883	1055		1055	
1883/1884	1481		1481	
1884/1884	1774		1774	
1885/1885	2009		2009	
1886/1887	2172		2172	
1887/1888	2461		2461	
1888/1889	2538		2538	
1889/1890	2528		2528	

Akademický rok	Posluchači muži	Posluchačky ženy	Součet	% žen
1890/1891	2507		2507	
1891/1892	2670		2670	
1892/1893	2733		2733	
1893/1894	2815		2815	
1894/1895	2779		2779	
1895/1896	2766		2766	
1896/1897	2815	0	2815	0
1897/1898	2858	0	2858	0
1898/1899	3066	0	3066	0
1899/1890	2858	0	2858	0
1900/1901	3224	0	3224	0
1901/1902	3459	0	3459	0
1902/1903	3550	0	3550	0
1903/1904	3708	0	3708	0
1904/1905	3846	171	4017	4
1905/1906	3697	178	3875	5
1906/1907	3792	233	4025	6
1907/1908	3714	235	3949	6
1908/1909	3927	272	4199	6
1909/1910	4008	321	4329	7
1910/1911	4089	368	4457	8
1911/1912	4063	369	4432	8
1912/1913	4016	412	4428	9
1913/1914	4296	444	4740	9
1914/1915	2614	459	3073	15
1915/1916	1850	596	2446	24
1916/1917	1692	704	2396	29
1917/1918	1622	624	2246	28
1918/1919	4802	1050	5852	18
1919/1920	5454	1327	6781	20
1920/1921	7374	1577	8951	18
1921/1922	7410	1404	8814	16
1922/1923	6745	1405	8150	17

Akademický rok	Posluchači muži	Posluchačky ženy	Součet	% žen
1923/1924	6657	1501	8158	18
1924/1925	6616	1579	8195	19
1925/1926	6561	1615	8176	20
1926/1927	6541	1696	8237	21
1927/1928	6914	1838	8752	21
1928/1929	7240	1973	9213	21
1929/1930	7814	2120	9934	21
1930/1931	8079	2356	10435	23
1931/1932	8524	2482	11006	23
1932/1933	8360	2321	10681	22
1933/1934	8252	2311	10563	22
1934/1935	8272	2342	10614	22
1935/1936	7664	2317	9981	23
1936/1937	6857	2343	9200	25
1937/1938	6712	2312	9024	26
1938/1939	5624	2167	7791	28

Zdroj: Jan Havránek, *Dějiny Univerzity Karlovy*, III, *1802–1918*, Praha 1997, s. 355; J. Havránek – Z. Pousta (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, *1918–1990*, Praha 1998, s. 599–602

Tab. 8: Ženy a muži mezi doktory německé univerzity v letech 1882–1945

Kalendářní rok	Doktoráty muži	Doktoráty ženy	Součet	% žen
1882	25		25	0
1883	106		106	0
1884	84		84	0
1885	77		77	0
1886	113		113	0
1887	100		100	0
1888	137		137	0
1889	143		143	0
1890	126		126	0
1891	129		129	0
1892	141		141	0

Kalendářní rok	Doktoráty muži	Doktoráty ženy	Součet	% žen
1893	157		157	0
1894	170		170	0
1895	167		167	0
1896	144		144	0
1897	163	0	163	0
1898	144	0	144	0
1899	162	0	162	0
1900	147	0	147	0
1901	162	0	162	0
1902	121	0	121	0
1903	149	0	149	0
1904	131	0	131	0
1905	131	0	131	0
1906	122	0	122	0
1907	138	0	138	0
1908	103	2	105	2
1909	162	2	164	1
1910	138	3	141	2
1911	158	1	159	1
1912	164	3	167	2
1913	162	6	168	4
1914	184	6	190	3
1915	125	6	131	5
1916	72	9	81	11
1917	109	6	115	5
1918	121	11	132	8
1919	248	9	257	4
1920	425	25	450	6
1921	566	17	583	3
1922	461	41	502	8
1923	411	36	448	8
1924	353	33	388	9
1925	428	37	465	8
1926	449	50	499	10

Kalendářní rok	Doktoráty muži	Doktoráty ženy	Součet	% žen
1927	401	30	431	7
1928	371	49	420	12
1929	378	33	411	8
1930	405	45	451	10
1931	400	57	457	12
1932	448	50	498	10
1933	460	63	525	12
1934	565	75	642	12
1935	569	72	641	11
1936	575	92	667	14
1937	566	98	664	15
1938	601	90	691	13
1939	1174	157	1332	12
1940	447	67	514	13
1941	277	44	321	14
1942	131	49	181	27
1943	218	42	260	16
1944	202	74	276	27
1945	321	80	401	20

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inventární čísla 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

V obou tabulkách vidíme ve sledovaném období mírný vzestup celkového počtu doktorátů a zvyšující se percentuální podíl žen, počínající v prvním decenniu dvacátého století. Ale zatímco na české univerzitě se za první světové války dostane podíl žen-posluchaček až ke 30 %, na německé univerzitě se nedostáváme ani ve válečné vlně nových doktorů výrazněji nad deset procent. Jestli je to přiměřený rozdíl, je prozatím otázkou diskuse, jejíž obsah byl už naznačen výše (relevanci naznačuje preference medicíny, kterou nebylo možné absolvovat bez doktorátu, ale oslabuje ji další preferovaný obor – filosofie, u které to možné bylo, ačkoli popularita doktorátu byla podle sondy značná; vliv těchto faktorů na odlišnou dynamiku doktorátů spolehlivě ukáže teprve navazující výzkum).

Jediná, kompletně zpracovaná referenční populační data (míněno „nikoli formou sondy“), se kterými můžeme tyto údaje konfrontovat, jsou data posluchačů Univerzity Karlovy. Kompletní zpracování bylo doposud publikováno pouze pro meziválečné období, kde máme k dispozici na obou univerzitách počty posluchačů. Tyto údaje prezentují následující tabulky 9 a 10. S jejich pomocí je možné nahlédnout za oponu doktorátu a snad i pochopit některé výše popsané trendy.

Tab. 9: Muži a ženy mezi posluchači české univerzity v letech 1918–1938

Muži	Teologie	Právo	Medicína	Filosofie	Přírodověda	Suma	
1918	44	2242	1571	945	0	4802	
1919	31	2322	1885	1216	0	5454	
1920	39	3446	2474	857	558	7374	
1921	41	3321	2379	956	713	7410	
1922	40	2893	2099	968	745	6745	
1923	42	2933	1858	1008	816	6657	
1924	47	2908	1770	990	901	6616	
1925	30	3026	1664	867	974	6561	
1926	43	3271	1437	785	1005	6541	
1927	54	3535	1466	786	1073	6914	
1928	64	3698	1605	771	1102	7240	
1929	74	3952	1839	764	1185	7814	
1930	77	4090	2007	768	1137	8079	
1931	116	4328	2178	758	1144	8524	
1932	115	4475	2057	749	964	8360	
1933	142	4271	2218	670	951	8252	
1934	160	4012	2436	691	973	8272	
1935	182	3495	2436	665	886	7664	
1936	180	2873	2287	707	810	6857	
1937	172	2640	2321	794	785	6712	
1938	197	1934	2062	795	636	5624	
Ženy	**Teologie**	**Právo**	**Medicína**	**Filosofie**	**Přírodověda**	**Suma**	**% žen**
1918	0	80	389	581	0	1050	18
1919	0	213	440	674	0	1327	20
1920	0	314	459	645	159	1577	18
1921	0	263	474	483	184	1404	16
1922	0	196	462	527	220	1405	17
1923	0	203	458	586	254	1501	18
1924	0	190	462	640	287	1579	19
1925	0	192	438	691	294	1615	20
1926	0	218	406	722	350	1696	21
1927	0	237	403	825	373	1838	21
1928	0	275	430	858	410	1973	21
1929	0	316	503	857	444	2120	21
1930	0	405	543	848	560	2356	23

Ženy	Teologie	Právo	Medicína	Filosofie	Přírodověda	Suma	% žen
1931	0	494	602	760	626	2482	23
1932	0	613	584	695	429	2321	22
1933	0	636	608	670	397	2311	22
1934	0	588	673	692	389	2342	22
1935	0	550	697	688	382	2317	23
1936	0	477	720	770	376	2343	25
1937	0	390	712	875	335	2312	26
1938	0	283	663	914	307	2167	28

Zdroj: J. Havránek – Z. Pousta (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, *1918–1990*, Praha 1998, s. 599–602

Tab. 10: Muži a ženy mezi posluchači německé univerzity v letech 1920–1938

Muži	Teologie	Právo	Medicína	Filosofie	Přírodověda	Suma	
1920	50	1053	1467	372	332	3274	
1921	39	948	1352	398	389	3126	
1922	31	851	1144	375	362	2763	
1923	29	948	1034	421	459	2891	
1924	37	1033	1045	503	512	3130	
1925	42	1188	1026	361	467	3084	
1926	49	1260	1100	382	440	3231	
1927	66	1329	1309	416	455	3575	
1928	72	1430	1470	395	532	3899	
1929	62	1458	1578	400	550	4048	
1930	64	1515	1656	408	512	4155	
1931	87	1557	1830	491	510	4475	
1932	78	1527	1833	470	547	4455	
1933	116	1448	1826	507	542	4439	
1934	127	1340	1710	442	532	4151	
1935	137	1173	1661	686	509	4166	
1936	142	981	1629	522	454	3728	
1937	130	799	1510	599	434	3472	
1938	106	364	932	293	232	1927	

Ženy	Teologie	Právo	Medicína	Filosofie	Přírodověda	Suma	% žen
1920	0	31	198	102	63	394	11
1921	0	23	179	126	69	397	11
1922	0	18	134	116	62	330	11
1923	0	18	130	150	61	359	11
1924	0	31	117	175	74	397	11
1925	0	36	105	148	74	363	11
1926	0	50	138	155	77	420	12
1927	0	76	162	194	66	498	12
1928	0	88	192	197	87	564	13
1929	0	96	221	219	130	666	14
1930	0	137	229	240	166	772	16
1931	0	137	252	268	150	807	15
1932	0	148	272	245	166	831	16
1933	0	150	298	246	145	839	16
1934	0	132	314	255	155	856	17
1935	0	108	291	240	116	755	15
1936	0	86	257	249	109	701	16
1937	0	76	246	295	116	733	17
1938	0	24	106	145	63	338	15

Zdroj: J. Havránek – Z. Pousta (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, *1918–1990*, Praha 1998, s. 609–613

V tabulkách posluchačů vidíme dost odlišné už startovní hodnoty po první světové válce. Percentuální podíl žen na německé univerzitě byl v akademickém roce 1920/1921 pouze 11 %, zatímco na české univerzitě to bylo v akademickém roce 1918/1919 už 18 % žen. I nadále pak na české univerzitě stoupá podíl žen rychleji a stabilněji než na univerzitě německé. Tyto rozdíly ukazují, že opožděné pronikání žen na NU, pozorované na úrovni doktorátů, není artefakt metodiky, ani výsledkem jakési deformace dat, ale je relevantní.[104]

Opusťme na chvíli velká čísla, protože i jednotlivci jsou důležití. Podle tohoto datasetu jsou prvními doktorkami-ženami německé univerzity tyto dámy:

- První lékařkou NU se stala Wilhelmine Czastka (katolického vyznání),[105] narozená v obci Sedlec-Prčice, která promovala 25. října 1909.[106]

[104] Právě z tohoto důvodu má smysl obírat se tu daty již publikovanými.

[105] AUK, f. Matriky NU, inv. č. 3, Matrika doktorů německé Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze / Německé univerzity v Praze (1904–1924), s. 135.

[106] Matrika doktorů uvádí pouze údaj Sedletz, který může znamenat Sedlec-Kutná Hora, Sedlec-Prčice, anebo Sedlec (Vraclav) na orlickoústecku. Údaj jsem upřesnila vyhledáním doktorky Czastkové na Geni, dostupné online: <https://www.geni.com/people/Wilhelmine-Czastka/6000000168508143003> [9. 1. 2025].

- První doktorkou filosofie NU byla Hedwig Fischmann z Prahy (židovského vyznání),[107] která promovala 31. října 1908. Fischmannová mimochodem o pouhý týden předstihla dceru profesora Carla Weila Charlottu (promovala 7. listopadu 1908).
- První přírodovědkyní na nově založené přírodovědecké fakultě NU byla Marianne Grünwald z Jihlavy (židovského vyznání),[108] která promovala 6. listopadu 1920, jen pár týdnů po zahájení činnosti samostatné přírodovědecké fakulty (naprostou většinu studia absolvovala ještě v rámci filosofické fakulty, ze které se přírodověda vydělila).
- První doktorkou práv NU byla Käthe Schwarz z Úštěku (židovského vyznání),[109] která promovala 5. listopadu 1923 a poté ještě vystudovala filosofii tamtéž, to už jako provdaná Vogl (promovala 11. května 1935).[110]

Zajímavé je, že zatímco na německé univerzitě se komunita žen utvářela se židovskými doktorkami v čele, na české univerzitě promovala první židovská doktorka až v roce 1915.[111]

Národnost / regionální původ

Ve třetí třetině 19. století můžeme pozorovat nejen zvýšenou sociální mobilitu, ale i rozšiřování toho segmentu společnosti, který je mobilní prostorově. Je to nejen součást obecných rysů modernity – ve smyslu emancipace jedince v občanské společnosti i ve smyslu rozšiřování technických možností cestování a politických svobod s mobilitou souvisejících. Střední Evropa ale nebyla jen cílem studentů, kteří vnímali svůj přesun jako cestování, nebo jako mobilitu ve smyslu „vystudovat na prestižní zahraniční škole a vrátit se domů jako ceněný odborník". Univerzita (v obecném měřítku) byla jednou ze vstupních bran trvalé migrace.

Praha byla zřejmě zajímavou destinací z mnoha důvodů: do roku 1920[112] byla NU součástí dědictví Karlova učení, tedy nejstarší univerzity na sever od Alp, z čehož jí plynula určitá prestiž. Praha byla malebná, klidná a konsolidovaná, ačkoli nenabízela takový komfort, jaký byl samozřejmostí v některých částech západní Evropy, zejména v oblasti hygieny bydlení.[113]

Pro židovské studenty z východu měla Praha zřejmě výhodnou – blízkou – polohu (hovoříme o době, kdy 100 km cesty byl velký rozdíl a výrazně se odrážel na její ceně i trvání). Navíc tu židovská komunita nebyla perzekuovaná ze strany státu, a díky své relativní početní přiměřenosti byla i dobře tolerovaná křesťanskými Pražany. (Jinak tomu bylo například

[107] AUK, f. Matriky NU, inv. č. 3, Matrika doktorů německé Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze / Německé univerzity v Praze (1904–1924), s. 104.

[108] AUK, f. Matriky NU, inv. č. 3, Matrika doktorů německé Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze / Německé univerzity v Praze (1904–1924), s. 529.

[109] AUK, f. Matriky NU, inv. č. 3, Matrika doktorů německé Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze / Německé univerzity v Praze (1904–1924), s. 843.

[110] AUK, f. Matriky NU, inv. č. 5, Matrika doktorů Německé univerzity v Praze (1931–1936), s. 428

[111] Ivana Ebelová – Milada Sekyrková, *První doktorky – lékařky židovského původu z pražských univerzit a jejich kariérní možnosti mezi světovými válkami*, AUC-HUCP 60/2, 2020, s. 23–35.

[112] Tehdy vstoupil v platnost Zákon č. 135/1920 Sb. z. a n., o poměru pražských universit (Lex Mareš), který prohlásil za pokračovatelku Karlova učení Univerzitu Karlovu, viz Zákon č. 135/1920 Sb., o poměru pražských universit, vyhlášen 12. 3. 1920 (Sbírka zákonů č. 30/1920), účinný od 12. 3. 1920. Dostupný online ve Sbírce: <https://www.e-sbirka.cz/sb/1920/135/1920-03-12>, historické znění [13. 7. 2025].

[113] Srov. reflexe Prahy rodinou Einsteinových, viz M. D. Gordin, *Einstein v Čechách*, s. 89–115.

v Berlíně, kde početnost ortodoxních židů na veřejných místech křesťanské obyvatelstvo pobuřovala.)[114] Jazyková kompozice Prahy, ve které se míchal slovanský jazyk s tehdejším mezinárodním kódem střední Evropy (*lingua franca*) – němčinou,[115] konfesní skladba i dvojjedinost místní kultury formovala Prahu jako pohodlnou a vhodnou k integraci. Navíc byly náklady studia (jak životní náklady, tak náklady přímo spojené se studiem) přijatelné pro imigranty bez ekonomického kapitálu a s nedostatkem sociálního kapitálu, nutného k získání zaměstnání slučitelného s prezenčním studiem – tehdy zdaleka převažující formou.

V pozadí imigrace židovských studentů z východu byl především antisemitismus v jejich domovských zemích, který měl jak podobu individuálních a kolektivních projevů nenávisti (často s oporou, anebo přinejmenším tolerancí systému), tak podobu adresné a otevřené strukturální a institucionální diskriminace, projevující se mimo jiné omezováním práv Židů. Přitom nešlo o jakési skryté mechanismy eliminace, ale o právně ukotvená adresná omezení. Ve spojení s kapacitními problémy univerzit, které měly provozní obtíže s poskytnutím vzdělání upřednostňovanému (křesťanskému) obyvatelstvu, vedl strukturální antisemitismus k ustanovení pevného početního limitu pro studium kandidátů s jinou konfesí (*numerus clausus* pro židovské studenty).[116] Židovská mládež se zájmem o vysokoškolské studium pak měla na vybranou vzdát se svých ambicí nebo studovat v zahraničí. Zcela legitimní by byla i jiná motivace migrace – například za účelem studia na prestižnějších školách, nebo života v lépe konsolidovaných zemích, než je rodný region, ovšem není důvod, aby tuto motivaci pociťovali silněji židé než křesťané. Překážkou důkladnější analýzy je, že motivaci není možné sériově studovat.

Pro německojazyčné studenty jakékoli konfese byla Praha výhodná zvláště tehdy, když tu žili, anebo alespoň měli kontakty, které jim pomáhaly s integrací. Takových studentů ovšem nemohlo být mnoho vzhledem k tomu, že Praha byla silně česká. Naproti tomu německojazyčné obyvatelstvo dominovalo (mnohdy stejně silně) v jiných částech českých zemí.[117]

Německá univerzita samozřejmě nebyla jen destinací imigrantů, studovali na ní i německojazyční Pražané. Pro ambiciózní studenty mohly být pražské poměry malé, hlavně proto, že vysokoškolské studium mělo vždy rozměr identitní; odborníci jsou dodnes vztahováni ke svým školám a učitelům. Ambiciózní studenti se tedy mohli chtít identifikovat s prestižnější akademickou komunitou, než byla pražská, a užívat tak její symbolický i sociální

[114] Kateřina Čapková, *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918–1938*, Praha 2005, s. 19.

[115] Byl to také jazyk prestiže a v tehdejších USA ho jako cizí jazyk studovalo 25 % studentů, viz Jeroen Darquennes, *German as a lingua franca*, Annual Review of Applied Linguistics 26, 2006, s. 61–77, doi:10.1017/S0267190506000043.

[116] Z perspektivy střední Evropy vnímáme především třenice mezi křesťany a židy, ovšem na Balkánském poloostrově byla situace ještě složitější přítomností islámu. Muslimští studenti z této oblasti ale Prahu jako místo svých univerzitních studí téměř nikdy nevolili, snad kvůli nemožnosti praktikovat svoji víru, anebo podle ní alespoň žít (což vyžaduje dostupnost například halal masa apod.). Muslimská komunita byla po anexi Bosny a Hercegoviny ve Vídni, důvody k upřednostnění Vídně a další detaily poskytuje studie Omar Nasr, *Muslims in Interwar Vienna: The Making and Failing of a Community*, Contemporary European History 34.1, 2025, s. 142–160.

[117] Dobroslav Krejčí, *Statistická příručka království Českého*, Praha 1913, s. 16–23, dostupné také online: <https://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:3f8b0080-dbfa-11e6-9e7e-001018b5eb5c> [16. 7. 2025].

kapitál. Takovou volbou byla pro české země především Vídeň.[118] Ne každý nadaný student ale mířil za hranice českých zemí – na NU vystudoval například pražský rodák a pozdější nositel Nobelovy ceny Carl Cori.[119]

Těsně po rozdělení univerzit byla NU pro imigranty logickou volbou nejen z jazykových důvodů. Její výhodou bylo dobré materiální vybavení, které plynulo z aplikace pravidla, stanoveného při dělení univerzity: kam jde přednosta, tam jde inventář (což neplatilo pro jediné výjimky – botanickou zahradu[120] a univerzitní knihovnu, které zůstaly společné).[121] V porovnání s českou univerzitou, kde zvláště v prvních letech existence převládalo národní nadšení[122] nad komfortem, nabízela NU luxusní podmínky – prostor, sezení pro všechny a dostatek odborného vybavení, jako jsou například mikroskopy.

Řada studentů volila ještě podle jiných hledisek – následovali své profesory, jestliže například pod jejich vedením psali kvalifikační práci, anebo pro ně zaměření daného učitele bylo jakkoli významné a nezastupitelné.

Na Německé univerzitě bylo vždy několik jednotek až desítek procent studentů, kteří se narodili jinde než v českých zemích.[123] Pro důkladný a odůvodněný popis kompozice studentstva je dobré rozdělit studované období do několika etap, v nichž měla migrace, integrace, prostorová i sociální mobilita, a samozřejmě také volba vysokoškolského studia svébytná pravidla, možnosti a preference.

1. Prvním obdobím je doba od rozdělení univerzity do konce první světové války se všemi klíčovými důsledky, tedy 1882–1920;
2. druhým meziválečná doba, v návaznosti na předchozí v letech 1921–1939;
3. třetím doba druhé světové války, v jejímž průběhu sice zaznamenáváme velmi proměnlivé trendy, ale další dělení tohoto období je vzhledem k výsledným malým číslům kontraproduktivní (zvláště proto, že naprostá většina „cizinců“ se narodila na území Říše, což při důsledném promýšlení dat situaci dále komplikuje).

Tento rozbor ilustruje následující tabulka 11.

[118] Přesně tuto problematiku popisuje a argumentuje J. Pešek, *Prag und Wien 1884*, s. 94–109. Studium v Německu tak obvyklé nebylo, potkáváme se s ním spíše u osobností se specifickou osobní motivací, jako byl například Gustav Fochler-Hauke. Narodil se v Kateřinkách u Opavy, ale vystudoval v Mnichově. Motivací ke studiu v Mnichově mohl být jeho vyhraněný německý nacionalismus, spojený s vysokými osobními ambicemi. Tato kombinace vylučovala směřování do Vídně. Dostupné online: <https://kulturstiftung.org/biographien/fochler-hauke-gustav-3> [16. 7. 2025].

[119] V matrice uveden jako Karl Ferdinand Cori, syn Carla Coriho, univerzitního profesora. AUK, f. Matriky NU, inv. č. 3, Matrika doktorů německé Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze / Německé univerzity v Praze (1904–1924), s. 487. Snad právě domácí pohodlí a inspirující otec byli kotvami v pražském prostředí, přestože mladý Karl byl skutečně výjimečnou osobností, a mohl zamířit na kteroukoli prestižní univerzitu v Evropě.

[120] K rozdělení botanické zahrady byla publikována studie Lucie Čermáková, *Nová, hezká, německá a česká. Dělení pražské botanické zahrady (1882–1898)*, Dějiny věd a techniky 49/2, 2016, s. 61–86.

[121] Zákon č. 24/1882 ř. z. §4, dostupný online: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=1882&page=58&size=45> [2. 4. 2025].

[122] Tato formulace neskrývá despekt vůči studentům Univerzity Karlovy, naopak. Jejich nesobecká přízeň českému národnímu ideálu je svým způsobem obdivuhodná.

[123] Z důvodu jazykové jednoduchosti je sice v této práci užíván pojem „cizinec“, ale jeho přesný výklad je „osoba narozená mimo české země“. Kdyby měla práce označit za cizince vždy jen občana, který se narodil mimo státní útvar, jehož byly v dané době české země součástí, srovnání napříč studovaným obdobím by naprosto ztratilo přehlednost.

Tab. 11: Percentuální zastoupení doktorů Německé univerzity, narozených v českých zemích

	Počet promovaných doktorů	Narozeno v českých zemích	Narozeno v cizině	% osob narozených v českých zemích
1882	24	19	5	79 %
1883	106	97	9	92 %
1884	84	74	10	88 %
1885	77	71	6	92 %
1886	113	99	14	88 %
1887	100	87	13	87 %
1888	137	122	15	89 %
1889	142	129	13	91 %
1890	126	117	9	93 %
1891	129	121	8	94 %
1892	141	131	10	93 %
1893	155	148	7	95 %
1894	171	160	11	94 %
1895	168	155	13	92 %
1896	144	128	16	89 %
1897	163	146	17	90 %
1898	144	132	12	92 %
1899	162	146	16	90 %
1900	145	131	14	90 %
1901	162	147	15	91 %
1902	120	105	15	88 %
1903	149	129	20	87 %
1904	131	119	12	91 %
1905	131	117	14	89 %
1906	122	106	16	87 %
1907	138	127	11	92 %
1908	105	95	10	90 %
1909	164	149	15	91 %
1910	141	123	18	87 %
1911	159	138	21	87 %
1912	167	138	29	83 %
1913	168	154	14	92 %

	Počet promovaných doktorů	Narozeno v českých zemích	Narozeno v cizině	% osob narozených v českých zemích
1914	190	173	17	91 %
1915	131	108	23	82 %
1916	81	68	13	84 %
1917	115	96	19	83 %
1918	132	112	20	85 %
1919	257	221	36	86 %
1920	450	382	68	85 %
1921	583	440	143	75 %
1922	502	358	144	71 %
1923	448	334	114	75 %
1924	388	282	106	73 %
1925	465	307	158	66 %
1926	499	341	158	68 %
1927	431	306	125	71 %
1928	420	325	95	77 %
1929	411	301	110	73 %
1930	451	358	93	79 %
1931	457	335	122	73 %
1932	498	393	105	79 %
1933	525	394	131	75 %
1934	641	462	179	72 %
1935	641	467	174	73 %
1936	667	495	172	74 %
1937	664	491	173	74 %
1938	691	532	159	77 %
1939	1332	1154	178	87 %
1940	504	431	73	86 %
1941	320	260	60	81 %
1942	181	112	69	62 %
1943	260	166	94	64 %
1944	275	174	101	63 %
1945	399	162	237	41 %

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

Když se zaměříme na první citované období, tedy do roku 1920, vidíme v něm stabilní poměr počtu osob narozených v českých zemích a mimo ně. Číselně vyjádřeno, aritmetický průměr podílu osob, narozených v českých zemích, je 89 %. Tento údaj můžeme porovnat s údaji ze sond, které jsou publikovány v příloze Dějin Univerzity Karlovy III. Z údajů tam uvedených vyplývá, že v sondě z roku 1855 (nerozdělené univerzity) bylo 92 % posluchačů narozených v českých zemích, dále v sondě z roku 1875 to bylo 94 % a v roce 1885, tedy krátce po rozdělení univerzity, bylo na české univerzitě narozených v českých zemích celých 98 % posluchačů. Německá univerzita je tedy oproti předchozí nerozdělené univerzitě i oproti české univerzitě výrazněji mezinárodním prostředím. V prizmatu dělení univerzity můžeme vidět tento proces jako asymetrii dělení, kdy cizinci zvolili v tomto prvním období německou univerzitu.

V dalším období (1920–1939) je na NU doktorů, narozených v českých zemích, ještě méně: jejich průměrný podíl je 74 %.[124] Údaje jsou v tomto období trochu rozkolísané, ale nemají žádný viditelný trend.

Nakonec se zaměřme na období druhé světové války. Na jeho začátku strmě stoupá podíl čerstvých doktorů, narozených v českých zemích – přestali tu promovat cizinci. Když se ale ohlédneme na rigorózní spurt roku 1939, nezdá se, že by byli spěchali s ukončením studia právě cizinci a pak by na univerzitě chyběli. Spurt probíhá zároveň se vzestupem podílu doktorů narozených v českých zemích. S doktorátem tedy nespěchali cizinci, ale místní. A ani důvod strmého zvýšení podílu místních doktorů na počátku války tedy není dán předválečným odlivem cizinců urychlením studia a dřívějším dosažením rigoróza, ale spíše odchodem zahraničních studentů bez doktorátu (s jinou formou absolutoria nebo i bez něj), anebo tím, že noví cizinci nepřišli.

Odchod zahraničních studentů z univerzity jistě souvisel s diferencovanou migrační politikou, která znemožňovala obyvatelům okupovaných území migrovat, zatímco německé obyvatelstvo Říše, včetně úředníků, vojáků či osídlenců, se mohlo v rámci nacistických plánů přesidlování a administrativní správy volně stěhovat, za určitých podmínek Němci směli i cestovat.

V dalších etapách války podíl doktorátů osob, narozených v českých zemích, prudce klesá a je nahrazen čerstvými doktory narozenými na území dnešní Spolkové republiky Německo.[125] Pro porovnání ještě uveďme chronologický výčet podílu říšských Němců mezi čerstvě promovanými doktory daného kalendářního roku:

- V roce 1939 bylo mezi promujícími doktory 21 říšských Němců (4 %),
- v roce 1940 bylo mezi promujícími doktory 14 říšských Němců (3 %),
- v roce 1941 bylo mezi promujícími doktory 17 říšských Němců (5 %),
- v roce 1942 bylo mezi promujícími doktory 24 říšských Němců (13 %),
- v roce 1943 bylo mezi promujícími doktory 44 říšských Němců (16 %),
- v roce 1944 bylo mezi promujícími doktory 59 říšských Němců (21 %).
- V roce 1945 bylo promujících říšských Němců 118 ze 399 doktorů, což je 30 %,[126] Jejich podíl tedy stoupal celkem plynule, i když ne lineárně.

[124] Tento údaj je v souladu se zjištěními studie Jiří Pešek, *Židovští studenti pražských univerzit 1882–1939*, in: Jana Ratajová a kol., Pražský student. Univerzitní studenti v dějinách Prahy, Praha 2008, s. 69–80.

[125] Jejich příliv popsal už J. Pešek, *Die „eigenen" und die „fremden"*.

[126] V tomto výpočtu nejsou zahrnuti doktoři, kteří nejsou uvedeni v matrice doktorů, a to z výše uvedených metodických důvodů.

Příčinu zvyšování podílu říšských Němců můžeme hledat jednak v říšské politice (osídlování okupovaných území), v ideologické náplni německé Karlovy univerzity (zcela v linii dobové ideologie, stejně jako všechny ostatní říšské školy) a v potřebách říše – na říšských univerzitách bylo nutné „vyrobit" dostatek domácích kvalifikovaných pracovníků pro obory důležité k vítězství v expanzivní válce i k následující obnově a budování tisícileté říše. Mimoto je tu jistě i prostý funkční důvod: Protektorát Čechy a Morava byl součástí většího územního celku, a tedy nebyl důvod očekávat, že budou na pražské univerzitě studovat jen místní z bezprostředního okolí.

Vzhledem k tomu, že mezi těmito studenty vidíme řadu takových, kteří už vysokoškolskou anamnézu měli (někteří i celkem pestrou a zřejmě ne zrovna úspěšnou), je možné, že byli na Prahu směřováni studenti, jejichž kvalifikace byla pro Říši nějak potřebná, ale problematická, a na skutečně prestižních německých univerzitách pro ně nebylo místo (řekněme, že pražští profesoři měli odvést špinavou práci, které se říšští profesoři štítili). Identitní prvek školy se touto praxí logicky ztrácel.

Mezi cizinci v předválečných dobách osoby narozené na území dnešního Německa nikdy nedominovaly, je tedy vhodné ve vzestupu jejich počtu vidět opravdu specifický vliv druhé světové války. Mezinárodní komunita na Německé univerzitě byla vždy relativně pestrá. Kromě osob, narozených na různých místech Evropy, tu nacházíme Indy, Egypťany, Američany a Kanaďany, i mnoho dalších (ovšem při vnímání této „vzdálené" mezinárodní komunity je nutné zmínit, že jejich počty jsou většinou velmi malé). Tito exotičtí relativně často neuváděli svoji konfesi, což je škoda, protože jejich údaje mohly být zajímavé.

Velmi zajímavou otázkou by bylo, proč tito studenti do Prahy směřovali, co je sem přitahovalo. U některých na to můžeme usuzovat podle konfese (například u protestantských Belgičanů, jejichž rodná země byla silně katolická a NU pro ně mohla znamenat jednu z německy mluvících zahraničních destinací, která jim do určité míry poskytovala únik před tlakem katolicismu), u jiných není potřeba velkého pátrání, abychom zjistili, že oni „imigranti" jsou ve skutečnosti původem z českých zemí, ale z profesních důvodů jejich rodiče zakotvili v cizině.

Některé případy se mohou zdát až kuriózní – byla tu například studentka, narozená v Brazílii, a student, narozený v Uruguayi. Vzdálenost těchto zemí, zvláště optikou první třetiny dvacátého století, byla obrovská, a bez specifické vazby by nebyl důvod směřovat právě do Prahy (svou roli v tom ovšem mohla sehrát náhoda). Vysvětlení můžeme hledat jedině na individuální úrovni, a najdeme je v obou zmíněných případech.

Uruguayec José Verocay se do Evropy vydal jako do krajiny svých předků – jeho otec byl Rakušan a matka Italka.[127] Do Itálie se jeho rodina přestěhovala v Josého 11 letech (což je obvyklý věk vstupu na klasické gymnázium, ale není známo, zda to byl důvod migrace). Volba německojazyčné univerzity ve střední Evropě pak mohla být multifaktoriální, tedy i těžko analyzovatelná, ale rozhodně už daleko méně podivná, jestliže neprobíhala v Uruguayi, ale už v Evropě – v italském Tridentu. Verocay se stal v Praze lékařem, nastoupil na akademickou dráhu v oboru patologie, ale jeho přáním bylo vrátit se do Uruguaye a přispět k tamnímu rozvoji medicínské vědy. Jeho odjezdu zabránila první světová válka, a jeho poválečný návrat domů stejně nebyl šťastný – ve své domovině neměl kolegiální kontakty

[127] Carlos Ortiz-Hidalgo, *José Verocay. Verocay neurinomas and bodies and other contributions to medicine*, Rev Neurol 39/5, 2004, s. 487–491, dostupné online: <https://doi.org/10.33588/rn.3905.2004345>.

a svojí odborností snad až příliš vyčníval. Ze zdravotních důvodů a zklamán neúspěchem se po několika letech vrátil do Čech, kde zemřel. Přes všechna svá zklamání se zapsal do lékařské vědy jako objevitel Verocayových tělísek.

Helene Nothmann-Zuckerkandl se narodila v brazilské Petropoli, její matka byla Pařížanka a otec byl polský žid z Gliwic, ale v Heleniných šesti letech zemřel. Její matka se s dětmi vrátila do Evropy, znovu se provdala za profesora Eduarda Allarda z Hamburku a Helenu adoptoval profesor NU Robert Nothmann-Zuckerkandl.[128] Návrat do Evropy byl pro Helenu z hlediska vzdělávání šťastný. Rozvoj brazilského školství sice nelze srovnávat s českým, jeho bariéry padaly v jiném pořadí, ale přestože směly Brazilky studovat např. medicínu o dvacet let dříve než ženy žijící v českých zemích, ještě v první třetině dvacátého století se obtížně propracovávaly do vzdělávání sekundárního, bez něhož se na univerzitu přihlásit nemohly.[129] Helene by tedy zřejmě ve své rodné zemi studovala těžko. V Praze se jí to dařilo bez potíží, vystudovala přírodovědu na filosofické fakultě NU[130] (promovala 10. července 1912,[131] obhájila práci *Die Wirkung der Narkotika auf die Plasmaströmung*),[132] a poté působila v německé Jeně. Její život byl neobvyklý až do posledních chvil: Helena spáchala sebevraždu v roce 1944, když dostala předvolání do transportu do koncentračního tábora, před kterým ji neochránila ani exotická identita (narozena v Brazílii), ani úřední konfese evangelická, kterou zřejmě přijala při adopci. Optikou norimberských zákonů byla Helena židovka.[133]

Exotičtí studenti ale nebyli početně tak významní jako Rakušané (osoby narozené na území dnešního Rakouska), jejichž významnou účast můžeme vidět hlavně od osmdesátých let 19. století až do konce první světové války. Rakušané tu studovali z analogických důvodů jako Němci v období druhé světové války – pohybovali se v jednom státním rámci. Jejich přítomnost je typická pro celé studované období, ale po rozpadu Rakouska-Uherska se jejich podíl snížil asi na třetinu až čtvrtinu předchozích hodnot. V datovém souboru můžeme pozorovat ještě jeden analogický trend, a ten se týká studentů z území dnešního Slovenska. Těch bylo na NU nejvíce ve dvacátých letech a na začátku třicátých let, kdy byli občané Československa, tedy opět z hlediska státního útvaru místní.

Kromě těchto „trendujících" zahraničních komunit můžeme vidět na univerzitě ještě řadu takových, jejichž účast byla stabilní – především osoby narozené na území dnešního Maďarska, Ukrajiny nebo Polska. A řada zemí tu měla tak malé zastoupení, že trendy vůbec není možné hodnotit. Vzhledem k pestrosti místa narození je tabulka tak objemná, že se nachází v příloze pod číslem 21.

Další zajímavou informaci o těchto osobách získáme, když se podíváme na jejich konfesní složení. To vyjadřuje následující tabulka 12.

[128] Helena měla ještě čtyři sourozence, ale jejich osud je velkým otazníkem, protože každý žil v jiné zemi, a zdá se, že až na nejmladší sestru byli všichni adoptováni. Dostupné online: <https://www.geni.com/people/Helene-Langer/6000000002802236453> [4. 4. 2025].

[129] Kaizô Beltrão – Diniz Alves, *Reversal of the gender gap in Brazilian education in the 20th century*, Cadernos de Pesquisa 39, 2009, s. 125–156, dostupné online: <https://www.scielo.br/j/cp/a/8mqpbrrwhLsFpxH8yMWW9KQ/?format=pdf&lang=en> [3. 4. 2025].

[130] Kde se zapsala mimo jiné i na přednášky Alberta Einsteina. J. HAVRÁNEK, *Materiály k Einsteinovu pražskému působení*, s. 109–134.

[131] AUK, f. Matriky NU, inv. č. 3, Matrika doktorů německé Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze / Německé univerzity v Praze (1904–1924), s. 225.

[132] M. Výborná, *Disertace pražské university*, II, *Německá universita*, s. 34.

[133] Dostupné online: <https://gedenkbuch.jena.de/de/662427> [3. 4. 2025].

Tab. 12: Konfese doktorů NU, narozených mimo české země

	Bez konfese	Buddhista	Evangelické směry	Gottgläubig	Hinduista	Římský katolík	Východní křesťanství	Žid
Velká Británie	0	0	0	0	0	1	0	3
Austrálie	0	0	1	0	0	0	0	0
Belgie	0	0	1	0	0	0	0	0
Bělorusko	0	0	0	0	0	0	0	13
Brazílie	0	0	1	0	0	0	0	0
Bulharsko	1	0	0	0	0	1	3	1
Dánsko	0	0	0	0	0	1	0	0
Estonsko	0	0	1	0	0	0	1	0
Francie	1	0	0	0	0	5	0	0
Indie	0	0	0	0	4	0	0	0
Itálie	1	0	0	0	0	24	0	4
Jeruzalém	0	0	1	0	0	0	0	1
Japonsko	0	0	0	0	0	1	0	0
Území bývalé Jugoslávie (SHS)	1	0	7	1	0	85	10	25
Kanada	0	0	1	0	0	1	0	0
Libanon	0	0	1	0	0	0	0	0
Lichtenštejnsko	0	0	0	0	0	1	0	0
Litva	1	0	0	0	0	0	0	13
Lotyšsko	1	0	0	0	0	0	0	14
Maďarsko	3	0	20	0	0	42	4	249
Moldavsko	0	0	0	0	0	0	0	7
Německo	4	0	57	1	0	138	0	58
Nizozemí	0	0	1	0	0	3	0	0
Polsko	4	0	24	3	0	86	2	287
Rakousko	9	0	58	7	0	424	2	156
Rumunsko	2	0	14	0	0	27	7	134
Řecko	0	0	0	0	0	0	1	0
Slovensko	13	0	77	0	0	127	1	491
Švédsko	0	0	1	0	0	0	0	0
Švýcarsko	0	0	0	0	0	4	0	1

	Bez konfese	Buddhista	Evangelické směry	Gottgläubig	Hinduista	Římský katolík	Východní křesťanství	Žid
Turecko	0	0	0	0	0	2	0	0
Ukrajina	4	0	12	0	0	29	14	403
Uruguay	0	0	0	0	0	1	0	0
USA	0	0	2	0	0	1	0	4
Uzbekistán	0	0	0	0	0	0	0	1
Ruská federace	3	1	1	0	0	6	5	9

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)[134]

Můžeme tu například vidět, že na území dnešní Belgie, Kanady nebo Švédska se narodili evangelíci (v případě Belgie je to netypické, ale nabízí se tím hypotetický důvod migrace), na území dnešního Dánska a Lichtenštejnska se narodili katolíci, zatímco typickými zeměmi, kde se narodili židé, jsou Ukrajina, Polsko, Bělorusko nebo Maďarsko. Zajímavostí je vysoké procento židů mezi osobami narozenými ve Velké Británii, což má na svědomí indolog Moriz Winternitz, který strávil deset let své kariéry v Oxfordu. Tam se mu také narodily tři z pěti dětí – Ida, Artur a Josef. A protože z Oxfordu přesídlil na pražskou německou univerzitu,[135] jeho děti studovaly tady, a právě jejich doktoráty způsobily tento neočekávaný výsledek.

Pomocí tohoto souboru dat můžeme také ověřit hypotézu, že imigrace z východu byla způsobena omezením práv židovských studentů z východu na jejich domovských univerzitách. Do skupiny „osob z východu" můžeme z této sestavy zařadit studenty narozené na území dnešního Běloruska, Litvy, Lotyšska, Maďarska, Moldavska, Polska a Ukrajiny. Ve skupině doktorů z těchto oblastí tvoří skutečně valnou většinu židé, čímž můžeme považovat tuto hypotézu za potvrzenou.

Na závěr oddílu, věnovaného otázce národnosti, by bylo vhodné se také vyjádřit ke genderovému složení národnostních skupin studentů narozených mimo české země. Při pohledu do dat v tabulce č. 13 je hodnocení celkem jednoduché – procenta žen mezi studenty

[134] Jediný buddhista, kterého uvádí matrika doktorů NU, je zvláštním případem: doktor medicíny Alexander Ulanow zřejmě žil v Praze se svou rodinou původu (jeho otec je v matrice uvedený jako Dr. Badma Ulanow, advokat, Prag). Místo narození doktorů není v této části matriky vpisováno, pozornost ovšem zaujme právě konfese. Podle ní a podle křestního jména otce usuzuji na kalmycký původ rodiny. V digitalizačním projektu, který zřejmě čerpal z dalších, snad imatrikulačních dokumentů doktora Ulanowa, je u místa narození uvedeno „Novočerkask", což ukazuje do téhož regionu, dnes spadajícího pod rámec Ruské federace. Nicméně Alexanderův doktorát budí určité pochybnosti – studoval neúspěšně na české univerzitě od roku 1930, ale promoval teprve na univerzitě nacistické. Asociace s nacismem má spíše osobní podklad, než že by souvisela s kalmyckým původem rodiny. Nicméně vzhledem k zajímavému a tragickému osudu tohoto etnika, který se nacismu úzce týkal, je toto spojení hodné povšimnutí.

[135] Zajisté by to nedělal, kdyby byla pražská německá univerzita tak bezvýznamná a provinční, jak uvádějí některé starší zdroje.

cizinci[136] jsou různě vysoká, ale celkové počty většinou velmi malé, takže procentům nemůžeme přikládat žádnou váhu (jde o vyslovené kolísání malých dat). U velkých skupin už se zastoupení žen tak výrazně neliší (5–15 %), s jedinou výjimkou, kterou jsou osoby narozené na území dnešní Ruské federace (29 %).

Tab. 13: Složení držitelů doktorátů, narozených mimo české země, vyjádřené počtem mužů a žen, a percentuálním podílem žen

	Ženy	Muži	Celkový součet	% žen
Velká Británie	1	3	4	25
Austrálie	0	1	1	0
Belgie	1	3	4	25
Bělorusko	3	10	13	23
Brazílie	1	0	1	100
Bulharsko	1	11	12	8
Dánsko	1	0	1	100
Egypt	0	2	2	0
Estonsko	0	3	3	0
Francie	1	12	13	8
Indie	0	4	4	0
Irák	0	1	1	0
Itálie	4	27	31	13
Jeruzalém	1	1	2	50
Japonsko	0	1	1	0
Území bývalé Jugoslávie (SHS)	9	133	142	6
Kanada	0	2	2	0
Libanon	0	1	1	0
Lichtenštejnsko	0	1	1	0
Litva	1	13	14	7
Lotyšsko	4	16	20	20
Maďarsko	36	289	325	11
Moldavsko	3	5	8	38
Německo	80	450	530	15

[136] Osoby, narozené mimo české země.

	Ženy	Muži	Celkový součet	% žen
Nizozemí	0	6	6	0
Polsko	64	399	463	14
Rakousko	81	709	790	10
Rumunsko	26	163	189	14
Řecko	0	3	3	0
Slovensko	69	684	753	9
Švédsko	1	0	1	100
Švýcarsko	0	5	5	0
Turecko	1	2	3	33
Ukrajina	60	440	500	12
Uruguay	0	1	1	0
USA	1	6	7	14
Uzbekistán	1	0	1	100
Ruská federace	11	28	39	28

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

Konfese

Populace doktorů Německé univerzity v Praze má relativně stabilní konfesní kompozici, přestože se NU jeví jako mezinárodní instituce své doby, a mohla by se v tomto směru dynamicky proměňovat podle konfese zahraničních studentů, kteří se na ni zapisovali (a ta, jak jsme viděli u zahraničních studentů, byla pestrá). Univerzitu za celou dobu absolvovalo s doktorským titulem 5 % evangelíků všech druhů, 40 % židů, 53 % katolíků a 1 % bezkonfesních osob. Na první pohled vidíme vysoký podíl židů, ale otázka židovství v akademickém prostředí a v tomto typu pramene (matrika) není jednoduchá, jak je částečně vysvětleno už v úvodu.

Otázku židovské identity v univerzitním prostředí zevrubně analyzoval Jiří Pešek.[137] Nejpalčivějším problémem takto zaměřeného výzkumu je, že nemůžeme deklarovanou konfesi považovat za zcela spolehlivou, zvláště s ohledem na antisemitismus, který vedl řadu židů k zatajování konfese (anebo k zastavení náboženské praxe, možná i k ateismu, to se v matrice nedá dost dobře rozlišit),[138] a některé židy dokonce ke konverzi. Navíc můžeme

[137] J. Pešek, *Židovští studenti pražských univerzit 1882–1939*, s. 69–80.

[138] Posuzovat míru a autenticitu židovství není v prosopografii vůbec možné. Ani při detailní znalosti jednotlivých osobností není snadné retrospektivně říct, zda někdo byl nebo nebyl žid, do jaké míry, v jakém období svého života a ve kterém ohledu. Úřední identita nemusí korespondovat s praxí a subjektivním vnímáním své osoby, jak se můžeme přesvědčit například v Kafkově povídce Dopis otci. V něm autor vyjadřuje svůj vztah k judaismu velmi rozporuplně, s motivy lhostejnosti, odporu, popření, ale i zájmu a lítosti. Franz Kafka – Gabriela Veselá – Jiří Veselý, *Dopis otci a jiné částečné povídky*, Praha 1996, s. 191–195. Metodicky nepříznivým pramenem, ačkoli asi jediným, který by danou informaci mohl upřesnit, by byla interní úřední dokumentace

ve studovaném období poukázat na přirozené přesměrování integrace židů. Po založení samostatné Československé republiky se české etnikum stalo dominantním, a židé ztratili důvod integrovat se k německy hovořícímu obyvatelstvu, když primárním jazykem státní správy se stala čeština.[139] Židé se tedy uvnitř sledovaného období přestávali integrovat k německy hovořícímu obyvatelstvu, naopak posílili integraci k Čechům, což se projevilo i na jejich volbě univerzity.[140] Je tedy namístě vnímat židy jako neostře ohraničené myšlené společenství, které má jen částečný překryv mezi úřední, subjektivní a praktickou náboženskou identitou, a u kterého pozorujeme vývoj integračních vzorců.

Kromě deklarovaných židů tedy na NU vidíme i osoby, jejichž židovský původ zůstal matrice skrytý, a část židů, domácích i zahraničních, tu od určitého momentu nevidíme, protože dali přednost Univerzitě Karlově. To ovšem neznamená, že by integrace do české akademické komunity byla pro ně snazší, nebo že by se vyhnuli projevům antisemitismu, případně xenofobie.

Problémem specifickým pro matriku doktorů je otázka, zda vysoký podíl židů mezi doktory právě nesouvisí s antisemitismem, který mohl účinkovat podobně jako tlak, jaký zažívaly ženy po vstupu do sekundární pedagogiky. Členové komunity se ztíženou výchozí pozicí (například ženy, cizinci, židé, ale hypoteticky i osoby trpící viditelným zdravotním postižením, nebo jakoukoli jinou odlišností od většinové společnosti) mohou potřebovat maximální institucionální oporu k prokázání své odborné autority, a je tedy možné, že i židé volili doktorát z tohoto důvodu častěji. Bez porovnání s datovým souborem posluchačů a jinak examinovaných absolventů se to ovšem nedozvíme.

Minorit v rámci meziválečného Československa bylo více, ale detailnější rozbor této problematiky se vymyká formátu i cílům této práce, a matrika doktorů snad ani není vhodným pramenem pro studium tak komplexního tématu.[141]

Na české univerzitě židé nikdy nedosáhli tak vysokého podílu jako na německé – především proto, že byla větší než německá. Nicméně jejich přesun je dobře patrný v publikovaných datech posluchačů: na Karlově (české) univerzitě v akademickém roce 1931/1932 studovalo více deklarovaných židů (1613), než na německé (1431).[142]

Doktoři NU byli především členové dvou náboženských komunit: katolické a židovské. Jejich poměr byl až do prvního decennia dvacátého století dost vyrovnaný. Teprve v roce 1910 je židů vůči křesťanům výrazně méně, přitom se ale celkový počet doktorů v tomto období nijak nezměnil, jedná se čistě o změnu kompozice, jak potvrzuje i následující

židovských náboženských obcí. V účetních knihách by mohlo být zaneseno, kdo z členů platil příspěvky, případně alespoň nárazově dal obci/synagoze dar (cedaku), v dalších zápisech by mohly být záznamy, čí Jahrzeit se připomínal apod. Pokud jsou vůbec dochovány konzistentní dokumenty tohoto rázu, jejich sériové studium se jeví pro doplnění této studie neúměrně náročné.

[139] Minoritní etnika se obvykle integrují do majoritních, nikoli do jiných minoritních, srov. K. Čapková, *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918–1938*.

[140] Preference meziválečných židů k výběru české univerzity si všímali i J. Pešek – B. Zilynská, *Židovští studenti pražské české a německé univerzity okolo roku 1900*, s. 108–112. Machačová a Matějček nicméně uvádějí, že ve velkém měřítku (zde je řeč pouze o univerzitních poměrech) se židé i po roce 1918 hlásili spíše k německé než k české národnosti. J. Machačová – J. Matějček, *Sociální pozice národnostních menšin v českých zemích 1918–1938*, s. 257.

[141] Machačová a Matějček trefně nadsazují sociální rozdrobenost Československa slovy: „Když budeme trochu přehánět, bylo meziválečné Československo vlastně státem složeným kompletně jen z menšin." Viz J. Machačová – J. Matějček, *Sociální pozice národnostních menšin v českých zemích 1918–1938*, s. 36.

[142] J. Havránek – Z. Pousta (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, s. 606, 616.

tabulka 14. Počet židů se pak v době expanze univerzity po první světové válce celkem přiměřeně zvyšuje a jejich podíl zůstává víceméně stabilní až do roku 1938. Nadpoloviční podíl židů mezi doktory už německá univerzita ve dvacátém století nezaznamenala, ale ani po změně směřování židovských studentů na Karlovu univerzitu nenastal vyslovený exodus z NU – před rokem 1939 nedošlo k poklesu jejich podílu mezi doktory pod 25 %.

Tab. 14: Konfese doktorů NU

	Východní křesťanství	Buddhismus	Evangelické směry	Hinduismus	Judaismus	Katolictví	Bez konfese
1882	0	0	0	0	5	18	0
1883	1	0	1	0	43	61	0
1884	2	0	1	0	45	36	0
1885	1	0	1	0	33	40	0
1886	2	0	4	0	49	57	1
1887	0	0	3	0	44	52	0
1888	1	0	1	0	80	54	0
1889	1	0	1	0	71	70	0
1890	1	0	0	0	56	69	0
1891	0	0	2	0	60	67	0
1892	0	0	3	0	66	72	0
1893	0	0	3	0	86	66	0
1894	0	0	5	0	83	82	0
1895	0	0	0	0	78	89	0
1896	1	0	1	0	74	67	0
1897	0	0	1	0	84	77	1
1898	0	0	2	0	74	68	0
1899	0	0	5	0	74	83	0
1900	0	0	7	0	67	71	0
1901	0	0	9	0	72	80	1
1902	0	0	5	0	56	58	0
1903	2	0	2	0	69	76	0
1904	0	0	8	0	59	63	1
1905	0	0	4	0	58	67	2
1906	3	0	7	0	53	59	0
1907	1	0	7	0	66	61	1

	Východní křesťanství	Buddhismus	Evangelické směry	Hinduismus	Judaismus	Katolictví	Bez konfese
1908	0	0	11	0	43	51	0
1909	0	0	9	0	62	93	0
1910	2	0	8	0	39	91	1
1911	2	0	10	0	47	98	1
1912	2	0	10	0	55	99	0
1913	0	0	14	0	54	99	0
1914	1	0	7	0	62	117	3
1915	1	0	3	0	50	76	1
1916	0	0	5	0	24	52	0
1917	1	0	6	0	33	75	0
1918	1	0	4	0	33	92	2
1919	1	0	18	0	76	159	1
1920	0	0	17	0	159	267	4
1921	1	0	33	0	228	308	10
1922	0	0	33	0	176	272	16
1923	1	0	21	0	178	236	11
1924	1	0	15	0	159	192	15
1925	1	0	21	0	195	236	9
1926	1	0	31	0	201	247	16
1927	1	0	26	0	160	230	13
1928	1	0	25	0	144	239	9
1929	1	0	21	0	148	231	4
1930	2	0	24	1	143	263	17
1931	0	0	24	2	140	279	9
1932	1	0	25	0	153	305	9
1933	2	0	27	0	169	308	15
1934	2	0	46	0	210	366	10
1935	1	0	49	0	194	383	8
1936	3	0	48	0	176	418	15
1937	0	0	61	1	179	404	4
1938	1	0	82	0	173	417	13
1939	1	0	112	0	87	1072	6
1940	13	1	23	0	0	355	2

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

O postupném posunu NU směrem k nacismu nelze pochybovat, je ale otázkou, jak silně tato její tvář ovlivňovala denní provoz. Židé se totiž nepřestali zapisovat ke studiu na NU, a v matrice doktorů vidíme, že úspěšně získávali ceněný gradus, na který každý nedosáhnul. U organizace, kde by židé měli každodenní vážné problémy, anebo se tam necítili bezpečně, případně by jim bylo bráněno v postupu studiem, bychom jejich přetrvávající zájem asi nepředpokládali. Vzhledem k tomu, že i po roce 1933 byl pokles podílu židovských doktorů velmi pozvolný, je možné prizmatem tohoto pramene situaci interpretovat takto: Přes jednoznačnou přítomnost německých nacionálně-socialistických sil v mocenské sféře univerzity a četných projevů sympatií vůči nacistickému Německu (které ale měly ve starším období spíš performativní, než bezprostředně politický význam) univerzita umožňovala židům studium až do roku 1939 a židé tuto možnost hojně využívali.[143] Detailní přehled podílu deklarovaných židů mezi doktory poskytuje následující tabulka 15.

Tab. 15: Podíl deklarovaných židů mezi doktory všech fakult NU

Rok	% židů
1882	22
1883	41
1884	54
1885	44
1886	43
1887	44
1888	59
1889	50
1890	44
1891	47
1892	47
1893	55
1894	49
1895	47
1896	52
1897	52
1898	51
1899	46
1900	46
1901	44

Rok	% židů
1902	47
1903	46
1904	45
1905	44
1906	43
1907	49
1908	41
1909	38
1910	28
1911	30
1912	33
1913	32
1914	33
1915	38
1916	30
1917	29
1918	25
1919	30
1920	36
1921	39

Rok	% židů
1922	35
1923	40
1924	42
1925	42
1926	41
1927	37
1928	34
1929	37
1930	32
1931	31
1932	31
1933	32
1934	33
1935	31
1936	27
1937	28
1938	25
1939	7
1940	0

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

[143] Česko-německé potýkání na univerzitě je širokým a nelehkým tématem, které nelze shrnout jednou větou; mimo jiné i proto, že rozpory neprobíhaly vždy přímo, ale i v zástupných tématech a pozicích. Blíže viz J. Pešek – N. Lohmann, *Guido Goldschmiedt*, s. 79–110.

Jak můžeme vidět v tabulce č. 15, podíl židů mezi doktory NU se už ve dvacátém století nedostal nad 50 % všech osob s uvedenou konfesí a v meziválečném období osciluje většinou mezi 30 a 40 % (medián let 1919–1939 je 33 %; pro korekci závěrečného poklesu v tomto období může být výstižnější spočítat medián jen z období 1919–1938, ale ten se příliš neliší – 34 %).

Distribuce židů na fakultách potvrzuje závěry Jiřího Peška o tom, že nejvíce se židé koncentrovali na právnické a lékařské fakultě (ačkoli je nutné připomenout, že to jsou fakulty tak jako tak největší, a mimoto s výlučným/významným podílem doktorátů). Můžeme to vidět v obou následujících tabulkách 16 a 17, kde jsou počet a zastoupení židů vyjádřeny. (Pro lepší přehlednost jsou data rozdělena do dvou tabulek: v jedné je počet čerstvých doktorů deklarované židovské konfese v daném kalendářním roce, ve druhé je jejich percentuální zastoupení mezi všemi čerstvými doktory dané fakulty s deklarovanou konfesí).

Tab. 16: Počet doktorů židovské konfese na jednotlivých fakultách NU (čísla představují počet čerstvých doktorátů osob s deklarovanou židovskou konfesí na dané fakultě v daném kalendářním roce).

	PF NU	LF NU	PřF NU	FF NU
1882	5	0		0
1883	24	18		1
1884	31	10		4
1885	18	14		1
1886	25	23		1
1887	27	14		3
1888	50	30		0
1889	30	41		0
1890	23	33		0
1891	30	30		0
1892	33	33		0
1893	29	55		2
1894	23	59		1
1895	28	49		1
1896	29	44		1
1897	27	54		3
1898	26	45		3
1899	27	46		1
1900	22	41		4
1901	27	43		2
1902	28	27		1

	PF NU	LF NU	PřF NU	FF NU
1903	34	33		2
1904	39	15		5
1905	32	22		4
1906	25	23		5
1907	43	18		5
1908	26	14		3
1909	36	19		7
1910	17	14		8
1911	23	17		7
1912	20	14		21
1913	25	21		8
1914	24	31		7
1915	20	23		7
1916	12	8		4
1917	11	13		9
1918	14	14		5
1919	46	22		8
1920	75	72	2	10
1921	70	148	6	4
1922	39	121	10	6
1923	32	139	6	1
1924	20	127	8	4
1925	34	147	6	8
1926	49	143	5	4
1927	29	113	15	3
1928	52	78	3	11
1929	47	95	3	3
1930	72	54	9	8
1931	52	83	3	2
1932	63	77	10	3
1933	55	100	9	5
1934	71	124	6	9
1935	62	116	8	8
1936	53	103	13	7
1937	48	121	6	4

	PF NU	LF NU	PřF NU	FF NU
1938	42	110	11	10
1939	6	77	3	1

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

Tab. 17: Percentuální podíl doktorů židovské konfese na jednotlivých fakultách NU. (Počet čerstvých doktorátů osob s deklarovanou židovskou konfesí daného kalendářního roku na každé fakultě je vztažen k celkovému počtu čerstvých doktorátů osob s jakoukoli deklarovanou konfesí, téhož roku na téže fakultě).

	PF NU	LF NU	PřF NU	FF NU
1882	38 %	0 %		0 %
1883	47 %	40 %		20 %
1884	54 %	56 %		57 %
1885	44 %	47 %		25 %
1886	48 %	41 %		20 %
1887	49 %	42 %		30 %
1888	69 %	56 %		0 %
1889	43 %	60 %		0 %
1890	51 %	46 %		0 %
1891	50 %	46 %		0 %
1892	50 %	48 %		0 %
1893	48 %	62 %		40 %
1894	53 %	50 %		14 %
1895	52 %	47 %		33 %
1896	45 %	60 %		20 %
1897	54 %	53 %		30 %
1898	46 %	59 %		30 %
1899	46 %	55 %		6 %
1900	42 %	53 %		33 %
1901	44 %	47 %		25 %
1902	52 %	54 %		8 %
1903	49 %	46 %		29 %
1904	46 %	45 %		45 %
1905	50 %	51 %		20 %
1906	48 %	48 %		24 %

	PF NU	LF NU	PřF NU	FF NU
1907	53 %	46 %		38 %
1908	43 %	61 %		17 %
1909	41 %	40 %		25 %
1910	24 %	37 %		28 %
1911	32 %	31 %		23 %
1912	27 %	26 %		57 %
1913	33 %	38 %		26 %
1914	36 %	32 %		26 %
1915	47 %	38 %		27 %
1916	36 %	35 %		19 %
1917	29 %	28 %		36 %
1918	21 %	38 %		19 %
1919	33 %	26 %		25 %
1920	30 %	46 %	40 %	26 %
1921	29 %	53 %	26 %	14 %
1922	21 %	52 %	36 %	12 %
1923	23 %	52 %	19 %	11 %
1924	19 %	59 %	27 %	12 %
1925	28 %	54 %	22 %	21 %
1926	32 %	51 %	17 %	13 %
1927	21 %	51 %	37 %	11 %
1928	32 %	49 %	7 %	21 %
1929	27 %	56 %	11 %	10 %
1930	34 %	38 %	19 %	19 %
1931	27 %	44 %	8 %	5 %
1932	31 %	39 %	20 %	8 %
1933	25 %	47 %	20 %	13 %
1934	28 %	43 %	15 %	20 %
1935	23 %	41 %	22 %	16 %
1936	20 %	35 %	25 %	15 %
1937	22 %	36 %	17 %	8 %
1938	14 %	38 %	21 %	23 %
1939	1 %	12 %	7 %	1 %

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

Z tabulek je zřejmé, že do první světové války byly lékařská a právnická fakulta skutečně silně židovské (nutno ovšem připomenout, že tyto dvě srovnáváme pouze s FF, protože od teologické fakulty účast židů nikdy nikdo neočekával, a samostatná přírodovědecká fakulta ještě neexistovala).[144] Důvodem k menšímu zájmu židů o filosofickou fakultu snad mohl být její křesťanský základ, který se tu na rozdíl od právnické a lékařské fakulty bezprostředně týkal obsahu studia, a tedy určitá jinakost, cizost nebo cizorodost, kterou mohli židé vnímat. Dalšími možnými důvody mohlo být odlišné vnímání školství ze strany praktikujících židů, anebo zaměření na pragmatickou (řekněme obchodní) životní logiku, vzhledem k orientaci na obchod, která se stala vynucenou tradicí židovského obyvatelstva.[145] Jestliže budeme právo (přinejmenším advokacii) a medicínu považovat za svobodná povolání, můžeme situaci interpretovat tak, že židé inklinovali více k profesní svobodě než k integraci do systémů. Toto vysvětlení se zdá o to silnější, že doktoři filosofie byli perspektivní adepti (učitelské) státní služby, do které neměli židé zcela rovný přístup, a tudíž ani motivaci vydat se tímto směrem.[146] Tuto hypotézu by mohlo v dalším bádání posílit zjištění, že židé na právnické fakultě častěji skládali všechna tři rigoróza, která je teprve opravňovala ke svobodně praktikované profesi, a méně se spokojovali se složením pouze tří státních zkoušek. Touto cestou, jak zmíněno výše, se právě vydávali adepti úřední kariéry, především státní, a pokud byla pro židy skutečně nepříznivá, neměli by důvod ji volit. K tomuto bádání ale bude nutné vytvořit nový objemný dataset, a vzhledem k nejistotě úřední konfese nebudou závěry nikdy jisté.

Na filosofické fakultě NU byl téměř nulový výskyt doktorátů bezkonfesních osob (19 za celou dobu existence – 1,3 %) a kromě židů (255 doktorátů za celou dobu existence – 17,4 %) a evangelíků (106 doktorátů za celou dobu existence – 7,2 %) na ní byli prakticky jen římští katolíci (1073 – 73,2 %). I tak ale na filosofické fakultě vidíme některé ročníky doktorů, které jsou silně židovské, zejména roky 1884, 1904 a 1912.

Další důležitou otázkou je, zda intenzita vnějších projevů antisemitismu (takových, které pronikaly do veřejného prostoru, mimo univerzitu) viditelně korelovala s počtem židů na NU. Samozřejmě tím neověřujeme předpoklad, že by antisemitismus stavěl své narativy na objektivní skutečnosti. Nicméně se můžeme ptát, jestli bylo pravdou, že bylo židů na německé univerzitě nápadně mnoho, protože tento argument se od dvacátých let dvacátého století v dobách protižidovských nepokojů[147] ve veřejném prostoru opakovaně objevoval. Předkládaná práce může odpovědět pouze optikou doktorátů, která ale nesvědčí pro to, že by námitka vůči neočekávaně vysokému počtu domácích nebo zahraničních židů měla opodstatnění, tedy že by byla meziválečná německá univerzita přeplněna židy. Z údajů matriky doktorů vyvozujeme, že přítomnost židů na německé univerzitě byla naopak ve dvacátém století slabší než v devatenáctém, a stupňování antisemitských projevů tedy není

[144] Nerovnoměrnou distribuci studentů židovského vyznání popsali J. Pešek – N. Lohmann, *Guido Goldschmiedt*, s. 79–110.

[145] Židé byli z řady povolání vytlačováni strukturálními restrikcemi, před rokem 1848 a zejména před systemálním patentem neměli ani srovnatelná práva jako majoritní (křesťanská) společnost, před reformami Josefa II. nesměli ani obdělávat půdu. Jejich profesní volba byla po dlouhou dobu reálně omezena na obchod a zprostředkování.

[146] Srov. Hillel J. Kieval, *Languages of Community: The Jewish Experience in the Czech Lands*, Berkeley 2000, s. 35, 77; Marsha L. Rozenblit, *The Jews of Vienna*, s. 100.

[147] Podrobnější přehled o nich poskytuje Alena Míšková v kapitole *Nacifikace německého studentstva v Praze*, in: J. Ratajová (ed.), Pražský student: Univerzitní studenti v dějinách Prahy, Praha 2008, s. 133–143.

nijak podmíněno ani stimulováno skutečnou viditelností židů, spíše společenským vývojem, politickou situací a vývojem diskurzu, odehrávajícího se na půdě univerzity. Například Steinherzova aféra (Samuel Steinherz byl k nelibosti studentů zvolen rektorem NU roku 1922[148]) svědčí o napětí, anebo přinejmenším křehké stabilitě soužití diverzní komunity německé univerzity, kde oficiální rovnoprávnost židů neznamenala skutečnou rovnost, ani toleranci nebo harmonii vztahů, a antisemitismus byl součástí normy.

Velmi zajímavou otázkou je také preference fakult v subpopulaci deklarovaných židů. Během první světové války je distribuce židovských doktorátů mezi fakultami celkem rovnoměrná. Po válce se vyšvihla medicína do dominantního postavení, které si mezi židy udržela až do konce období, během kterého tu směli studovat a promovat.

Od třicátých let promovalo méně židů na právnické fakultě – otázkou je, proč právě na právech. Možným důvodem je relativně nižší prostorová mobilita právnického vzdělání, která je v době nestabilní politické situace klíčová, a to nejen teoreticky. Předvídavost a využití příležitosti k emigraci byla hlavním vzorcem přežití židovského obyvatelstva Evropy v souvislosti s druhou světovou válkou. V meziválečné době samozřejmě nebylo jasné, jak se napjatá mezinárodní situace vyvine, ale ostražitost a pragmatické uvažování byly každopádně namístě. Politické krize, totalitní režimy a ozbrojené konflikty bývají i bez hrozby genocidy spojené s migrací, která sice téměř vždy znamená určitý sociální sestup už kvůli absenci kontaktů a cizímu jazyku, ale nemusí znamenat ztrátu profesního uplatnění – záleží na jeho charakteru, a právo není výhodný exportní obor. Udržení právní profese v cizí zemi je velmi problematické kvůli odlišnému právnímu systému. Pro adepty studia, pomýšlející na emigraci, byla medicína v tomto smyslu zřejmě výhodnější.

Za volbou medicíny ovšem mohl stát také stoupající odpor proti setrvávání cizinců-absolventů vysokých škol po absolutoriu v Československu, a tedy primární záměr studenta uplatnit se po získání doktorátu v jiné zemi. Právnická fakulta mohla tím spíš odradit adepty práva, narozené mimo území Československa, kteří by vystudovali československé právo a při promoci se nuceně vzdali práva na uplatnění své odbornosti. V případě práva se jednalo o neviditelné strukturální procesy, ale v případě medicíny i o zcela viditelné: v meziválečném období byli studenti, přicházející ze zahraničí, kteří nedosáhli do doktorátu československého občanství, nuceni podepsat revers – prohlášení, ve kterém se zavázali, že nebudou usilovat o praxi na území Československa.[149]

[148] František Kavka rozepři popisuje tak, že za Rakouska bylo zvykem, že pokud byl na NU zvolen do funkce rektora žid, svého úřadu se vzdal a byl za to odměněn od vlády vyznamenáním. Steinherz se v rozporu s touto zvyklostí úřadu ujal, což způsobilo odpor studentstva, a když v únoru roku 1923 podal demisi, ministr školství a národní osvěty ji nepřijal. Musel tedy své funkční období (v tichosti) dokončit. František Kavka, *Památce Samuela Steinherze*, Židovská ročenka, Praha 1983, s. 66, dostupné také online: <https://kramerius.jewishmuseum.cz/uuid/uuid:fcf7a6e0-09d8-11e1-a006-000d606f5dc6> [11. 7. 2025]. Srov. Michal Šimůnek – Antonín Kostlán, *Disappeared science: biographical dictionary of Jewish scholars from Bohemia and Moravia – victims of Nazism, 1939–1945*, Červený Kostelec 2013, s. 216–228.

[149] Otto Placht–František Havelka, *Předpisy pro vysoké školy republiky Československé*, Praha 1932, s. 1548. Revers ale sám o sobě nebyl vždy konečným rozhodnutím, jak můžeme dokázat v jednotlivých případech, kde známe další osud doktorů. V roce 1927 byl promován na doktora medicíny Samuel Mangejm z Gomelu (Bělorusko) a z matriky vyplývá, že podepsal revers („Vydal revers, že se vzdává praxe v Československé republice, nejsa jejím příslušníkem."), AUK, f. Matriky Univerzity Karlovy, inv. č. 6, Matrika doktorů Univerzity Karlovy VI, s. 2748. Díky dalším pramenům víme, že doktor Mangejm v Československu zůstal až do roku 1938 a po celou dobu se lékařské praxi věnoval. Vstřícnost úřadů si snad získal tím, že na začátku své kariéry praktikoval na Podkarpatské Rusi, pro kterou se lékaři sháněli těžko. Národní archiv České republiky,

Poslední židé, kteří na německé univerzitě promovali, byli: lékařka Ruth Steinhart, narozená roku 1912 v Brně, promovala 14. února 1939. Provdala se za Arnošta Wulkana, válku přežila ve Velké Británii, kde získala status uprchlíka[150] a dožila se 79 let, je pohřbena v Praze.[151] Přírodovědec (chemik) Ladislaus Meczner, narozen roku 1909 v Budapešti, promoval 18. února 1939. Obhájil disertační práci o aminoantrachinonových barvivech odvozených od tetrachlorchinizarinu.[152] Yad Vashem ho eviduje jako vězně v KZ Dachau.[153] USHMM ho eviduje jako vězně v KZ Mauthausen.[154] Jeho osud je patrně neznámý, nekonkretizuje ho ani jeho rodina.[155] Právník Emil Löwi, narozen roku 1913 v Karlových Varech, promoval 23. února 1939. Navzdory vší snaze se mu nepodařilo včas emigrovat a byl zavražděn v Osvětimi.[156] Filosof (muzikolog) Alfred Strauss, narozen roku 1886 v Plzni. Tento pozoruhodný muž, který v mládí studoval práva na NU (má záznam o právněhistorické zkoušce), na filosofické fakultě promoval 22. března 1939 (*sic!*) v 53 letech, a do té doby se živil jako pianista. Obhájil disertační práci o nazírání hudby Karla Christiana Friedricha Krause.[157] Nedlouho poté byl zavražděn v Malém Trostinci.[158]

Pro srovnání konfesních poměrů je vhodné uvést, že i na české lékařské fakultě byla římskokatolická konfese dominantní, ale její dominance výrazně oslabovala po první světové válce, a to nejen vlivem imigrace z východu, což mělo za následek meziválečný vzestup podílu pravosláví a řeckokatolického vyznání (pravděpodobně imigrace posílila i popsaný vzestup judaismu na UK).

Po rozpadu Rakouska-Uherska, které mělo katolicismus jako státní náboženství, odpadl dřívější ostych a občané Československa poměrně často využívali možnost katolickou církev jednoduše opustit – přihlásit se k českým církvím (Církvi československé husitské nebo Jednotě českobratrské), anebo prostě z církve vystoupit. Právě tyto tři skupiny, které ve studovaném období vznikaly (husité, bratři a bezkonfesní) pak dohromady tvoří během meziválečného období 20–30 % posluchačů UK (medián 24 %).[159] Na NU je téměř nepozorujeme. Odchod z církve na německé univerzitě nehrál do roku 1937 velkou roli,[160] medián podílu bezkonfesních mezi doktory všech fakult činil 1,9 %. Naproti tomu evangelické směry, pozorované na NU, jako augsburští, kalvinisté a jiní, měly na české univerzitě zanedbatelné zastoupení – v meziválečném období nedosáhly ani jednou tří procent.

fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1931–1940, karton 8670, Sg. M860/1, Samuel Mangeim.

[150] Dostupné online: <https://www.ushmm.org/online/hsv/person_view.php?PersonId=3742388> [15. 3. 2025].

[151] Dostupné online: <https://www.geni.com/people/Ruth-Wulkanov%C3%A1/6000000187227720842> [14. 3. 2025].

[152] M. Výborná, *Disertace pražské university*, II, *Německá universita*, s. 181.

[153] Dostupné online: <https://collections.yadvashem.org/en/names/6521980> [14. 3. 2025].

[154] Dostupné online: <https://collections.yadvashem.org/en/names/6521980> [14. 3. 2025].

[155] Dostupné online:<https://www.geni.com/people/Ladislaus-Metzner/6000000037767440620> [14. 3. 2025].

[156] Dostupné online: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obet/106681-emil-l-wi/> [14. 3. 2025].

[157] M. Výborná, *Disertace pražské university*, II, *Německá universita*, s. 106.

[158] Dostupné online: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obet/128116-alfred-strauss/> [14. 3. 2025].

[159] J. Havránek – Z. Pousta (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, s. 596–619.

[160] S výjimkou nacistické Německé Karlovy univerzity, která v matrikách existenci konfese ignorovala a celkově stála na jiných idejích než náboženských v tradičním smyslu.

Sociální původ doktorů

Chceme-li nahlížet na univerzitu jako na instituci, která má významný vliv na strukturu společnosti, je dobré se zaměřit na otázky, které společenské vrstvy se na ní vzdělávaly, jestli měly nějaké oborové (fakultní) preference, a ptát se, co je k tomu motivovalo. Datový soubor, vzniklý z matriky doktorů, může tuto problematiku aspoň částečně vyjasnit.

Jak je vysvětleno v úvodu, analýza sociálního původu je provedena dvěma způsoby – revidovaným Goldthorpovým schématem, které je sociologicky argumentované, standardní a jeho použití na tak velkou skupinu výrazně uživatelsky přívětivější, a pak také schématem, které použili Havránek a kol. při tvorbě Dějin UK III a IV, aby bylo možné tato data alespoň přibližně porovnat. Z Havránkova schématu je ovšem těžké vyvodit nějaké obecnější závěry, ale jsou na něm nejlépe vidět odlišnosti porovnávaných populací. Obecnější závěry můžeme navrhovat na základě práce s Goldthorpovým schématem (resp. s jeho modifikací a přibližným převodem Havránkova schématu do ní, jak je popsán v metodách). Při tomto porovnávání ovšem nesmíme zapomínat, že pracujeme na jedné straně s daty posluchačů a na druhé straně s daty doktorů. I kdybychom se vzdali možnosti porovnat statické poměry uvnitř jednotlivých populací, máme ještě další možnost. Sociální složení obou skupin má totiž časovou dynamiku, kterou porovnat můžeme, anebo alespoň můžeme na pozorované trendy poukázat. Další studie pak mohou ověřit, jestli má stejné výsledky i srovnání ekvivalentních vzorků (posluchačů s posluchači, doktorů s doktory).

Začněme Havránkovým schématem. Podle něj se na první pohled zdá, jako by se z hlediska sociálního původu (profese otce) doktorů NU během sledovaného období žádné dramatické změny neodehrály, ačkoli určité trendy tu viditelné jsou. Vrstvy 1 (velkostatkáři a statkáři) a 2 (podnikatelé) jsou víceméně stabilně široké (pouze rozkolísané), není na nich zřejmý žádný trend. Vrstva 3 (vzdělanci) se podle očekávání pozvolna rozšířila, a to bez výrazných fluktuací, spíše plynule rostla po celé sledované období. Vrstva 4 (měšťané) se na počátku sledovaného období rozšiřovala a nejsilněji zastoupená byla v letech 1895–1907, poté se začala zužovat a ve třicátých letech už byla sotva patrná. Vrstva 5 (obchodníci) se udržovala celkem stabilní do první světové války, po ní se postupně zužovala a k nejvýraznějšímu zúžení došlo ve druhé polovině třicátých let. Vrstva 6 (úředníci) se prakticky po celé sledované období mírně rozšiřovala. Vrstva 7 (zřízenci) se také v závěru období rozšířila, i když zůstala celkově tenká. Rozšiřovala se i vrstva 8 (řemeslníci a dělníci), zvláště ve druhé polovině třicátých let. Vrstva 9 (rolníci) byla na začátku období poněkud rozkolísaná a poté se spíše stabilizovala, než že by se nějak měnila.

Souhrn těchto změn bychom mohli interpretovat tak, že majetek utvářel stabilní podmínky pro dosažení vzdělání, stejně jako podnikání. Vzdělanci ale zřejmě své hodnotové rámce úspěšně reprodukovali, což odpovídá konceptu *bildungsbürgertum*, jak ho rozpracovala bielefeldská škola;[161] situace se jeví tak, že čím více členů vzdělané střední třídy ve společnosti přibývalo, tím větší měli jejich potomci zájem o vzdělání.

Obchodování se jeví zpočátku jako výhodná pozice, ale jeho význam se postupně zmenšuje, a zde se nabízí několik možných vysvětlení: jednak v souvislosti s vývojem

[161] Werner Conze – Jürgen Kocka (ed.), *Bildungsbürgertum im 19. Jahrhundert: Bildungssystem und Professionalisierung in internationaler Perspektive*, I, Stuttgart 1985.

společnosti, jejíž intelektuální střední vrstva se rozšiřuje a získává prestiž. Zároveň posiluje státní aparát a technická inteligence, zatímco obchodnické vrstvy ztrácejí.[162]

Je nutno vzít v úvahu i možnost, že tuto strukturální proměnu mohl způsobit částečný odliv židovských studentů z německé univerzity. Obchod byl, jak řečeno výše, tradičním židovským povoláním, a odliv židů se mohl odrazit i na struktuře sociálního původu studentstva. (Nelze ovšem s jistotou říct, jakého povolání je ten, kdo na univerzitě není, víme pouze kdo tam je, a v tomto případě je zorné pole ještě zúženo na ty, kteří odcházejí s doktorátem, tedy nejúspěšnější studenty. To vše může výsledný obraz deformovat.)

Neměli bychom přehlížet ani tu možnost, že zaznamenaný rozdíl v šíři společenských vrstev je spíše relativní, tzn. že zúžení obchodní vrstvy spočívá v tlaku ostatních rozšiřujících se vrstev, nikoli ve faktickém oslabování této). To by naznačovala čísla, podle nichž byly počty dětí obchodníků po první světové válce stabilní až do druhé světové války, kdy teprve poklesly. Tento pokles bychom asi přece jen mohli přisoudit absenci židů, ovšem může se také jednat o koincidenci. Naproti tomu, a tím se dostáváme k další vrstvě, počet doktorů z úřednických rodin ve třicátých letech ohromně, dá se říct skokově, vzrostl. Vzestup počtu doktorátů pozorujeme i u potomků zřízenců, a tady se snad dá také hovořit o určitém zlepšování životního standardu nižších sociálních vrstev, anebo zmírňování nerovností, které jejich dětem nyní umožnily častěji absolvovat univerzitu s doktorátem. Totéž můžeme říct o řemeslnících a dělnících, jejichž podíl se také mírně zvyšuje. Jako stabilní (a svým způsobem jistý) zdroj obživy se jeví zemědělství. O počtech zástupců jednotlivých sociálních vrstev se můžeme ujistit v tabulce č. 18.

Tab. 18: Sociální rozvrstvení doktorů podle schématu J. Havránka a kol.

	Havránek 1	**Havránek 2**	**Havránek 3**	**Havránek 4**	**Havránek 5**	**Havránek 6**	**Havránek 7**	**Havránek 8**	**Havránek 9**
1882	0	0	5	0	2	10	1	0	5
1883	2	5	26	6	25	18	0	2	7
1884	1	2	31	2	26	9	1	3	3
1885	3	1	20	3	20	16	0	2	8
1886	2	2	32	7	26	25	2	3	9
1887	0	6	23	5	27	21	0	6	6
1888	3	3	29	5	50	29	3	6	6
1889	0	7	33	9	41	22	0	11	11
1890	1	6	37	7	29	20	4	8	10
1891	1	4	31	5	25	23	4	9	20
1892	4	3	33	6	40	19	3	9	18

[162] Těžko říct, jak do tohoto rámce zapadá vrstva osob, které se označují za měšťany. Je možné, že jejich úbytek ve sledovaném období je následkem změny v označování profese otce, nikoli skutečné sociální změny.

	Havránek 1	Havránek 2	Havránek 3	Havránek 4	Havránek 5	Havránek 6	Havránek 7	Havránek 8	Havránek 9
1893	5	8	36	15	47	20	2	9	11
1894	6	14	49	8	52	24	4	4	6
1895	11	6	36	8	57	20	1	11	14
1896	6	9	39	12	46	14	2	6	8
1897	12	11	36	14	42	26	1	7	9
1898	3	10	38	14	40	21	5	3	7
1899	7	8	46	16	47	20	3	7	7
1900	4	10	34	17	28	29	5	8	9
1901	4	11	48	18	43	22	4	3	6
1902	2	3	28	14	42	20	2	3	5
1903	5	7	45	18	43	20	0	5	6
1904	9	9	36	7	42	16	1	4	6
1905	3	7	42	10	36	20	3	5	4
1906	5	7	33	14	33	20	5	2	2
1907	3	10	36	11	43	25	0	6	3
1908	2	5	20	6	35	21	2	6	2
1909	3	16	52	13	41	23	2	5	6
1910	7	12	45	10	27	19	2	8	8
1911	3	11	43	14	38	33	1	6	8
1912	4	10	47	11	38	32	7	11	5
1913	3	6	59	11	41	31	3	11	2
1914	6	5	65	17	39	29	5	11	7
1915	2	8	43	9	34	18	1	9	3
1916	1	4	23	6	17	20	1	5	2
1917	7	4	31	7	21	23	3	8	10
1918	6	4	36	8	27	32	5	8	3
1919	4	10	78	16	52	53	3	17	9
1920	8	32	138	27	81	91	10	27	16
1921	13	27	172	42	125	111	8	26	13
1922	12	22	136	25	100	86	8	26	19
1923	10	16	127	27	76	86	4	24	12
1924	6	10	110	18	82	75	8	23	16
1925	6	14	127	22	121	85	5	37	20

	Havránek 1	Havránek 2	Havránek 3	Havránek 4	Havránek 5	Havránek 6	Havránek 7	Havránek 8	Havránek 9
1926	13	15	150	21	112	98	11	24	22
1927	17	24	119	7	103	90	8	31	17
1928	4	17	139	12	96	94	9	22	19
1929	6	18	111	14	106	99	9	21	19
1930	4	16	135	17	99	113	7	26	23
1931	7	17	136	13	98	118	7	34	20
1932	9	27	137	18	101	133	16	39	15
1933	6	18	140	13	117	130	12	46	33
1934	3	30	191	19	151	161	12	37	31
1935	9	24	201	14	122	159	14	51	34
1936	9	20	222	10	123	164	15	50	45
1937	3	39	218	9	122	162	23	45	38
1938	5	34	225	12	146	148	17	54	32
1939	12	53	417	18	179	354	42	148	80
1940	2	13	163	6	37	129	17	50	31
1941	2	9	100	3	23	73	7	41	24
1942	2	6	56	0	20	41	6	19	7
1943	4	11	75	13	31	57	10	25	14
1944	8	6	99	6	34	77	7	23	6
1945	6	9	153	5	48	97	20	31	20

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

Fakultní poměry uvnitř německé univerzity přitom nejsou nijak dramaticky odlišné, ačkoli několika malých rozdílů si můžeme povšimnout. Nejnápadnější je menší zastoupení úřednických profesí (kategorie 6) u doktorů medicíny (17 %), než je medián podílu celouniverzitního (21 %) a než je medián podílu u doktorů práv (22 %). Sociální původ doktorů na největších fakultách NU (právnické a lékařské) se od skladby celé univerzity lišil jen málo, a u malých fakult je vizuální odlišnost dat daná především jejich rozkolísaností, která je u malých datových souborů samozřejmá. Německá univerzita má tedy v mezifakultním srovnání až na malé zvláštnosti celkem uniformní sociální skladbu.

Sociální původ doktorů německé univerzity pak můžeme na základě dostupných údajů konfrontovat se sociálním původem posluchačů nerozdělené a české univerzity (v tabulce č. 19).

Tab. 19: Srovnání sociálního původu doktorů NU a posluchačů nerozdělené Karlo--Ferdinandovy univerzity a České Karlo-Ferdinandovy univerzity / UK; využito schéma dle J. Havránka.

Nerozdělená univerzita								
	1825	**1855**	**1875**					
1	46	11	39	(velkostatkář, statkář)				
2	103	45	56	(podnikatel)				
3	200	130	219	(vzdělanec)				
4	139	70	112	(měšťan)				
5	287	128	172	(obchodník)				
6	351	186	218	(úředník)				
7	83	30	55	(zřízenec)				
8	382	156	212	(řemeslník, dělník)				
9	238	142	366	(rolník)				
Suma	1829	898	1449					
1, 2, 3 (%)	19,1	20,7	21,7					
1, 2 (%)	8,1	6,2	6,6					
7, 8, 9 (%)	38,4	36,5	43,7					
Česká univerzita					**Německá univerzita**			
Třída dle Havránka	**1885**	**1889**	**1900**	**1913**	**1885**	**1889**	**1900**	**1913**
1	35	90	16	31	3	0	4	3
2	55	178	126	168	1	7	10	6
3	278	678	690	1187	20	33	34	59
4	107	214	136	118	3	9	17	11
5	253	458	338	317	20	41	28	41
6	246	660	465	649	16	22	29	31
7	81	164	237	459	0	0	5	3
8	264	586	298	548	2	11	8	11
9	493	1044	683	666	8	11	9	2
Suma	1812	4072	2989	4143	73	134	144	167
1, 2, 3 (%)	20,3	23,2	27,8	33,5	32,9	29,9	33,3	40,7
1, 2 (%)	5,0	6,6	4,8	4,8	5,5	5,2	9,7	5,4
7, 8, 9 (%)	46,2	44,1	40,7	40,4	13,7	16,4	15,3	9,6

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945); J. Havránek, *Dějiny Univerzity Karlovy*, III, *1802–1918*, Praha 1997, s. 357–365

Starší období (před rokem 1882) se týká organizace, která představuje ještě celistvou univerzitu před rozdělením (v tabulce označena jako *Nerozdělená univerzita*), zatímco v novějším období pozorujeme dvě dceřiné univerzity (v tabulce označené jako Česká univerzita a Německá univerzita).

Je dobré si předem uvědomit, co nám tato čísla mohou sdělit. Může tu být patrná symetrická sociální dynamika, kterou bychom vykládali jako přirozenou změnu, související s postupující modernitou. Modernita by se ale měla do obou dceřiných univerzit promítat obdobným způsobem. Rozdíly v sociální struktuře dceřiných univerzit, jichž je nerozdělená univerzita průměrem, napovídají, že mohla být rozdělena asymetricky.[163]

U nerozdělené univerzity vidíme relativně silné zastoupení profesních skupin 7–9 (zřízenec, řemeslník, dělník, zemědělec), hodnoty jsou kolem 40 %. Zastoupení prvních tří profesních skupin, které můžeme označit jako elitní (velkostatkář, statkář, podnikatel, vzdělanec) je asi poloviční, kolem 20 %. Podíl obou se během sledovaného období nerozdělené univerzity (pokud se to dá o třech sondách říct) mírně zvyšuje, ale důvodem jsou především vzdělanci (3); podíl prvních dvou tříd (velkostatkář, statkář, podnikatel) se naopak snižuje.

Po rozdělení univerzit se zdá, jako by první tři – privilegované – skupiny zůstaly spíše na německé straně, především to platí o vzdělancích. Podíl tříd 1 a 2 (velkostatkáři, statkáři a podnikatelé) se na německé univerzitě většinou neliší od podílů před rozdělením univerzity, (jednou je výrazně vyšší, ale izolovaná odchylka nemusí mít žádný význam). Když se ovšem podíváme na objem německých prvních tří (elitních) tříd dohromady, vidíme podíl kolem třiceti procent, v roce 1913 dokonce přes 40 %. Podíl tříd 7–9 (zřízenec, řemeslník, dělník, zemědělec) je naopak na německé univerzitě nápadně nízký – zprvu kolem 15 %, v roce 1913 jen necelých 10 %.

Na české univerzitě je objem prvních tří (elitních) vrstev jen nepatrně menší než na nerozdělené, ale pomalu vzrůstá, a stejně jako na německé univerzitě můžeme tento vzestup přičíst stoupajícímu podílu vzdělanců. Podíl prvních dvou tříd (velkostatkáři, statkáři a podnikatelé) se ale na české straně po odštěpení německé univerzity spíše snížil (u těchto malých čísel ovšem pozorujeme větší kolísání, které zvlášť ve formátu sondy váhu zjištění snižuje). Naproti tomu podíl tříd 7–9 byl na české straně vyšší než před rozdělením.

Příčinou pozorovaného rozdílu mohou být jistě metodické odlišnosti (jiný hodnotitel, který postupuje jen podle rámcových pokynů, publikovaných ve zdrojové monografii, porovnávání posluchačů a doktorů), ale může za ním stát i věcný rozdíl v datech, a z hlediska logiky dělení by byl logický. V tom případě matematické srovnání těchto datových souborů podporuje hypotézu sociálně asymetrického rozdělení univerzity.[164]

[163] Situaci komplikuje výše uvedené zjištění, že v genderových vzorcích se NU optikou tohoto pramene jeví jako konzervativní, a napovídají tomu i další prameny. Pokud se zdrojová společnost jedné z dceřiných univerzit rozhodovala odlišně (konzervativněji), tento druh srovnání je tím poněkud zamlžen.

[164] Je velká škoda, že v sondách z let 1920, 1930 a 1939 už autoři neuvádějí počty posluchačů v jednotlivých kategoriích, ale pouze jejich percentuální rozvrstvení do profesních kategorií v rámci fakult, což neumožňuje souborné hodnocení v rámci univerzity a výrazně komplikuje souměřitelnost s daty z ostatních let a konkurenční univerzity. Nabízí se tu velice nejistá možnost tato čísla dopočítat podle obsazenosti jednotlivých fakult v daných letech, ale validita výsledku je při nejistém ohraničení sondovaného období a rozdílech v členění fakult v různě tematizovaných souhrnech velmi vratká. Badatelé, kteří se budou věnovat osobnosti profesora Havránka, se mohou mimo jiné zaměřit na otázku, jestli tyto údaje (a třeba i další zajímavé nepublikované údaje) nejsou součástí jeho pozůstalosti nebo písemností, zanechaných na pracovištích.

Česká univerzita se takto nahlížena daleko víc blíží struktuře společnosti českých zemí a je tedy „demokratičtější“ ve smyslu přístupná širšímu segmentu společnosti; jinak řečeno, přístup ke vzdělávání se zdá být na české univerzitě širší a sociálně inkluzivnější. Anebo může informovat o poměrech ve zdrojové společnosti (etnicky české) a v konfrontaci s daty německé univerzity poukazovat na rozdíly v profesních šancích, majetkových poměrech a vzorcích studijní/profesní volby česky a německy hovořícího obyvatelstva v českých zemích (případně může vypovídat o obojím). Publikované údaje o sociálních poměrech českých Němců každopádně korespondují s publikovanými daty ve smyslu sektorového rozdílu oproti jazykově české části společnosti.[165]

O některých rozdílných rysech můžeme hovořit s jistotou, například o tom, že na německé univerzitě studovala aristokracie, kterou tu můžeme v poměrně hojném počtu potkávat po celé studované období, včetně nacistické univerzity. Dále pak není nijak novou informací, že jeden populačně významný profesní rozdíl mezi etnickými Čechy a českými Němci tu nesporně byl: pro německy hovořící obyvatele bylo za Rakouska daleko snazší získat úřední místa, protože nemuseli prokazovat jazykové znalosti, a hlavně se jim nemuseli nijak učit. Díky sociálnímu kapitálu si pak německé etnikum snáze tyto pozice udržovalo. Krom výše zmíněného mohou tato data vyjadřovat industrializační aktivitu českých Němců.

Hypotézu, že rodiny původu doktorů německé univerzity vytvářely společnost s větším podílem „elitních“ vrstev, než je obvyklé v přirozených společnostech, můžeme do určité míry ověřit klasifikací německé univerzity podle Goldthorpova revidovaného schématu.

Tab. 20: Hodnocení sociálního původu doktorů NU podle modifikace Goldthorpova revidovaného schématu (viz metodika); vlevo jsou uvedeny počty členů daných tříd mezi doktory promovanými v daném roce, vpravo jsou tato čísla vyjádřena horizontálním procentem. (Součet řádků je 100 %.)

	GS 1	**GS 2**	**GS 3**	**GS 4**	**GS 5+**	**Celkový součet**	**GS 1**	**GS 2**	**GS 3**	**GS 4**	**GS 5+**
1882	7	9	2	5	0	23	30 %	39 %	9 %	22 %	0 %
1883	38	14	30	8	1	91	42 %	15 %	33 %	9 %	1 %
1884	35	8	29	6	0	78	45 %	10 %	37 %	8 %	0 %
1885	28	13	22	10	0	73	38 %	18 %	30 %	14 %	0 %
1886	44	18	34	11	0	107	41 %	17 %	32 %	10 %	0 %
1887	28	22	33	10	1	94	30 %	23 %	35 %	11 %	1 %
1888	40	25	56	11	1	133	30 %	19 %	42 %	8 %	1 %
1889	46	16	50	22	0	134	34 %	12 %	37 %	16 %	0 %
1890	47	19	36	16	2	120	39 %	16 %	30 %	13 %	2 %

[165] Ačkoli dostupné údaje hovoří o odlišné sektorové skladbě českého a německého obyvatelstva, které tato zjištění odpovídají, je nutné brát v úvahu, že reálně sehrály svoji roli oba citované faktory – skladba zdrojové společnosti i faktory jako dostupnost, volba nebo prioritizace. J. Machačová – J. Matějček, *Sociální pozice národnostních menšin v českých zemích 1918–1938*, s. 127.

	GS 1	GS 2	GS 3	GS 4	GS 5+	Celkový součet	GS 1	GS 2	GS 3	GS 4	GS 5+
1891	41	21	32	27	1	122	34 %	17 %	26 %	22 %	1 %
1892	44	17	48	25	1	135	23 %	9 %	25 %	13 %	1 %
1893	53	21	61	17	1	153	35 %	14 %	40 %	11 %	1 %
1894	62	33	61	10	1	167	37 %	20 %	37 %	6 %	1 %
1895	56	21	64	21	2	164	34 %	13 %	39 %	13 %	1 %
1896	54	17	58	13	0	142	38 %	12 %	41 %	9 %	0 %
1897	62	22	58	15	1	158	39 %	14 %	37 %	9 %	1 %
1898	62	16	52	11	0	141	44 %	11 %	37 %	8 %	0 %
1899	62	24	62	12	1	161	39 %	15 %	39 %	7 %	1 %
1900	67	17	44	16	0	144	47 %	12 %	31 %	11 %	0 %
1901	66	27	57	9	0	159	42 %	17 %	36 %	6 %	0 %
1902	40	17	54	8	0	119	34 %	14 %	45 %	7 %	0 %
1903	62	15	61	8	3	149	42 %	10 %	41 %	5 %	2 %
1904	55	17	49	8	1	130	42 %	13 %	38 %	6 %	1 %
1905	56	21	44	8	1	130	43 %	16 %	34 %	6 %	1 %
1906	54	13	48	5	1	121	45 %	11 %	40 %	4 %	1 %
1907	54	23	52	7	1	137	39 %	17 %	38 %	5 %	1 %
1908	38	12	41	6	2	99	38 %	12 %	41 %	6 %	2 %
1909	73	24	53	11	0	161	45 %	15 %	33 %	7 %	0 %
1910	67	20	35	16	0	138	49 %	14 %	25 %	12 %	0 %
1911	56	37	49	13	2	157	36 %	24 %	31 %	8 %	1 %
1912	68	30	49	15	3	165	41 %	18 %	30 %	9 %	2 %
1913	69	35	50	11	2	167	41 %	21 %	30 %	7 %	1 %
1914	67	42	57	15	3	184	36 %	23 %	31 %	8 %	2 %
1915	55	21	43	8	0	127	43 %	17 %	34 %	6 %	0 %
1916	30	23	21	3	2	79	38 %	29 %	27 %	4 %	3 %
1917	52	17	28	16	1	114	46 %	15 %	25 %	14 %	1 %
1918	53	29	36	10	1	129	45 %	24 %	30 %	8 %	1 %
1919	104	50	62	24	2	242	43 %	21 %	26 %	10 %	1 %
1920	204	76	107	39	4	430	47 %	18 %	25 %	9 %	1 %
1921	233	104	159	35	6	537	43 %	19 %	30 %	7 %	1 %
1922	179	82	128	43	2	434	41 %	19 %	29 %	10 %	0 %
1923	160	87	102	28	5	382	42 %	23 %	27 %	7 %	1 %
1924	136	75	100	32	5	348	39 %	22 %	29 %	9 %	1 %

	GS 1	GS 2	GS 3	GS 4	GS 5+	Celkový součet	GS 1	GS 2	GS 3	GS 4	GS 5+
1925	153	82	145	52	5	437	35 %	19 %	33 %	12 %	1 %
1926	182	105	132	43	4	466	39 %	23 %	28 %	9 %	1 %
1927	166	85	113	48	4	416	40 %	20 %	27 %	12 %	1 %
1928	167	98	105	37	5	412	41 %	24 %	25 %	9 %	1 %
1929	146	101	117	36	3	403	36 %	25 %	29 %	9 %	1 %
1930	169	113	115	42	2	441	38 %	26 %	26 %	10 %	0 %
1931	178	104	115	44	9	450	40 %	23 %	26 %	10 %	2 %
1932	182	137	125	48	3	495	37 %	28 %	25 %	10 %	1 %
1933	190	118	133	68	6	515	37 %	23 %	26 %	13 %	1 %
1934	218	174	176	60	7	635	34 %	27 %	28 %	9 %	1 %
1935	254	151	138	73	12	628	40 %	24 %	22 %	12 %	2 %
1936	260	172	138	81	7	658	40 %	26 %	21 %	12 %	1 %
1937	260	176	139	73	11	659	39 %	27 %	21 %	11 %	2 %
1938	284	153	156	73	7	673	42 %	23 %	23 %	11 %	1 %
1939	491	404	207	174	27	1303	38 %	31 %	16 %	13 %	2 %
1940	172	155	51	58	12	448	38 %	35 %	11 %	13 %	3 %
1941	113	83	27	48	11	282	23 %	17 %	5 %	10 %	2 %
1942	64	48	25	18	2	157	41 %	31 %	16 %	11 %	1 %
1943	99	64	41	36	0	240	41 %	27 %	17 %	15 %	0 %
1944	125	77	36	25	3	266	47 %	29 %	14 %	9 %	1 %
1945	186	96	64	33	10	389	48 %	25 %	16 %	8 %	3 %

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

V celouniverzitní tabulce vidíme, že německá univerzita se jeví i v modifikovaném revidovaném Goldthorpově schématu jako obsazená především potomky členů vyšších[166] tříd společnosti. Součet kategorií, které pokrývají obživu majetkem, povolání mocenská, expertní, úřední a obchodní, se pohybuje po většinu sledovaného období kolem 80 % – přepočítáno na celkový počet je uvnitř těchto kategorií 88,5 % doktorů. Poměrně překvapivé je ale i to, že Goldthorpovy kategorie 1 a 2 obsahují 63,2 % doktorů a samotná kategorie 1 představuje celých 44 % doktorů. To v žádném případě není typická struktura moderní společnosti (pro niž je naopak typické, že nejtenčí je vrstva 1 a každá následující vrstva bývá širší), a není to nijak podobné ani sociální struktuře české univerzity.

V hodnocení podle Goldthorpovy škály nejsou mezi jednotlivými fakultami německé univerzity žádné zásadní rozdíly. Vizuální rozdíl dat v rozvrstvení závěrečného období právnické fakulty je dán dramatickým poklesem počtu doktorů (během druhé světové války

[166] Ve smyslu Goldthorpovy škály, viz Metodika.

se roční počet doktorů práva snížil nejprve na nízké desítky a poté na jednotlivce, což samozřejmě nepředstavuje vhodný vzorek pro zkoumání sociální struktury).

U všech porovnání platí, že početně malé fakulty mají rozkolísanější data, která lze hodnotit jen rámcově.

Závěr

Na položené výzkumné otázky můžeme odpovědět takto:

1. V letech 1882–1945 (tedy po dobu její existence) bylo na Německé univerzitě v Praze promováno na doktora přes 18 000 osob, podle provedených odhadů zhruba 1,5krát méně než na české univerzitě. Objem německé univerzity byl tedy skutečně menší než univerzity české, a to i v tomto ohledu. Počet promocí na filosofické fakultě skutečně po vzniku přírodovědy v roce 1920 poklesl, vydělení přírodovědecké fakulty je na počtu promocí dobře vidět. V období nacismu byla nejsilnější lékařská fakulta, teologie ve čtyřicátých letech dvacátého století umlkla, právo bylo optikou doktorátů redukováno téměř k nule.
2. Ženy na německou univerzitu vstupovaly od počátku dvacátého století. Nejvíce je přitahovala medicína, naopak nejmenšímu zájmu žen se těšilo právo, které bylo i z hlediska legislativy otevřeno nejpozději. Předkládaná studie potvrdila předchozí údaje, které naznačovaly, že podíl žen na Německé univerzitě v Praze narůstal pomaleji a s větším zpožděním než na Univerzitě Karlově. Dokonce ani za první světové války, což byla pro ženy v českých zemích příležitost využít uprázdněných míst a opatřit si terciární vzdělání, se procento žen mezi doktory německé univerzity nedostalo zdaleka na procenta na české univerzitě, kde bylo žen mezi posluchači přes 30 % (maximální podíl žen mezi doktory NU vystoupal pouze lehce nad 10 %). Určitý rozdíl mezi podílem posluchaček a doktorek lze očekávat, ale pozorovaný rozdíl je nečekaně velký, zvláště při popularitě medicíny, kde je doktorát nutnou součástí absolutoria. Tyto poznatky snad můžeme přičítat konzervativnějšímu smýšlení a rozhodování českých Němců ve srovnání s českým etnikem, rozhodně by ale měly být dále ověřovány.
3. Do roku 1920 promovaly na německé univerzitě z 89 % osoby narozené v českých zemích. Z dříve publikovaných údajů vyplývá, že v roce 1855 bylo 92,1 % posluchačů (nerozdělené univerzity) narozeno v českých zemích, v roce 1875 to bylo 94,4 % a v roce 1885, tedy krátce po rozdělení univerzity, bylo na české univerzitě posluchačů narozených v českých zemích celých 98 %. Německá univerzita je tedy oproti předchozí nerozdělené univerzitě i oproti české univerzitě výrazněji mezinárodním prostředím. Můžeme situaci interpretovat i tak, že se studentstvo rozdělilo asymetricky – „mezinárodní komunita“, tedy studenti narození mimo české země, přešli po rozdělení univerzity na německou stranu. To je svým způsobem logické, protože to byla německá univerzita, která vyučovala pro cizince přístupným jazykem. V meziválečném období (1920–1939) je podíl doktorů NU narozených v českých zemích 74 %. Na začátku druhé světové války strmě stoupá podíl osob narozených v českých zemích. Na vině je pravděpodobně válkou a německou administrativou omezená migrace a vyloučení židů. V dalších etapách války podíl osob, narozených v českých zemích, prudce klesá a je nahrazen říšskými německými doktory. V roce 1945 bylo promujících říšských Němců (narozených

v Německu) 118 ze 399, což je 30 %. Pro porovnání, v roce 1940 promovalo 2,8 % říšských Němců, v roce 1941 5,3 %, v roce 1941 13,3 %, v roce 1942 17 % a v roce 1944 21,5 %.

To vše můžeme interpretovat tak, že do příchodu nacistů byla univerzita prostředím provozně relativně liberálním a mezinárodním, ačkoli diskurzivně do určité míry nacionalistickým a z hlediska rodinných vzorců na ní studovala spíše konzervativní společnost; etnicky byla univerzita způli židovská. Zajímavým zjištěním může být, že nacisté vyhnáním židů a cizinců univerzitu nevrátili německému etniku, jak se snažili situaci prezentovat, naopak jí vzali její tradiční ráz a složení.

4. Na německé univerzitě bylo do první světové války velké množství židů, římských katolíků a menší množství evangelíků. Ostatní konfese byly vzácné, studenti ze vzdálených částí světa poměrně často svoji víru nedeklarovali. Nízké procento osob bez konfese mezi doktory německé univerzity ve srovnání s Univerzitou Karlovou můžeme interpretovat jako další z rysů konzervativnějšího smýšlení německojazyčného obyvatelstva českých zemí ve srovnání s etnickými Čechy.

   V některých letech 19. století byla na německé univerzitě židovských doktorů více než polovina, vyrovnaně na právnické a lékařské fakultě a s menším zájmem o ostatní fakulty, zejména o filosofii (snad v souvislosti se silně křesťanským obsahem studia). Po první světové válce se zájem židovských studentů soustředil spíše na Univerzitu Karlovu, na Německé univerzitě bylo mezi doktory ve většině let jen kolem 30 % osob s deklarovanou židovskou konfesí. Při pohledu na fakultní trendy NU je vidět, že se po první světové válce snížil zájem židů o doktorát práv a předválečné poměry se udržely jen na fakultě lékařské. V průběhu třicátých let se i na LFNU snížil podíl židů na třetinu a v roce 1939 už jen na osminu původních židovských doktorů. Poslední židé, kteří na Německé univerzitě promovali, byli lékařka Ruth Steinhart, přírodovědec Ladislaus Meczner, filosof Alfred Strauss a právník Emil Löwi.
5. Profesní zázemí otců doktorů NU se po rozdělení pražské univerzity výrazně lišilo od mateřské pražské univerzity. Sociální status rodin původu doktorů NU byl ve všech dobových srovnáních, i oproti struktuře přirozených populací relativně vysoký, industriální a obchodní, s relativně vysokým procentem vzdělanců. Podle publikovaných údajů zdrojové populace se ovšem zdá, že tato kompozice do jisté míry odrážela tehdejší sektorovou skladbu německojazyčného obyvatelstva českých zemí. Při srovnání s posluchači české univerzity vidíme strukturu odlišnou, možno říci opačně orientovanou, jako by komunita české univerzity strukturu komunity NU zrcadlila. Z tohoto srovnání tedy můžeme usoudit, že příčinou tohoto stavu mohla být asymetrie dělení univerzitní komunity. Postupem času byly rozdíly mezi českou a německou univerzitou méně výrazné.
6. Jak je naznačeno výše, pražská univerzita se optikou provedených srovnání rozdělila výrazně asymetricky, a to nejen v tradičně zdůrazňovaném smyslu objemovém a majetkovém. Zřejmě se lišila i sociální struktura studentstva, ačkoli časem se rozdíly zmírňovaly. Na německou univerzitu také odešla většina židů a cizinců, ovšem i tyto poměry se časem změnily. Jejich otisk na demografické struktuře doktorů německé univerzity je v tomto datovém souboru dobře patrný. Sociální rozdíly mezi studenty se zřejmě zakládají na odlišnosti zdrojových populací, ale je třeba brát v úvahu i možnost, že se lišily šance na dokončení studia, nebo zájem o složení doktorátu. Detailní odpovědi na tyto

otázky poskytne až srovnání ekvivalentních populací, které předkládaná studie nemá k dispozici.

Jedním ze závěrů této práce by mělo být potvrzení a upřesnění výsledků předchozích výzkumů v tom smyslu, že nazírání dějin německé univerzity prizmatem bouřlivého závěrečného období její existence by zásadním způsobem zkreslovalo její identitu. Ve zcela konkrétních číslech (na příkladu doktorátů) předkládaná práce ukazuje, že takto simplifikovaný pohled by nejen vytěsnil dějiny českých Němců a mnoha cizinců, kteří v Praze studovali, ale i židů, kteří utvářeli zásadní část moderních univerzitních dějin. Sociální dějiny německé univerzity otevírají řadu zajímavých témat a otázek, na které tyto prameny odpovědět nedokážou. Osobnosti, které jsou s touto organizací spojeny z nejrůznějších stran, prožily velmi zvláštní životní trajektorie, jejichž detailní prozkoumání by mohlo být velkým přínosem pro poznání evropské i zámořské společnosti.

Tato studie si činí jedinou ambici – přispět k hlubšímu pochopení složení studenstva pražských univerzit od rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity až do zrušení Německé Karlovy univerzity (1882–1945). Univerzita je nejen instituce, ale také komunita, která má svébytnou dynamiku, pramenící ze sociálního složení. Sledované období je plné hlubokých demografických a sociálních změn, a jejich vliv je patrný nejen v rovině organizačního směřování instituce, ale i ve sféře životních rozhodnutí studentů. Jejich profesní volba a vzdělávací kurikulum jsou vyjádřením jejich vidění světa a jejich reálného prostoru pro jednání, pro ně současného i budoucího. Sami jsou přitom zakotveni v minulosti svých států, etnik, sociálních vrstev, i rodin.

Výhodou takto zpracované studie je, že umožňuje neustále se vracet z velkého měřítka do malého a zpět, a vysvětlovat nečekané hromadné nálezy individuálními případy. Tento pracný, ale velmi přínosný postup by nemohl přinést kýžený výsledek bez opory archivu, který zkoumaný archivní fond spravuje.

Jako námět pro další diskusi lze prezentovat hypotézu, že pozorované „konzervativní" chování českých Němců na Německé univerzitě v Praze (ve srovnání s chováním etnických Čechů na Univerzitě Karlově) mohlo do určité míry vzniknout arteficiálně, na základě použitého pramene. Diskusi je možno vést i o tom, co vlastně můžeme spojit s konzervativismem. Skládání doktorátu bylo u některých oborů samo o sobě konzervativním rozhodnutím (snahou po získání společenské distinkce tradičního charakteru), především na přírodovědné a filosofické fakultě. Studium medicíny sice nebylo možné dokončit bez doktorátu a ten je na dané fakultě samozřejmostí, ale už sama volba lékařství nese u žen rysy akceptace tradiční role ženy jako pečující osoby (je to vlastně univerzitní kvalifikace pro pečující profesi). Do určité míry je tedy v kontextu univerzitních studií volba lékařství také svým způsobem konzervativní. To vše mohlo deformovat nejen interpretaci dat, ale i sama data populace doktorů. Podle kusých údajů, které v tuto chvíli máme, bylo ovšem zpoždění studia žen na Německé univerzitě oproti Univerzitě Karlově patrné i v populaci posluchačů, nejen doktorů.

Pro navazující bádání navrhuji směřovat ke zpracování dalších sériových pramenů z univerzitního archivu a zaměřit se na důkladné srovnání všech skupin, aby mohla být zpřesněna srovnání zde načrtnutá.

Grantová podpora

Studie vznikla v rámci projektu GAUK, nazvaného Dějiny lékařských komor v českých zemích, číslo 33024.

TEREZA KOPECKÁ

Doktoren an der deutschen Universität Prag in den Jahren 1882–1945

ZUSAMMENFASSUNG

Studenten bilden den Schwerpunkt einer jeden Bildungseinrichtung, reflektieren zeitgenössische Strukturen sowie die Werte und Konflikte ihrer Gesellschaft. Die Universität ist ein die Zukunft gestaltender Ort und vermag Antworten auf Fragen zu geben, die in die Vergangenheit zielen.

Die Studentenschaft der deutschen Universität Prag gehört zu den wenig erforschten Themen, für die zahlreiche ertragreiche und lohnenswerte Quellen zur Verfügung stehen. Vorliegender Beitrag basiert vor allem auf der Analyse einer serienmäßigen Quelle: den Doktormatrikeln, und stellt demografische und soziale Fragen, die mit dem Studium und der Berufswahl verbunden sind. Die gewonnenen Ergebnisse werden im Kontext der Moderne, sozialer Veränderung und der Demokratisierung der Bildung interpretiert, auch unter Berücksichtigung eines totalitären Regimes, der Migration und Ostrakisierung ethnischer Gruppen.

Durch das Prisma dieser Quelle erscheint die Studentenschaft der deutschen Universität Prag als eine internationale Kommunität, die stark jüdisch geprägt ist, mit spezifischen Berufswahlmustern. Grundlegende Feststellung ist, dass die deutschsprachige Bevölkerung der böhmischen Länder sich konservativer verhielt als die tschechischsprachige. Es zeigt sich hier auch eine Asymmetrie in der Teilung der Universitätsstudentenschaft und eine allmähliche Änderung in der Orientierung jüdischer Studienanwärter vom deutschsprachigen zum tschechischsprachigen Hochschulstudium.

Der Beitrag zeigt, dass es falsch wäre, die spätere Deutsche Universität Prag nur als eine Stätte zu betrachten, an der nazistische Pseudowissenschaft und nazistische Ideologie residierten. Ihre Vergangenheit gehört vielen Nationen und interessanten Persönlichkeiten an. Sie war ein Ort, an dem sich europäische Juden und böhmische Deutsche trafen und sozialisierten und an den wertvollen wissenschaftlichen Entdeckungen geboren wurden, und sie war die *alma mater* hervorragender Wissenschaftler.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

MUDr. Mgr. Tereza Kopecká, Ph.D.
Fakulta humanitních studií UK
tera.houbicka@gmail.com

Příloha

Tab. 21: Místa narození doktorů Německé univerzity

	Velká Británie	Austrálie	Belgie	Bělorusko	Brazílie	Bulharsko	České země	Dánsko	Egypt	Estonsko	Francie	Indie	Irák	Itálie	Jeruzalém	Japonsko	Jugoslávie	Kanada	Království	Libanon	Lichtenštejnsko	Litva
1882	0	0	0	0	0	0	19	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1883	0	0	0	0	0	0	97	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0
1884	0	0	0	0	0	1	74	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
1885	0	0	0	0	0	0	71	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
1886	0	0	0	0	0	0	99	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
1887	0	0	0	0	0	0	87	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1888	0	0	0	0	0	0	122	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1889	0	0	0	0	0	0	129	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
1890	0	0	0	0	0	0	117	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
1891	0	0	0	0	0	0	121	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1892	0	0	0	0	0	0	131	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1893	0	0	0	0	0	0	148	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1894	0	0	0	0	0	0	160	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
1895	0	0	0	1	0	0	155	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
1896	0	0	0	0	0	0	128	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1897	0	0	0	0	0	0	146	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
1898	0	0	0	0	0	0	132	0	0	0	0	0	0	2	0	0	3	0	0	0	0	0
1899	0	0	0	0	0	0	146	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
1900	0	0	0	0	0	0	131	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
1901	0	0	0	0	0	0	147	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
1902	0	0	0	0	0	0	105	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
1903	0	0	0	0	0	0	129	0	0	0	0	0	0	1	0	0	4	0	0	0	0	0
1904	0	0	0	0	0	0	119	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
1905	0	0	0	0	0	0	117	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
1906	0	1	0	0	0	0	106	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
1907	0	0	0	0	0	0	127	0	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0	0	0	1	1
1908	0	0	0	0	0	0	95	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
1909	0	0	0	0	0	0	149	0	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0
1910	0	0	0	0	0	0	123	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
1911	0	0	0	0	0	0	138	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	0	0	0	0	0
1912	0	0	0	0	1	0	138	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0

Lotyšsko	Maďarsko	Moldavsko	Německo	Nizozemí	Polsko	Rakousko	Rumunsko	Řecko	Slovensko	Švédsko	Švýcarsko	Turecko	Ukrajina	Uruguay	USA	Uzbekistán	Rusko		Celkový součet	České země	Cizina	% Českých zemí
0	1	0	3	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1882	24	19	5	79
0	0	0	1	0	0	0	2	0	2	0	0	0	1	0	0	0	0	1883	106	97	9	92
0	3	0	0	1	0	2	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1884	84	74	10	88
0	1	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	1	0	0	0	0	1885	77	71	6	92
0	1	0	3	0	3	2	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1886	113	99	14	88
0	4	0	1	0	1	4	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1887	100	87	13	87
0	2	0	4	0	1	3	2	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	1888	137	122	15	89
0	0	0	2	0	1	7	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1889	142	129	13	91
0	0	0	1	0	0	3	1	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	1890	126	117	9	93
0	1	0	0	0	0	5	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1891	129	121	8	94
0	3	0	0	0	0	4	1	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	1892	141	131	10	93
0	3	0	0	0	0	2	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1893	155	148	7	95
0	2	0	2	0	2	2	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1894	171	160	11	94
0	1	0	2	0	1	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1895	168	155	13	92
0	2	0	2	0	4	7	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1896	144	128	16	89
0	1	0	0	0	1	11	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1897	163	146	17	90
0	0	0	2	0	1	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1898	144	132	12	92
0	1	0	1	0	0	8	1	0	2	0	0	0	0	0	1	0	0	1899	162	146	16	90
0	2	0	0	0	2	4	2	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	1900	145	131	14	90
0	1	0	0	1	0	8	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	1901	162	147	15	91
0	0	0	4	0	0	8	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1902	120	105	15	88
0	1	0	3	0	1	7	2	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1903	149	129	20	87
0	0	0	1	0	1	6	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1904	131	119	12	91
0	1	0	3	0	2	4	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1905	131	117	14	89
0	1	0	2	0	0	8	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1906	122	106	16	87
0	0	0	1	0	0	4	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1907	138	127	11	92
0	0	0	2	1	1	4	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1908	105	95	10	90
0	1	0	1	0	3	4	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1909	164	149	15	91
0	0	0	4	0	0	10	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1910	141	123	18	87
0	0	0	3	0	2	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1911	159	138	21	87
0	2	0	2	0	2	17	0	0	2	0	0	0	2	0	0	0	0	1912	167	138	29	83

	Velká Británie	Austrálie	Belgie	Bělorusko	Brazílie	Bulharsko	České země	Dánsko	Egypt	Estonsko	Francie	Indie	Irák	Itálie	Jeruzalém	Japonsko	Jugoslávie	Kanada	Království	Libanon	Lichtenštejnsko	Litva
1913	0	0	0	0	0	0	154	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
1914	0	0	0	0	0	0	173	0	0	0	0	0	0	1	0	0	4	0	0	0	0	0
1915	0	0	0	0	0	0	108	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1916	0	0	0	0	0	0	68	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
1917	1	0	0	0	0	0	96	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
1918	0	0	0	1	0	0	112	0	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0
1919	1	0	0	0	0	0	221	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
1920	1	0	0	1	0	0	382	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
1921	0	0	0	0	0	0	440	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11	0	0	0	0	0
1922	0	0	0	0	0	0	358	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	0	0	0	0	0
1923	0	0	0	0	0	0	334	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	0	0	0	0	0
1924	0	0	0	1	0	0	282	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0
1925	0	0	0	0	0	0	307	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	1
1926	0	0	0	0	0	0	341	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
1927	0	0	0	0	0	1	306	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	3
1928	0	0	0	0	0	0	325	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
1929	0	0	0	0	0	0	301	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2
1930	0	0	0	1	0	0	358	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0
1931	0	0	0	0	0	0	335	0	0	0	0	2	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0
1932	0	0	0	0	0	1	393	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	1
1933	0	0	0	0	0	0	394	0	0	0	2	0	0	1	1	0	4	0	0	0	0	1
1934	1	0	0	0	0	1	462	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0
1935	0	0	0	0	0	0	467	0	0	0	0	0	0	5	0	0	6	0	0	0	0	0
1936	0	0	0	1	0	0	495	0	0	1	0	0	0	0	0	0	7	0	0	0	0	0
1937	0	0	1	3	0	0	491	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2	0	0	1	0	1
1938	0	0	0	3	0	0	532	0	0	0	0	0	0	1	0	0	3	0	1	0	0	0
1939	0	0	0	1	0	1	1154	0	0	0	1	0	0	3	0	0	9	0	0	0	0	1
1940	0	0	0	0	0	1	432	0	0	1	0	0	0	0	0	1	3	0	0	0	0	0
1941	0	0	0	0	0	1	260	0	0	1	1	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0
1942	0	0	0	0	0	2	112	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
1943	0	0	0	0	0	1	166	0	0	0	3	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0
1944	0	0	0	0	0	0	174	0	0	0	1	0	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0
1945	0	0	3	0	0	2	162	0	1	0	2	0	1	1	0	0	3	0	0	0	0	0

Zdroj: AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 1–7, Matriky doktorů německé univerzity v Praze (1882–1945)

Lotyšsko	Maďarsko	Moldavsko	Německo	Nizozemí	Polsko	Rakousko	Rumunsko	Řecko	Slovensko	Švédsko	Švýcarsko	Turecko	Ukrajina	Uruguay	USA	Uzbekistán	Rusko		Celkový součet	České země	Cizina	% Českých zemí
0	0	0	1	0	1	8	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1913	168	154	14	92
0	1	0	1	0	2	7	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1914	190	173	17	91
0	2	0	3	0	3	11	2	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	1915	131	108	23	82
0	1	0	5	0	0	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1916	81	68	13	84
0	0	0	2	0	3	6	1	0	0	0	0	0	3	0	0	0	1	1917	115	96	19	83
0	0	0	2	1	6	3	1	0	2	0	0	0	1	0	0	0	0	1918	132	112	20	85
0	3	0	5	0	4	17	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	2	1919	257	221	36	86
0	14	0	4	0	9	15	0	0	12	0	1	0	8	0	0	0	1	1920	450	382	68	85
0	29	0	5	0	19	35	8	0	20	0	0	0	15	0	0	0	1	1921	583	440	143	75
0	32	0	9	0	14	27	5	0	36	0	0	0	11	0	0	0	1	1922	502	358	144	71
0	17	0	2	0	7	14	6	0	45	0	1	0	14	0	1	0	0	1923	448	334	114	75
0	12	0	1	0	13	17	2	0	48	0	0	0	7	0	0	0	1	1924	388	282	106	73
0	16	0	3	0	11	17	5	0	68	0	0	0	32	0	1	0	0	1925	465	307	158	66
0	18	0	4	0	14	16	8	0	68	0	0	0	28	0	0	0	1	1926	499	341	158	68
0	15	0	1	0	10	15	5	0	41	0	0	0	31	0	1	0	0	1927	431	306	125	71
1	9	0	5	0	9	13	8	0	31	0	0	0	17	0	0	0	0	1928	420	325	95	77
2	9	1	4	0	9	13	13	0	38	0	0	0	17	0	0	0	1	1929	411	301	110	73
0	7	1	10	0	6	13	7	0	24	0	0	0	17	0	0	0	4	1930	451	358	93	79
1	7	2	16	0	11	15	8	0	34	0	0	0	22	0	0	0	0	1931	457	335	122	73
1	7	1	7	0	21	11	5	0	25	0	0	0	21	0	0	0	1	1932	498	393	105	79
3	14	1	6	0	28	15	10	0	14	0	0	0	28	0	0	0	3	1933	525	394	131	75
1	14	0	11	0	37	27	8	0	30	0	1	0	46	0	0	0	0	1934	641	462	179	72
1	10	0	20	0	34	17	18	0	28	0	0	0	33	0	0	0	2	1935	641	467	174	73
1	13	0	20	0	26	26	14	1	34	0	0	0	25	0	1	0	2	1936	667	495	172	74
1	9	0	15	0	41	30	10	0	35	1	0	0	21	0	0	0	1	1937	664	491	173	74
4	15	1	21	0	17	37	8	0	27	0	0	0	21	0	0	0	1	1938	691	532	159	77
3	11	1	21	0	25	51	13	0	21	0	1	0	14	0	0	1	0	1939	1332	1154	178	87
0	0	0	14	0	8	19	0	0	18	0	0	1	3	0	0	0	3	1940	504	432	72	86
1	3	0	17	0	3	12	1	2	7	0	0	0	5	0	0	0	3	1941	320	260	60	81
0	0	0	24	0	9	17	0	0	7	0	0	0	5	0	0	0	2	1942	181	112	69	62
0	1	0	44	0	9	19	0	0	4	0	0	0	8	0	0	0	2	1943	260	166	94	64
0	1	0	59	0	12	9	1	0	6	0	0	0	6	0	0	0	3	1944	275	174	101	63
0	0	0	118	2	16	70	1	0	7	0	0	1	8	0	0	0	1	1945	399	162	237	41